

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

HAKÎM-İ HEYDECÎ VE TÜRKÇE ŞİİRLERİ

Sinan CEREYAN

15936303

Danışman

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

HAKÎM-İ HEYDECÎ VE TÛRKÇE ŞİİRLERİ

Sinan CEREYAN
15936303

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Hakîm-i Heydecî ve Türkçe Şiirleri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

13/12/2019

Sinan CEREYAN

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Sinan CEREYAN tarafından yapılan “Hakîm-i Heydecî ve Türkçe Şiirleri” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Üye: Doç. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN

Üye: Doç. Dr. Sıtkı NAZİK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Uğurlu ARSLAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet ÖZMEN

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 13/12/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2020

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

19. asrın ortalarında yaşayan, Hakîm-i Heydecî, Kazvin ve Tahran'da devrin ileri gelen hocalarından eğitim görmüştür. Heydecî Türkçe, Farsça ve Arapça eserler kaleme almıştır. Bu çalışma, İran'lı Türk şairler arasında önemli bir yeri olan Hakîm-i Heydecî'nin hayatını ve Türkçe şiirlerini temel almaktadır.

Erken yaşlarda şiire merakı olan Heydecî; gazel, kaside, mesnevî, tercî-i bend, terkîb-i bend, musammat, murabba ve kıt'alardan oluşan bir Türkçe dîvân sahibidir.

Çalışmanın gayesi Azerbaycan edebiyatı ve Türk edebiyatı'nın önemli bir şairi olan Heydecî'nin Türk edebiyatı camiasına tanıtılmasıdır.

Heydecî İran'da bilinen bir şairdir ve hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Onun hakkında yapılan başlıca çalışmalar şunlardır: Hüseyin Muhammedzâde Sadık, *Dîvân-ı Eş'ar-ı Türki-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, Aziz Muhsini, *Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar*, M. Kerimi, *Dîvân-ı Türki-i Hakîm Heydecî*, Türkiye'de ise şairle ilgili olarak çok bir çalışma olmadığı için Heydecî pek tanınmamaktadır. Türkiye'de Heydecî ile ilgili yapılan çalışmalar şunlardır: Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi I*, Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*. Böyle bir eksiklikten dolayı Heydecî ve Dîvânı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Nitekim bu çalışmada Heydecî'nin yaşamı ve Dîvân'ındaki Türkçe şiirler incelenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde "Hakîm-i Heydecî'nin hayatı ve edebî yönü incelenmiştir. Bu bölümde literatüre geniş bir yer verilmiştir. Bu bağlamda Heydecî'nin Türkçe şiirlerine yer verilmiş, hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve etkilendiği şairler ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Heydecî’nin Türkçe Şiirleri” dil ve üslup açısından tetkik edilmiştir. Özellikle Heydecî’nin şiirleri, edebi sanatlar, ahenk unsurları, nazım şekilleri, kullanılan atasözü ve deyimler yönüyle ele alınmıştır. Şiirler, söz ve ses tekrarları ile vezin ve kafiye yönüyle incelenerek genel değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı bölüm içerisinde “Dînî-Tasavvufî Unsurlar” başlığı yer almıştır. Bu başlıkta, Heydecî’nin şiirleri dînî-tasavvufî unsurlar bakımından tahlil edilmiştir. Heydecî, şiirlerinde genel olarak aşk ve sevgi konularını ele almaktadır. Bununla birlikte Heydecî, şiirlerinde ayet ve hadislerden yaptığı iktibaslar ve peygamberleri, tasavvuf erbabı şahsiyetleri andığı beyitler ile tasavvufî temaları da olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise “Dîvân’ın Nüshaları ve Metin” başlığı altında ele alınmıştır. Heydecî’nin Dîvânı, iki ayrı nüsha Tahran (T) ve Meşhed (M) olarak tesbit edilmiş ve Dîvân’daki Türkçe şiirler yeni yazıya aktarılmıştır. Bu nüshalar, karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiş, bu iki nüsha arasındaki farklar ortaya konulmuş ve bunun üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu yöntem ile Heydecî’nin Türkçe şiirleri için tam metin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda “Dizin” ve “Sözlük” yer almaktadır. Sözlük hazırlamaktaki amaç Azeri sahasına ait bir metin olan Dîvân’da bugün Anadolu sahasında kullanılmayan bazı kelimelerin anlamlarını verebilmektir. Daha sonra “Tıpkıbasım” bölümünde metin oluşturulurken esas alınan nüshalardan örnek sayfalar konulmuştur.

Tez çalışması boyunca birçok meselenin hallinde her zaman yardımlarını gördüğüm hocam Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız’a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca tez izleme komitesindeki hocalarım; Dr. Öğr. Üyesi M. Uğurlu Arslan ve Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet Özmen’e ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum.

Sinan CEREYAN

Diyarbakır 2019

ÖZET

Türkiye’de tanınmayan ama İran’da meşhur olan Hakîm-i Heydecî ve onun Türkçe şiirleri çalışmanın genel çerçevesini ihtiva etmektedir. Heydecî’nin Türkçe şiirleri dil, üslup ve muhteva açısından tahlil edilmiştir. Heydecî’nin Türkçe şiirleri Dîvân’da yer almaktadır. Dîvân’ın da iki nüshası (Tahran ve Meşhed) olduğu tespit edilmiştir. Nüshalar önce yeni yazıya aktarılmış sonrasında ise karşılaştırma yapılmıştır. İki nüshayı karşılaştırmadaki amaç, nüshalar arasındaki eksiklik ve farklılıkları göstermektir. Bu nüshalardaki şiirler, yöntem olarak nazım biçimlerine göre tasnif edilmiştir. Heydecî şiirlerinde, atasözleri, vecizeler, halk söyleyişleri ve deyimler dikkat çekecek derecede çoktur. Bütün bunlar, Heydecî’nin dile olan hâkimiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Heydecî, dînî mahiyette çokça şiirler yazdığı için tasavvuftaki yeri de yadsınamaz. Şiirlerinde Allah’ın yaratıcılığından, Hz. Muhammed’e ve Hz. Ali’ye olan bağlılığından bahseder. Şiirlerinde Şîî inancına tabi olduğu da anlaşılmaktadır.

Heydecî, Şeyh-i İsrâk Sühreverdî, Sa‘dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi şairlerin şiirlerine tazminler yazmış ve bu şairleri kendisine üstat kabul etmiştir. Şair, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmış, şiirlerinde çeşitli sanatları kullanmıştır. Gazel, mesnevî, kaside, tercî-i bend, terkîb-i bend gibi Dîvân şiirinin hemen hemen bütün nazım şekillerine örnekler vermiştir. Heydecî’nin şiirlerinin Dîvân şiiri geleneğine uygun olduğu tespit edilmiştir. Heydecî, şiirlerinde sade ve akıcı bir dil kullanmış, atasözü, deyim ve halk söyleyişlerine çokça yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler

Heydecî, Dîvân, Türkçe Şiirler, Tasavvuf

ABSTRACT

Unrecognized in Turkey but the famous in Iran Heydeci and his Turkish poems are general framework of the study. Heydeci's Turkish poems were analyzed in terms of language, style and content. Heydeci's Turkish poems are in Divan. It has been determined that the Divan has two copies (Tehran and Mashhad). The copies were first transferred to the new article and then the comparison was made. The purpose of comparing the two copies is to show the differences and deficiencies between the copies. The poems in these copies are classified according to the verse forms. Proverbs, verses, folk sayings and idioms are remarkable in Heydeci poems. All this can be seen as an indicator of Heydeci's command of the language. Moreover, Heydeci cannot be denied his place in Sufism because he wrote many poems of religious nature. He talks about God's creativity in his poems. Hz. Muhammad and the Prophet. From his loyalty to Ali. It is also understood that he was subject to Shiite belief in his poems. Wrote such poems of Suhrawardi, Saadi Shirazi, Hafez Shirazi and accepted them as masters. He wrote Arabic, Persian and Turkish poems and used various arts in his poems. He gave examples of almost all verse forms of Divan poetry such as gazel, mesnevi, kaside, tercî-i bend and terkîb-i bend. His poems conform to the tradition of Divan poetry. He used a simple and fluent language, proverb, idioms and public sayings have given much space.

Keywords

Heydeci, Divan, Turkish Poems, Mysticism

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKÎM-İ HEYDECÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ YÖNÜ

1.1. HAYATI.....	4
1.1.1. Adı ve Mahlası	4
1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi	4
1.1.3. Ailesi	6
1.1.4. Öğrenimi.....	7
1.1.5. İnanç Dünyası.....	8
1.1.6. Seyahatleri	10
1.1.7. Vefatı	13
1.2. EDEBÎ YÖNÜ	15
1.2.1. Etkilendiği Şairler	18
1.3. ESERLERİ.....	27
1.3.1. Risâle-i Duhâniye	28
1.3.2. Şerh-i Manzûme-i Sebzevârî	29
1.3.3. Dâniş-nâme.....	29
1.3.4. Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

HEYDECÎ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİ

2.1. DİL VE ÜSLÛP	31
-------------------------	----

2.1.1. Dil.....	31
2.1.1.1. Heydecî'nin Türkçe Şiirlerindeki Atasözleri, Vecizeler ve Deyimler.....	38
2.1.1.2. Atasözleri ve Vecizeler	38
2.1.1.3. Deyimler.....	43
2.1.2. Edebî Sanatlar	49
2.1.2.1. Teşbih	49
2.1.2.2. Tezâd	51
2.1.2.3. Telmîh	52
2.1.2.4. Tenâsüb	54
2.1.2.5. Leff ü Neşr	55
2.1.2.6. İrsâl-i Mesel.....	55
2.1.2.7. Cinâs.....	56
2.1.3. Âhenk	57
2.1.3.1. Söz Tekrarları	57
2.1.3.2. Ses Tekrarları	58
2.1.3.3. Ritim.....	60
2.1.3.4. Vezin	60
2.1.3.5. Kafiye ve Redif	61
2.2. NAZIM ŞEKİLLERİ	63
2.2.1. Murabba'	63
2.2.2. Tahmîs	64
2.2.3. Terkîb-i bend	64
2.2.4. Tercî-i bend	64
2.2.5. Mesnevîler	65
2.2.6. Gazeller	65
2.2.7. Kasideler.....	66
2.2.8. Kıt'alar	66
2.3. DÎNÎ-TASAVVUFÎ UNSURLAR	67
2.3.1. Din ve İnançla İlgili Unsurlar.....	67
2.3.1.1. Allah	67
2.3.1.2. Melekler	69

2.3.1.3. Kitaplar	71
2.3.1.4. Peygamberler	72
2.3.1.5. Dört Halife	76
2.3.1.6. Ahiret	76
2.3.1.7. Kaza ve Kader	78
2.3.1.8. İbadet ve Kulluk	78
2.3.2. İnanç Algısı	82
2.3.2.1. Şîlik-Sünnîlik	82
2.3.2.2. On iki İmam	82
2.3.2.3. Hz.Hasan	83
2.3.2.4. Hz.Hüseyin	83
2.3.2.5. Hz. Mehdi	84
2.3.2.6. Ehl-i Beyt (Âl-i abâ)	85
2.3.3. Tasavvuf	85
2.3.3.1 Züht ve Takva	86
2.3.3.2. Vahdet-i Vücûd Nazariyesi ve Âlemin Yaratılışı	88
2.3.3.3. İlâhî Aşk	91
2.3.3.4. Tevekkül	92
2.3.3.5. Riyâzet- Mücâhede	94
2.3.4. Tasavvufî Şahsiyetler	95
2.3.4.1. Hallâc-ı Mansûr	95
2.3.4.2. Şeyh-i San‘an	96
2.3.4.3. Şeyh-i İsrâk Sühreverdî	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN’IN NÜSHALARI VE METİN

3.1. DÎVÂN’IN NÜSHALARI	98
3.2. METİN	100
3.2.1. Musammatlar	100
3.2.2. Mesnevîler	158
3.2.3. Kasideler	202
3.2.4. Gazeller	238
3.2.5. Kıt ‘alar	293

SONUÇ	298
KAYNAKÇA	301
DİZİN	306
SÖZLÜK	309
TIPKIBASIM	320

KISALTMALAR

<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>C.</i>	Cilt
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>Haz.</i>	Hazırlayan
<i>G.</i>	Gazel
<i>h.</i>	Hicri Tarih
<i>K.</i>	Kaside
<i>KT.</i>	Kıt'a
<i>M.</i>	Mesnevî
<i>m.</i>	Miladi Tarih
<i>MR.</i>	Murabba
<i>MS.</i>	Musammat
<i>Nşr.</i>	Neşreden
<i>s.</i>	Sayfa
<i>Ter.</i>	Tercüme eden
<i>TC.</i>	Tercî-i Bend
<i>TB.</i>	Terkîb-i Bend
<i>TDK.</i>	Türk Dil Kurumu
<i>TDV.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>vb.</i>	ve benzeri
<i>Yay.</i>	Yayınları, Yayın evi

GİRİŞ

Müslüman Türkler, Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında kalarak ilk eserlerini Asya'da Fars diliyle vermiş ve İran edebiyatının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Zamanla bu katkı, klasik Türk edebiyatı'nı meydana getirmiştir. İslam Dini'nin etkisiyle klasik Türk ve İran edebiyatındaki edebî örneklerin büyük bir kısmı müşterektir. Ancak Türkler, İran edebiyatından etkilenecek aldıkları örnekleri kendi milli ve mahalli özelliklerine ve geleneklerine göre uyarlamışlardır.¹

Klasik Türk ve İran edebiyatı için ortak pota İslam medeniyeti olmuştur. Bu sebeple iki edebiyat birbirinden hem etkilenmiş hem de birbirini etkilemiştir. Özellikle yeni Fars edebiyatının gelişmesinde Türkçe şiir söyleyen Türk asıllı İran'lı şairlerin büyük bir rolü olmuştur. Bunlara örnek olarak Hakanî, Nizâmî, Zahîr, Husrev, Sâib ve Şehriyâr gibi şairler verilebilir. Bu şairlerden biri de Güney Azerbaycan şiirine yön vermeye çalışan devrin önemli şairlerinden olan Hakîm-i Heydecî'dir.

Hakîm-i Heydecî; Nasreddin Şah (1848-1896) ve onun oğlu Muzaffereddin Şah (1896-1907) döneminde yaşamış, İran'daki meşrutiyet hareketini görmüş, şahların yaptıkları yanlışları eleştirmiş, halkın yanında yer almıştır. Heydecî şahlara karşı tutumunu şiirlerinde de açık bir şekilde belirtmiştir:

Telesme bu şehûn 'ahdinde ger sitem yetişür

Bu şehir-yâr gider ayrı şehir-yâr gelür

O şeh ki düşmene satdı ra'iyeti gördün

Nece ecel ohuna sînesi dûçâr gelür (G 7/6-7)

¹Ahmet Kartal, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2011, s.13

Heydecî'nin şiirleri ve eserleri yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal olaylarından bağımsız olmadığı için bu dönemin durumundan kısaca bahsetmekte yarar vardır.

İran Türklerinin 19. ve 20. yüzyıl tarihi büyük bir önem arz etmektedir. Bu önem, onun zengin tarihinden ve çok farklı siyasi, sosyal ve kültürel mirasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde meydana gelen en önemli siyasî ve sosyal olaylardan biri Türkmençay Antlaşmasıdır. Nitekim 1827'de Rus ordusu; Tebriz, Merağa, Urmiye ve Erdebil'i işgal eder ve Şah Abbas Mirza'yı *Türkmençay Antlaşması*'nı (22 Şubat 1828) imzalamaya mecbur bırakmıştır. Bu antlaşma ile Aras'ın kuzeyi Ruslara verilir. Güneyi ise İran'da bulunan Kaçar Türk hanedanına bırakılır.² Başka bir ifadeyle İran'ın tümüne hâkim olan Kaçar Türklerinin egemenlik alanı daraltılmıştır. Bu sebeple Kaçar şahları sıkıntılı dönemler yaşamaya başlamıştır. İran, Osmanlının 1877-1878 Türk-Rus Savaşı (93 Harbi) ile yaşayacağı trajediyi 1828 yılında Türkmençay Antlaşması ile yaşamış ve Aras nehrinin kuzeyindeki topraklarını Rusya'ya terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Rus işgaliyle, Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünen Azerbaycan'ın tarihinde, bugüne uzanan yeni bir dönem başlamıştır.³

Kuzey ve Güney şeklinde bölünen İran Azerbaycan bölgesinin edebiyatta temel aldığı konuların başında bağımsızlık düşüncesi gelmiştir. Çünkü İran'ın Kuzeyi Ruslar tarafından antlaşma ile işgal edilmiştir. Bu sosyal ve siyasî atmosfer doğrudan edebiyatın yönünü belirlemiştir. Bunun izleri Heydecî'nin eserlerinde de görülmektedir. Fakat Heydecî'nin eserlerinde üzerinde durduğu konuların başında İran halkının meseleleri ve şahların aymazlıkları gelmektedir. Çünkü İran, güç, sıkıntılı günlerini yaşamaktadır. Heydecî ise; akliselim sahibi, düşünen, gördüklerine ve çevresinde olup bitenlere ibret nazarıyla bakabilen, zamanında yaşanan hadiseleri eleştiren ve bunları söze döküp etrafındakilere akıl veren bir şair ve aynı zamanda nasihatte bulunan bir din âlimidir.

² Ali Kafkasyalı, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010. s.203

³ Süer Eker, **Farsçanın Kısacasında Güney Azerbaycan Türkçesi**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı, 9 Güz, Ankara 2008. s.184-197

Her ne kadar Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) anlaşmasıyla birlikte Azerbaycan'ın bir parçası Rusların eline geçmişse de Azerbaycan'ın bu iki parçası arasındaki kültürel bağlar kopmamıştır. Hatta Kuzey Azerbaycan'da Türk dili ve edebiyatının gelişmesi daha da hızlanmıştır. Bunun başlıca göstergelerinden biri, Feth Ali Şah'ın (1797-1834) birçok âlim ve şairi himaye etmesi gelmektedir. Ayrıca 19. asırda Tahran ve Tebriz gibi merkez şehirlerde taş basması eserlerin verilmesi, fikrî ve edebî sahadaki inkişâfı hızlandırmıştır.⁴

Heydecî, 19.yüzyılda İran'ın Azerbaycan bölgesinde doğmuştur. Heydecî'nin doğduğu toplumun siyasi, sosyal ve kültürel yapısı, onun hem kişiliğine hem de eserlerine etki etmiştir. Yaşadığı dönemde birçok siyasî olay vuku bulmuş ve Heydecî bu olaylara karşı tepkisini eserlerinde dile getirmiştir. Tepkisini hiçbir baskı altında kalmadan net ve sert bir şekilde ortaya koymuştur. Heydecî, ülkesinin sosyal ve siyasal durumunu gözlemlemiş, halkı açlığa ve felakete doğru sürükleyen devrin devlet adamlarına hem nasihatlerde bulunmuş hem de onları eleştirmiştir. Nitekim bu nasihat ve eleştirilere çalışmada kısmi olarak yer verilmiştir.

Yukarıda belirtilen özellikleriyle Heydecî'nin Türkçe'ye hâkim olduğu görülmüştür. Ayrıca Heydecî, dînî mahiyette çokça şiirler yazdığı için tasavvuftaki yeri de yadsınamaz. Şiirlerinde Allah'ın yaratıcılığından, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye olan bağlılığından bahseder. Şiirlerinde Şiî inancına tabi olduğu da anlaşılmaktadır.

⁴ Necla Pekolcay, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996. s.335

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKÎM-İ HEYDECÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ YÖNÜ

1.1. HAYATI

1.1.1. Adı ve Mahlası

Hakîm-i Heydecî, *Şerh-i Manzûme* kitabının sonunda yazdığı öz geçmişinde adının Muhammed olduğunu belirtir. Yazılı kaynaklarda, Muhammed Ali olarak da anılmaktadır. Hacı Ahûnd Heydecî, Molla Muhammed Heydecî, Hakîm-i Heydecî lakapları ile tanınır. Hacı lakabı onun Mekke’de hac vazifesini yerine getirmesine, Hakîm lakabı ise felsefe ve hikmet ile meşgul olduğuna işaret eder. Gençlik yıllarında şiir yazma merakı olan Heydecî bu yıllarda “Mugannî” mahlasını kullanır, daha sonra mahlasını, “Heydeclü” ve “Heydecî” diye değiştirir.⁵

Söyle Mugannî ne var üst u başun yırtaran

Eyleme dîvânelik çoh bile olma deli (K 10/21)

Hudâ bilür ki muhabbet yolunda Heydeclü

Beli büküldi kocaldı akardı sakalı (G 35/11)

1.1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Fars ve Azeri kaynaklardan edinilen bilgilere göre; şair, filozof ve din âlimi olan Hakîm-i Heydecî, Hicri 1270 (1853) yılında Güney Azerbaycan’ın Zencan

⁵ Hüseyin Muhammedzâde Sadık, *Dîvân-ı Eş’âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, Pınar Yayınları, Zencan, 1387, s.49

vilayetinin *Heydec* köyünde doğmuştur.⁶ Zencan şehrine 60 km uzaklıkta yer alan Heydec; Azerbaycan'ın Hamse vilayetine bağlı Ebher Çayı köylerinden sayılırdı. Şimdi ise bir şehir gibi idare edilmektedir. Heydecî, vatanperver ve yurdunu seven bir şairdir. Anayurdunu, doğduğu, büyüdüğü yerin tabiatını, iklimini, serin sularını, güzel manzaralarını düşünüp şiirlerinde tasvir etmektedir.⁷

Hakîm-i Heydecî doğduğu köyün ismine, eserlerinin çeşitli yerlerinde işaret eder, oranın güzel tabiatından ve halkının huy, adet ve göreneklerinden iftiharla bahseder. Öyle ki diğer İranlı şairlerin Şiraz şehrini bolca tasvir etmelerine karşı kendisi bazı şiirlerinde Şiraz'ın Heydec'e üstünlüğünün olmadığını anlatır.

Olar ki vasf eyleyüpler safâda Şîrâzı

Mene güman yohı tercih Heydece Şîrâz (G 9/10)

Hay Hamse'nin ol soyuk suları

Beh Heydecin ol serin havâsı (TC-3/33)

O, sevdiği, doğup büyüdüğü yerden ayrı kalınca kendi diyarına olan hasretini şiirlerinde şöyle dile getirir.

Figân ki hasreti kaldı ürekte Heydecin ol

Soyuk bulakları başı dumanlı dağları (G 28/14)

Ve aynı zamanda onu kendi şehrinden ayıran Tahran'a olan öfkelerini şiire dökmektedir.

Aceb dûçâr oldum esîr-i hâr oldum

Hudâ harâb etsün bu şehr-i Tahrânı

⁶ Menafi Ekberov-M.Kasımova, **Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi**, Elm Yayınevi, Bakü 1981, C.1,s.139

⁷ Aziz Muhsini, **Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar**, Mina Yayınları, 1995,c.1, s.82

Atala her yan oh geçüp gidim yol yoh

Dutupla her semti kesüpler her yanı (K 12/8-9)

Felek meni atdı kırâğa Heydecden

Gayıtmağa yohdur o kende imkânı (K 12/12)

Fakat şair daha sonraları Heydec'teki yaşantısından nefret eder ve Heydec'e geri dönmeyi hiç düşünmez.

Men u Heydec ma'âzallâh rızâ olmaz gönül hergiz

O kendi isterem Allâh ide vîrâne yâ Mevlâ (K 2/3)

1.1.3. Ailesi

Heydecî yazdığı özgeçmişinde adını Muhammed, lakabını Molla, babasını ise Molla Ma'sumali olarak tarif etmektedir. Babasının da bir din âlimi olduğu Molla lakabından anlaşılmaktadır. Babası Mekke'ye teşrif etmiştir. Bu nedenle birçok kaynak onu Hacı Molla Ma'sumali diye yazmaktadır.⁸ Ömrünün sonuna kadar yalnız kalan Heydecî hiç evlenmemiştir, Muhammedzade Sadık'a göre Heydecî'nin evlenmemesinin nedeni her zaman ilahi bir aşkın peşinde kendisini ilme adamasıdır. Bu durum, *Dâniş-nâme*⁹ adlı eserindenki Farsça beyitlerde görülmektedir.

Ser- hûd giriftem, zî merdûm kenâr

Bûrîdem zî peyvend hîş û tebâr

Zî yâran-ı hûd ruy ber-gâştem

*Be-dil ârzuy-i diger dâştem*¹⁰

⁸ Sadık, *Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, s.49

⁹ Ali Heşterudi, *Külliyât-ı Divân-ı Heydecî*, Kitabfırûş-i Aleviyun, Tahran,1377, s.35

¹⁰ Toplumdan uzaklaşmaya başladım, akraba ve soydan alakayı kestim, sevdiklerime yüz çevirdim, başka bir şeye gönül bağladım.

Ayrıca etrafındaki insanların onun evlenmesini istemesine karşı kendi deyimiyle elini koynuna bağladığını ve bu evlilik kolyesini boynuna geçirmediğini söylemektedir.

Uymadı bu tâifeye Heydecî
İstemedi yoh ona halkun güci

İtdiler ısrâr kabûl itmedi
Gitmedi özge sözine bitmedi

İmdiki ‘ömri yetüp otuz beşe
Almadı bundan sora gelmez işe

Koydı yatanda elin öz koynına
Koymadı bu tavkı gice boynına (M 8/8-11)

1.1.4. Öğrenimi

Çocukluk yıllarında ilim öğrenmeye hevesli olan Hakîm-i Heydecî ilköğrenimini Heydec köyünde babasının yanında almış ayrıca bu köyde bulunan ilkokulda eğitim görmüştür. Sonra Kazvîn şehrine gitmiş, orada sarf, nahiv, mantık, me’âni ve beyân ilimlerini öğrenmiştir. *Kazvin şehrine gittiği zaman 25 yaşında olan Heydecî orada 4-5 yıl kalmış Hasan Hân ve Hüseyin Hân medreselerinde ikâmet etmiş ve öğrenim görmüştür. Bazı kayıtlara göre Kazvîn ilim meclisinden Seyîd Ali Huyî’nin öğrencisi olmuştur, akli ilimlere ve felsefeye olan merakı, bu hocası sayesinde gelişmiştir. Heydecî sonra Tahran’a gitmiş, Hüseyin Sebzevârî ve Ebul Hasan-ı Cilve’nin yanında öğrenimine devam etmiştir. Heydecî Tahran’da ‘‘Abdullah Hân’’ medresesinde hocası olan Mirza Hüseyin Sebzevârî’den Kelâm ve Hikmet ile birlikte Matematik ilmini de öğrenmiştir. Tahran’da Dârü’ş-Şifa Medresesinde onun ikinci hocası olan Seyyid Ebul Hasan-Cilve’den ise edebî ilimler ve Hikmet derslerini almıştır. Heydecî on yıla yakın Tahran’da ‘‘Abdullah Hân’’ve*

‘‘Dârü’ş-Şifa’’ Medreselerinde eğitim aldıktan sonra Necef ve Meşhed’e gitmiş, Mekke’ye teşrif etmiştir. Her yerde ilim tahsil etmeye merak göstermiştir.¹¹

Farsça bir şiirinde¹² ilim öğrenmeye olan merakını şöyle dile getirmiştir:

*Kucâ encümen bûd bûrdem serî
Eger dîdem âncâ est dânişverî
Şûdem gûş gûftâr-i ân nâm-dâr
Kî -bînem çi mî gûyed âmuz-gâr¹³*

1.1.5. İnanç Dünyası

Heydecî’nin hayatında din ve tasavvuf büyük bir yer tutar. Şair Kur’ân’a ve Hz. Peygamberin hadislerine bağlılığını dile getirmektedir. Sağlam bir inanca sahip olan şair, şiirlerini de bu inancını başkalarına anlatmada bir araç olarak kullanmaktadır. Dîvân şiiri geleneğine bağlı olan Heydecî, dîvân şiirinde tasavvufun etkisinin çok zayıfladığı bir devirde, şiirlerinde tasavvufî ve irfânî ifadelere oldukça fazla yer vermiştir. Bu tasavvufî tabirleri başarıyla kullanmış ve dînî muhtevalı şiirler yazmıştır. Bu nedenle, onun tasavvufta mütehassıs bir şair olduğu söylenebilir. Fakat aşağıdaki beyitlerde sûfilîği tarikat olarak ve bir mezhep olarak görenlerden olmadığını belirtmiştir.

Bu söze bâver yohı ehl-i kelâm

Men de akdım bu degil ey balam

Mezheb sûfilere nisbet meni

Virme gözüm sevmedi bu sürmeni (M 5/10-11)

¹¹ Sadık, *Dîvân-ı Eş’âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, s.50

¹² Heşterudi, *Külliyât-ı Dîvân-ı Heydecî*, s.89

¹³ Nerde bir meclis varsa uğradım eğer orda bir bilgin olduğunu görsem hemen o meşhurun dinleyicisi oldum ve âlimin ne dediğine baktım.

Heydecî şiirlerinde hangi düşünceden olduğunu her ne kadar açıkça ifade etmese de kendisinin Şîî olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde; Hz. Ali, eşi ve çocuklarından ve aynı zamanda sırasıyla Şîî imamlarından bahseder.

Gel meni Allâh özin Hudâ'ya bağışla

Fahr-i Rusûl Hatm-i Enbiyâ'ya bağışla

Hakk-ı Alî-yi Velî vü vasî-yi Resûle

Fâtıma'nın çekdiği cefâyâ bağışla

Sıbt-ı Peyamber Hasan ikinci imâma

Kardaşı mazlûm-ı Kerbelâ'ya bağışla

Seyyid-i Seccâd u oğlu Bâkır-ı ilme

Sâdık-ı evlâd-ı Mustafâ'ya bağışla (G 1/1-4)

Yine bazı beyitlerde “Mevlâ, Alî-yi Velî, dostâr-ı Alî, muhabbet-i Hayder, Mazlûm-ı Kerbelâ, Hüseyin şehid, Sıbt-ı Peyamber Hasan” ifadeleri onun Hz. Ali'ye ve çocuklarına olan bağlılığını göstermektedir. Her kim Hz. Ali'ye dost olursa, muhabbet beslerse o kişinin günahlarını Allah'ın affedeceğini bazı şiirlerinde konu eder.

Menem taksîr u isyân şermsârı

Hudâ'dan mağfiret ümîdvârı

Her ol kim şer'-i Ahmed'dür şi'ârı

Alî âl alâ'nın dostârı

Günâhından giçer elbette Tarı (M S2/14)

1.1.6. Seyahatleri

Hakîm-i Heydecî ilk defa H. 1297 (M. 1880) yılında Heydec'den Kazvin'e ilim öğrenmek için seyahat etmiştir. Kazvin'de büyük zorluklarla karşılaşan şair, burada yaşadığı dönemde çektiği sıkıntıları ve buranın halkına olan sitemini şiirlerinde dile getirmiştir.

Hak ide ser-nigûn Kazvîni
Kalmıya bu harâbeden âsâr

Ne kömür var ne kürk ne kürsi
Kış soyuk kapunı alupdur kar

Menzili güng rüzgârı teng
Şehri idbâr milleti gözi dar (K T1/6-8)

Heydecî daha sonra Kazvin'den Tahran'a seyahat etmiştir. Otuz beş yaşında Kerbelâ'ya gitmiş, seyahati sırasında *Cebel-i Hamrin* mevkisinde hırsızlığa maruz kalmıştır.¹⁴

Men ki sinnim degil ol kadırlar insân kocala
Bilmerem şek varım otuz beş olupdur ya ne (K 14/16)

Kimün aşkı meni çekdi Cebel-i Hamrîne

Virdi dînîm kimi sâ mânımı kim tâlâna (K 14/22)

Yolda kervana baskın yapan hırsızlar, şairin pek çok eşyası ile birlikte dîvânını da çalmışlardır. Heydecî daha sonra birçok zorluk çekerek dîvândaki şiirlerinin bir kısmını yeniden yazmıştır.¹⁵ Heydecî dîvânın çalınmasına çok üzölmüş bazı şiirlerinde hem derdini, âhını hemde şefkat göstermeyen sevgiliye olan hüznünü, sitemini ustalıkla ifade etmiştir.

Men yazardum neçe müddet dîn u dâniş defterin

¹⁴ Sadık, *Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, s.51

¹⁵ Ekberov- Kasımova, *Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi* s.139

Dîn u îmânı apardı uğrı dîvânım kimi

Çoh vilâyetler gezüp her kısım gördüm nâzenin

Görmedim nâ-mihribân öz yâr u cânânım kimi (G 36/9-10)

Şair, Kerbelâ'dan başka Necef, Meşhed gibi şehirlere de seyahat etmiştir. Heydecî'nin, bazı kasidelerinin başlıklarında gittiği yerlerin ismi geçmektedir. *Necef-i eşrefe vârid olanda 'arz oldı* başlıklı kasidesinde Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu şehir olan Necef şehrine gittiği anlaşılmaktadır.

Bu düşgün gussa vü gamdan yetüpdür câna yâ Mevlâ

Yetürsün tâ özün bu sahn u bu eyvâna yâ Mevlâ

Ne zahmetler çeküp yetdim bura Allâh'a şükr olsun

Vesîle ol dübâre gitmiyim Tahrân'a yâ Mevlâ (K 2/1-2)

Arz-ı akdese vârid olanda 'arz oldı başlıklı kasidesinde arz-ı akdes tabiriyle Meşhed şehri kastedilmiştir. Şîî inancının on iki imam anlayışının sekizincisi olan İmam Rıza'nın Türbesi bu şehirde bulunmaktadır.

Yâ Hazret-i Alî Rızâ şâh-ı 'arş-ı câh

Şâh u gedâya bâr-gehindür penâh-gâh

Mevlâ harâyıma yetişen yoh getirmişem

Bu rûzgâr hâdisesinden sene penâh

Ger bu çemende çatmadı gül şâhına elim

Geldim senin gülün eteginde olum giyâh (K 13/1-3)

Bu gibi kutsal mekânların bulunduğu şehirleri ziyaret eden şair için artık İran, dar bir kafes ve Tahran bir zindandır.

Mene Îrân bu fezâsıyla dönüpdür kafese

Mene Tahrân bu safâsıyla dönüp zindâna (K 14/19)

Şair, zamanın siyasî ve içtimaî olaylarına iştirak eder, her yeri gezer toplumun sıkıntılarını dinler ve bunları dile getirir.

Yer kalmadı ki gitmiyüp orda dutum sürâg

Bir kes tapum meger kim ide derdime ‘ilâc (G 3/2)

Tebriz şehrine de ayrı bir parantez açmak gerekirse; Heydecî bu şehrin halkına ayrı bir muhabbet besler. Eserlerinde Tebriz halkının İran’ın bağımsızlık mücadelelerinde en ön saflarda yer aldığını belirtir. Aşağıdaki beyitlerde bu halkın kılıcının her zaman keskin olmasını diler.

Bu solan gülşeni gam düşgünü yanmış cigeri

Subh u akşam du’âsında budur zezemesi

Ehl-i tefrîş âyâ kâş ki sinsun kalemi

Halk-ı Tebriz hemîşe iti olsun kaması (G 31/7-8)

1892’de tahsilini bitirip İran’a dönen Heydecî, Tahran’a göçmüş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır. İlim ve fıkıh öğrenen talebeleri çevresine toplayıp, onlara dersler vermiştir.

Şiirlerinin birinde Tahran’ı artık kendi vatanı olarak kabul eder.

Menem ki vâlih ü mâtem hemîşe sergerdân
Menim murâdîma hergiz dolanmadı devrân

Asıldı bôrkime Heydec’de mûhre bu eyyâm
Olup veten mene dâru’l-hilâfe-i Tahrân (K 8/17-18)

1.1.7. Vefatı

19. asrın ortalarında yaşayan şair, Zencan şehrinin Heydec köyünde doğmuş, Kazvin ve Tahran’da iyi bir eğitim görmüş, devrin ileri gelenleriyle dostluk kurmuş, bir din adamı ve medrese hocası olarak hayatını sürdürmüştür. Tasavvuf ehli olanlar güzel giysilere ve dünya malına önem vermezler. Hakîm-i Heydecî de hayatı boyunca dünya malına değer vermemiş, başkalarının onu övmesi için çaba göstermemiş, daima yüksek görüşlü olmuş, süse ve gösterişe karşı durmuş, sade ve basit bir hayatı tercih etmiştir. Yazdığı şiirlerde bunu dile getirmiştir:

Gelür hoşı mene bir pârenin budur cehti
Ki bağlamam özime hiç-vakt pîrâye (G 25/6)

Hakîm-i Heydecî ömrünün son yıllarında hastalanmış, H. 1346 (M. 1928) de hasta ve yorgun bir halde Tahran’da İmâmzâde Seyyid Nasreddin Medresesinde vefat etmiştir. Cenazesi Kum şehrine götürülmüş ve orada defn edilmiştir. Mezarı Kum şehrinde “Tikye-i Tavliyet” mahallindedir. Burada onun mezarı küçük bir odada bulunur. Bu odanın kapısının başında Farsça şöyle yazılmıştır:¹⁶

*Makber-i âlim-i Rabbanî ve feylesof-i a’zâm, merhum Hâcî Molla Muhammed meşhûr be- Hakîm-i Heydecî, sahib-i te’lifât u dîvân*¹⁷

¹⁶ Sadık, *Dîvân-ı Eş’âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, s.52

¹⁷ Dîvân sahibi Hakîm-i Heydecî ismiyle meşhur büyük âlim ve filozof merhum Hacı Molla Muhammed’in kabri.

M-Nüshası(s.222) Azərbaycan'ın meşhûr şâiri merhûm Hakîm-i Heydecî

1.2. EDEBÎ YÖNÜ

Osmanlı kültür ve edebiyatında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatı ve kültürünün güzelliklerinden birisi de Arapça, Farsça ve Türkçeyi aynı anda eserlerinde kullanabilen âlimlerin ve şairlerin yetişmiş olmasıdır. *Örneğin Katran-ı Tebrizi, Şeyh-i İşrâk Sühreverdî, Nizâm-i Gencevî, Hakân-i Şîrvânî, İmâdeddin Nesîmî, Molla Muhammed Fuzûlî, Mevlâna Celâleddin Muhammed Belhî, Mevlâna Celâleddin Muhammed Atîkî Zencânî, Sâib-i Tebrizi, Vâkıf ve Şehriyâr gibi şairler eserlerini Türkçe, Farsça ve Arapça olarak yazmışlardır. Bu şairler ve âlimler gibi Hakîm-i Heydecî de eserlerini her üç dilde kaleme almıştır.*¹⁸

İlk tahsilini *Mollahânede* alan Heydecî 1879'da Kazvin'deki dînî medresede tahsilini devam ettirdi. 1887'de Tahran'da medrese tahsilini tamamladı ve aynı yıl din âlimi, müctehid adı almak için Necef şehrine gitti. Burada 24 yaşında olan Heydecî'nin bir dîvânı vardı.¹⁹ Gençlik yıllarında dîvânı bulunan Heydecî'nin şiir tekniğini erken yaşta geliştirdiği söylenebilir. Heydecî'nin edebî kişiliğini tesbit edebilmek için şiirlerindeki başarılı söyleyişine ve doğunun üç önemli dili olan Türkçe, Farsça ve Arapçayı nasıl kullandığına bakmak gerekir. Heydecî müctehid ve din âlimi ünvanlarını almak istediği için bu dillere hâkim bir şairdir. Şair edebî tür ve konu açısından farklı eserlerini Azeri Türkçesi, Arapça ve Farsça olarak yazmıştır. Bu eserlerdeki şiirler ve yazılar; ictimai, dînî ve felsefî konuları ihtiva eder. Heydecî'nin sadece yazmış olduğu eserlerden yola çıkarak, çok yönlü bir şair olduğu söylenebilir.

Ciger od tutdı yandı dur getür su

Her an kes ez hakikat borde vu bu

Haber dâred zî hâl-i bî-dilân u

Ve lî sirrun 'azîmun münkirûhu

Yedukkûne'r-ruûse 'ale'c-cidâri (M S2/10)

¹⁸ M.Kerimi, *Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî* İntişârat-ı Edebiyat-ı Klasik Azerbaycan, Tahran, 1382, s.21

¹⁹ Ekberov-Kasimova, *Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi* s.139

Heydecî'nin Türkçe şiirlerinde; dînî-tasavvufî bilgi, fen bilimleri ve astronomi, halk gelenek ve görenekler kabilinden kültürel unsurları, tarih, coğrafya, musiki, tıp gibi birçok alana dair bilgileri bulmak mümkündür. Bununla birlikte çeşitli felsefî ve sosyolojik konular, efsaneler, mitoloji ve ayrıca manzum hikâyeler onun şiirlerinin konularını oluşturur.

Heydecî'nin eserlerinde ve şiirlerinde her zaman hüznün havası vardır. Şair, zulüm ve haksızlık karşısında yapılanların gün gelir kişinin karşısına çıkacağını belirtir. Karakterce temiz, doğru, adaletli ve hayırsever olan Heydecî *Manzum hikâye* tarzında şiirler de yazmıştır. Hakîm-i Heydecî “Efsâne” (*Efsâne: M/11*) ismini verdiği manzum hikâyesinde özellikle çocuk ve gençlerin terbiyesinden ve bu terbiyede ise fedakâr insanın göstermiş olduğu emeğin ve zahmetin en önemli özelliklerinden bahseder.²⁰

İşitdim ki leklek gidüp bir günü

Nehâra konak istedi tülküni

Onunçün pişirdi erişte aş

Meseldür kınamaz varundan kişi

Lülene töküp aş koydu öge

Didi özge kap yohdur aş tökmege (M 11/1-3)

Hikâyede leylek ile tilki arkadaş olur. Haliyle tilki, leyleği evinde ağırlamak ister ve bu sebeple onu yemeğe davet eder. Davet günü gelir, tilki tüm yemekleri düz tabakta servis eder ve leylek hiçbir şey yiyemez. Çünkü uzun gagaya sahiptir. Tilki ise bu durumdan istifade edip tüm yemekleri tek başına yer. Başka bir gün ise leylek tilkiyi evine çağırır, tilki tüm yemekleri nasıl tek başına yiyeceğini planlar. Fakat bu kez leylek tilkiye bir ders vermek amacıyla yemeği uzun kaplarda servis eder. Tilkinin ağzı, kabın ağzına sığmadığından yemeklere ulaşamaz. Tilki sonuçta hatasını anlar

²⁰ Esmira Şükürova, “Güney Azerbaycan Edebiyatında Manzum Hikâye Türünün Gelişme Özellikleri”, *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, 2011-2 (Temmuz-Aralık) (Azerbaycan Özel Sayısı-II), s.57-66

ve özür dileyip leyleğin evinden ayrılır. Heydecî, Dîvân'ında kimi zaman manzum hikâyeler vasıtasıyla fabl sanatını kullanarak hem insanlara hem topluma ders vermeyi amaçlamıştır. Özellikle ya insanların kendi hatalarını görmesini sağlamaya ya da insanın kendine yapılmasını istemediği bir şeyi, başka birine yapılmasının hoş olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Bahse konu olan durumu leylek ile tilki hikâyesi üzerinden resmetmiştir. Sonuç olarak hikâyede, insanları aldatanların bir gün kurdukları tuzaklara kendilerinin de düşeceğine dair öğüt verilmek istenmiştir.

Bahup aş ü daşa işi anladı

Peşîmân olup öz özün danladı

Ki vurdum men evvelde yoldaşıma

Bu rengi bugün geldi öz başıma

Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşına (M 11/18-20)

Heydecî'nin şiirlerine bakıldığı zaman onun iyi bir eğitim gördüğünü söylemek mümkündür. Bu devirde medreselerde okutulan Arapça sarf ve nahiv, fıkıh, tefsir ve kelam, İslâm tarihi gibi ilimleri tahsil ettiğine işarete bulunan beyitleri vardır. Zaten yaşadığı çevre bu gibi ilimlerin başlıca merkezlerindendir.

Bu söz eger bâtıl ü ger hakdur

Burda mesel masdar u müştakdur

Bil Hakkı masdar kimi asl-ı kelâm

‘Âlem-i hakkun kelimâtı tamâm

Masdar u müştakda yoh fark çoh

Masdar eger olmiya müştak yoh

Çun yapışup mutlaka çulkaştı kayd

Çekti kılıc bir birine Amr u Zeyd (M 5/1-4)

Heydecî şiirlerinde, toplumu, ahlakî davranışlara yönlendirmeye çalışır, toplumda ortaya çıkan ikiyüzlülük, riyâkârlık, tama, kendini beğenme gibi kötü hasletlere karşı izzet-i nefis sahibi ve cesaretli olmak, insan ruhunun büyüklüğü gibi güzel davranışlarla mukabele edilmesi gerektiğine inanır ve bu konuları şiirleri vasıtasıyla anlatır. Muhabbet yolunda korkusuz olmak gerekir. Âşığın mezhebinde sızlanmak ve küsmek günahdır ve aşk yolunda çekilen eziyetlerden gücenmemek gerekir, şair için şâhın ve dilencinin farkı yoktur:

Menem ki dost yolunda cefâdan incimerem

Ne çünkü mezheb-i âşıkta incimaktı günâh

Diyirler gitme muhabbet yolunda zahmet var

Bu korhulu yola koydum ayağ Hudâ'ya penâh

O çağ ki özgeden üzdüm ümîd yumdum göz

Menim yanumda tefâvüt yohı gedâyla şâh

Gül üzlere göre hâr itdi Heydecî özünü

Cihânda istemedi i'tibâr u 'izzet u câh (G 21/4-7)

1.2.1. Etkilendiği Şairler

Hakîm-i Heydecî, kendisinden önce yaşamış olan İran şairlerinin eserlerini okumuş ve tetkik etmiştir. Heydecî, İran şairlerinden beslenerek şiirlerini geniş bir edebî ve dînî bilgi ile yazmıştır. Heydecî'nin Dîvân'ında özellikle; Hakîm Ebulkâsım

Firdevsî, Hâfız-ı Şîrâzî, Sa‘dî-i Şîrâzî ve Şeyh-i İşrâk Sühreverdî gibi şairlerin etkisi olduğu yoğun bir şekilde görülmektedir.

Hakîm Ebulkâsım Firdevsî: Hakîm-i Heydecî, Farsça mesnevî türünde yazmış olduğu şiirlerde, özellikle Firdevsî ve Nizâmî gibi Fars edebiyatının büyük şairlerinin eserlerinden örnekler kullanmıştır. Dâniş-nâme eserinde yer alan Farsça mesnevî türü şiirlerde daha çok *Hakîm Ebulkâsım Firdevsî*’nin Şehnâme’sini örnek almış ve aynı vezinle eserini yazmıştır.²¹ Şehnâme İran mitolojisini toplayan en önemli kaynaklardan biridir. Bu eser vasıtasıyla Dîvân şiirinde de İran mitolojik kahramanları bolca kullanılmıştır.²² *Şehnâme’nin Türk kültürü üzerindeki etkilerinden birisi de destan kahramanlarının adlarının Türkler tarafından çokça benimsenmiş olmasıdır. Türk toplumunda yaygın bir biçimde kullanılan Behrâm, Behzat, Cem, Cemşîd, Efrasiyab, Ferhâd, Feridûn, Hürmüz, Hüsrev, İskender, Karen, Keykâvus, Keykubâd, Rüstem, Şehrinâz, Şirin, Siyâvûş gibi kişi adlarının Şehnâme kaynaklı oluşuna bakıldığında bu etki daha iyi anlaşılabilir.*²³ Heydecî bazı şiirlerinde bu isimleri konu alır.

Mutrib getür neyi Neyi neyliyüm hikâyet et
Kimden diyüm Tehemten ü İsfendiyâr’dan

Cemşîd noldı nûş eyledi merk câminı
Kâvus noldı yoh haber ol şehr-yârdan

Dey Keykûbâd virdi felek bâda şevketin
Keyhüsrevi o gelmedi daşra mağaradan

Dey noldı Zâl öldi Kim öldirdi rûzgâr

²¹ Heşterudi, **Külliyât-ı Divân-ı Heydecî**, s.9

²² Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2016, s.74

²³ Bekir Şişman, Muhammet Kuzubaş, **Şehnâme’nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017, s.16

Rüstem nece oldu kaldı kavlı kâr-zârdan

Rüstem de öldi öldi aceb istemez aceb

Çoh yıhdı kim sipihr bunun tek sivârdan

Sührâb noldı sökdi onın karnını felek

Behrâm noldı gelmedi hardan şikârdan

Behmen hani yedi onı kim ejder-i ecel

Kârûn nece oldu kaldı ad ol nâm-dârdan (G 16/1-7)

Nizâmî-i Gencevî: Heydecî bazı mesnevî türünde yazmış olduğu şiirlerinde Nizâmî-i Gencevî'nin felsefî ve irfânî düşüncesini izah etmiştir. Nizâmî'nin *Mahzen-i Esrâr* eserinde yer alan aşağıdaki beytini manzum şekilde tercüme etmiştir:

Nizâmî:

Perdeyi kaldır da kendi birliğinle görün

*O perde, ben bile olsam topla*²⁴

Heydecî:

Perdeni sal dur gene git tek otur

Ger menem ol perde yığışdur götür (M 1/1)

Heydecî, gazel ve kaside gibi türlerde daha çok Şeyh-i İsrâk Sühreverdî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî gibi şairlerin şiirlerine tazminler yazmış ve onlardan etkilenmiştir. *Edebiyatta bir şairin başkasına ait manzum bir sözü kendi şiirinde tekrarlaması anlamına gelen tazmin için en elverişli manzumeler gazel ve*

²⁴ Nizâmî, **Mahzen-i Esrar**, Çev. M. Nuri Gençosman, Ataç Yayınları, İstanbul, 2014, s.17

kasidelerdir. Ancak aynı beytin başına dizeler eklenerek musammat şekli de ortaya çıkabilir.²⁵ Pala'nın söylediği tazmin örneği Heydecî'nin başvurduğu bir yöntemdir.

Şeyh-i İsrâk Sühreverdî: Heydecî, Şeyh-i İsrâk Sühreverdî'nin *Ruhlar dünyasına seyr u sülûk* adlı bir şiirini Türkçe tazmin etmiştir. Heydecî, bu şiirde ruhların sırrını, insanın aslına ve özüne dönmesini, fenefillâh ve aynelyakîn bir derecede görme arzusunda olduğuna işaret eder ve kendisini ezeli varlıktan uzakta gam düşkün, gurbet ducârı olarak adlandırır. Heydecî'nin, Şeyh-i İsrâk Sühreverdî'nin şiirine musammat şekliyle yazmış olduğu tazmin örneğinde; Arapça, Farsça ve Türkçe'den istifade etmiş olduğu görülmektedir.

Menem gam düşgünü gurbet ducârı
Pozulmuş gülşeni solmuş bahârı
Gönül ağlar gideydim kende sarı
Ekûlu 'l-câretî ve 'd-dama' u câr
Ve lî 'azmü 'r-rahîl ile 'd-diyâr (MS 2/1)

Şairin, Şeyh-i İsrâk'tan başka Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî'ye yazmış olduğu tazminler de vardır.

Sa'dî-i Şîrâzî: Heydecî bir yandan klasik Fars edebiyatı'nın en büyük şâirlerinin şiirlerine tazmin yazmış, aynı zamanda kendi şairlik gücünü de övmüştür. Bu şairlerin şiirlerine süt ve şeker benzetmesi ile katkıda bulunduğunu belirtmiş ve kendisiyle övünmüştür. Sa'dî-i Şîrâzî'nin iki gazeline tazmin yazmıştır. Heydecî'nin kaleme aldığı bu tazmin örnekleri ile adı geçen şairleri beğendiği, üstat kabul edip hürmet gösterdiği ya da dostluk gösterisinde bulunduğu söylenebilir.

Musammat: MS/1²⁶

Ey reşk-i ferîşte gayret-i hûr

²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s.443

²⁶ Bu şiir, Sa'dî-i Şîrâzî'nin 303 numaralı gazelinin tazminidir.

Bkz. Muhammed Ali Furuği, Abdulazim Garib, *Gazeliyat-ı Sa'dî*, İkbâl Yayınları, Tahran, 1388, s.138

Ve'y ârizi şem '-i mahfil-i sûr

Cânâ bile tünd gitme bir dûr

Pervâne nemî şekîbed ez-dûr

Ger kasd kuned be-sûzedeş nûr

Tazmîn;²⁷

Fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Ey nigârî azîz yoh zararî

Ger kunem ber ser-i vefât serî

Ömrim oldu senin yolında telef

Sehl bâşed ziyân-ı muhtasarî

Nâzenin kanımı eger tökeren

Sabr kun tâ be-bî-nenemet nazarî

Bile bilme sene göre mâtem

Akl dârem be-kadri hûd kaderî

Men celâl-i Hudâ'da hayrânem

Kî in cemâl âferîd der-beşerî

²⁷ Bu şiir Sa'dî-i Şîrâzî'nin 556 numaralı gazelinin tazminidir.
Bkz. Furuğî, Garib, **Gazeliyat-ı Sa'dî** s.50

Natı el-hak hilâfdür bakmak

Ber çûnin rûy-i bâz ber digeri

Özümi isterem idem toprak

Tâ meger ber serem kûni guzeri

Doğrusı hakk rakîb semtinedür

Pîş-i hasmi istâde çûn seperi

Baharam hak diyer bile gözgi

Hayf bâşed be-desti bî-basarî

Menem âhı ohı deler dağı

Ne kuned der to seng-dil eseri

Men bilirdim bu çağa daşı berk

Çûn be-dîdem zi seng sahtteri

Heydecî dür bu sözleri koşdı

Bir bire katdı şîr ilen şekeri

Hâfız-ı Şîrâzî: Heydecî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin birçok beytinden ilham almış ve bazı şiirlerini manzum şekilde tercüme etmiştir. Hâfız, bir güzelin ben'i²⁸ için Semerkant ve Buhara gibi şehirleri feda edeceğini yazmıştır;

Hâfız:

Eger ân Turk-i Şîrâzi be dest âred dil-i mâ râ

*Be hâl-i Hindûyeş bahşem Semerkand u Buhârâ râ*²⁹

“O Şirazlı Türk (güzel) gönlümüzü elde ederse,

Onun Hindu ben'ine bağışlarım Semerkand'ı Buhara'yı”³⁰

Heydecî, Erdebil ve Halhal şehirlerini bir güzelin saçının teline bağışlayacağını aşağıdaki beyitte dile getirmiştir;

Heydecî:

Eger bu Türk benim gönlümü ala eline

Bağışlaram teline Erdebil u Halhalı (G 35/4)

Yine Hâfız'dan almış olduğu bazı beyitler şunlardır;

Hâfız'ın;

Eger refik-i şefikî durust peymân bâş

*Herîf-i hâne vu germâbe vu gülistân bâş*³¹

“Şefkatli bir arkadaşsan sâdık ol sözüne,

Evde, hamamda, bahçede eşlik et bize”³²

Gazelinin ilk beytine Heydecî'nin benzetmesi aşağıda şu şekilde yer almıştır.

²⁸ Ben ile vücuttaki siyah noktalar kastedilmektedir.

²⁹ Bu şiir, Hâfız-ı Şîrâzî'nin 3 numaralı gazelinin ilk beytinin tazminidir.

Bkz. Muhammed Rıza Bozorgchalki, **Şâh Nebât-ı Hâfız**, Tahran, Zavar, 1382, s.6

³⁰ Hicabi Kırılancı, **Hâfız Divânı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s.9

³¹ Bozorgchalki, **Şâh Nebât-ı Hâfız**, s.649

³² Kırılancı, **Hâfız Divânı** s.274

Men ol refik-i şefikî dürüst peymânem

Herîf-i hücre vü germâbe vü gülistânem (K 7/1)

Hâfızın'ın rindane söylediği aşağıdaki beyti taklit etmiştir;

Hâfız:

Be-mey seccâde rengîn kun geret pîr-i mugân gûyed

*Ki sâlik bîhaber nebved zi râh u resm-i menzilhâ*³³

“Muğlar pîri sana derse tut sözünü şarapla bula seccadeyi,

Sâlik menzillerin yolundan yordamından olmaz bîhaber”³⁴

Heydecî:

Koy nece vü neçeni olma fuzûl

Her ne ki sâlik buyurur kıl kabûl (M 5/21)

Heydecî'nin şiirlerinde ayrıca *Fuzulî* ve *Nesîmî* gibi Dîvân edebiyatının zirve şahsiyetlerinin üslubu yoğun bir şekilde görülmektedir.

Fuzûlî: Heydecî, aşk ve ızdırap şairi olan Fuzûlî'nin birçok şiirinden etkilenmiştir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî aşkın elemlerini ve ızdıraplarını lirik bir ifadeyle şöyle dile getirmiştir:

Fuzûlî:

İşk derdiyle hoşem el çek 'ilâcumdan tabîb

*Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır*³⁵

Heydecî:

‘Îlâc yoh meni bu derd öldürür bilirem

Dur ey tabîb ki men kâbil-i devâ degilem (G 13/5)

³³ Bozorghalki, *Şâh Nebât-ı Hâfız*, s.1

³⁴ Kırilangıç, *Hâfız Divânı*, s.7

³⁵ Fuzûlî, *Türkçe Divan*, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958, s.209

Fuzûlî:

Bildüm tarîk-i 'ışk hatar-nâkdür velî

Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa gâyeti ³⁶

Heydecî:

Diyirler gitme muhabbet yolunda zahmet var

Bu korhulu yola koydum ayağ Hudâ'ya penâh (G 21/5)

Nesîmî: Heydecî, Azerî edebiyatının büyük şairlerinden olan Nesîmî'nin şiirlerinden de ilhâm almıştır. Heydecî'nin bazı şiirlerinde Nesîmî'nin üslûbu oldukça açıktır.

Nesîmî:

'Aceb yüzün mi şol ya harmân-ı gül

'Aceb dişün mi şol ya lü'lü'-i nâb

'Aceb kaddün mi şol ya serv-i bustân

'Aceb haddün mi şol ya verd-i sîr-âb ³⁷

Heydecî:

O işvedür sene ya fitne gamze ya peykân

O hâldür söyle ya dâne zülüfdür ya dâm

³⁶ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, s.426

³⁷ Hüseyin Ayan, **Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, TDK.Yay., Ankara, 2014, s.196

O gonca ya senin ağzın o turre ya reyhân

O lâle ya senin avurdın o nukre ya endâm (K 6/11-12)

Ol sünbül-efşândur ya zülf-i perîşânı

Ol servi hırâmândur ya kâmet-i ra'nâsı (K 9/6)

Heydecî, özellikle şiirlerinden ve hakkında yazılanlardan edinilen bilgilere göre, Kazvin ve Tahran gibi şehirlerde iyi eğitim almıştır. Heydecî'nin kendisinin kaleme aldığı ifadelerden yola çıkarak, onun edebî kişiliğinin genel hatları çizilmeye çalışılmıştır. Şiirlerinde zaman zaman genel şiir anlayışını da ortaya koyan şair, âşıkâne ve rindâne şiirleriyle dikkat çekmektedir. Heydecî, şiirlerinin çoğununu klasik şiir tarzı ile kaleme almıştır. Bununla beraber şiirlerinde halk şiirinin zevki de görülmektedir. *Şeyh-i İsrâk Sühreverdî*, *Sa'dî-i Şîrâzî* ve *Hâfız-ı Şîrâzî* gibi şairlere tazminler yazmış, şiirlerinde tasavvufun yanında maddi aşka da yer vermiştir. Gazel, mesnevî, kaside vb. gibi edebî türlerde Türkçenin doğal âhengini ve güzel sesini aruz vezniyle başarılı bir şekilde kullanmıştır. Şiirlerinde halk söyleyişlerine, deyim ve atasözlerine oldukça fazla yer vermiştir. Heydecî, düşündürme amaçlı/didaktik şiirler yazmak istediği için atasözü, deyim ve özdeyişlere şiirlerinde yer vermiştir. Vezni ve aruzun karışık olmayan bahirlerini kullanmıştır. Edebî sanatları başarılı bir şekilde şiirlerine uygulamış ve şiirlerinde ilginç benzetmeler yapmıştır. Gazel, mesnevî, kaside, musammat, terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a gibi hemen hemen bütün nazım şekillerine örnek vermiştir. Tazminlerde örnek aldığı şiirlere şekil yönüyle bağlı kalmış, ama kendisine özgü mazmunlarla şiirler yazmıştır. Bu bilgilerin ışığında; Heydecî'nin kendine has anlatımı ve dili kullanma tekniği olduğu için ilim âlemine ve şimdiki nesillere tanıtılması gereken, başarılı şiirler yazmış bir şair olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. ESERLERİ

Hakîm-i Heydecî doğunun üç dili olan Türk, Fars ve Arap dillerinde şiirler yazmış, ictimâî, felsefî ve dînî konuları ihtiva eden eserler kaleme almıştır. Kaçarlar

döneminde emperyalizim aleyhine yazdığı *Risâle-i Duhâniye* mensur bir eserdir. Dili Farsça'dır.1892'de neşredilmiştir. Arapça olan *Şerh-i Manzûme-i Sebzevârî* eseri Sebzevârî'nin Şerh-i Manzûme adlı eserinin bir haşiyesidir.1925'de yayınlanmıştır. Heydecî'nin edebî eseri Dâniş-nâme ve Dîvân'dır. Bu eser iki bölüme ayrılır; birinci bölüm Dâniş-nâme, Farsça gazeller, ikinci bölüm, Türkçe gazeller, mesnevîler, kasideler, musammatlar, terkîb-i bendler, tercî-i bendeler ve kıt'aları ihtiva eder. Bu eser de 1371(1993)'de yayınlanmıştır.³⁸ Çalışmamızın konusu olan Türkçe şiirler bu eserde bulunmaktadır. Hakîm-i Heydecî bütün bu değerli eserlerini, hikmet, felsefe, irfân ve din görüşlerini insanlara anlatmak için kaleme almıştır.

1.3.1 Risâle-i Duhâniye

Hakîm-i Heydecî'nin bu eseri çeşitli alanlarda araştırılmaya değerdir. Bu eser 1280 hicri yılında, Nasreddin Şah tarafından tütün, nargile tütünü satışının 50 yıllığına bir İngiliz fabrikasına verilmesi hakkında yazılmıştır. Bu antlaşma karşısında halk ayaklanmış ve *Ayetullah Mirza Şîrâzî*'nin tütün ve nargile tütünü ile alakalı fetva vermesiyle hareket şiddetlenmiş ve sonunda bu karar feshedilmiştir.³⁹ Şair bu olayın İran halkının zararına olduğunu bilmektedir. İnsana değer veren Heydecî, halkına ve vatanına bağlı bir şahsiyet olduğu için bu gibi siyasî olaylara müdahale etmiştir. Risâle-i Duhâniye çağdaş İran tarihinde ortaya çıkan "tütün yasaklama" olayını öğrenmek için en önemli *siyasi-sosyal* eserlerden biri sayılmaktadır. Heydecî'nin bu eseri Duhân sûresinin 12. ayeti "İnsanlar, *Rabbimiz!* Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz derler"⁴⁰ ile başlamakta, sûre adını onuncu ayetteki duman manasına gelen duhân kelimesinden almaktadır. Şair de bu surenin isminden esinlenerek eserini adlandırmıştır.

Heydecî, Kaçar Şahı zamanında Farsça olarak kaleme aldığı bu eserinde; âlimlerin istek ve arzularını dile getirdiğini beyan etmiştir. Risâle-i Duhâniye'de İran'ın iç

³⁸ Muhsini, *Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar* s.80-81

³⁹ Kerimi, *Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî*, s.9

⁴⁰ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Anakra 2003, (Duhân) 44/12

işlerine müdahil olan ve İran'ı baskı ve tehdit altında bırakan yabancı devletlere karşı İran halkının göstermiş olduğu mücadele tasvir edilmiştir.⁴¹

1.3.2. Şerh-i Manzûme-i Sebzevârî

Molla Hâdî-i Sebzevârî'nin *Manzûme* eseri bugüne kadar birçok edip ve araştırmacı tarafından şerh edilmiş ve ona haşiyeler yazılmıştır. Heydecî'nin yaptığı bu eser şerhi, hazırlanan diğer bütün şerhler arasında en çok bilinenidir. Bu eserde Hakîm-i Heydecî'nin İslam felsefesine, Arap dili ve edebiyatına olan derin ve geniş ihâtasını görmek zor değildir.⁴² Arapça yazılan eser; iki bölümden oluşmaktadır. Tahran'da 1344 ve 1363 yıllarında iki kez yayınlanmıştır.

1.3.3. Dâniş-nâme

Eserin ilk bölümü olan Dâniş-nâme kısmı Farsça manzûm irfâni bir eserdir. Heydecî, 2800 beyt olarak mütekarib bahrinde Farsça olarak kaleme adığı bu mesnevî tarzındaki eserinde; felsefe, kelam ve irfâni bahisler arasında çetrefilli konuları ele almaktadır. Kitap içinde aynı zamanda Türkçe hikâyeler ve güzel şiirler de yer almaktadır. Bu eserde Heydecî'nin geniş malumatı, kültürü ve edebî gücü görülmektedir. Heydecî, İslam ve Yunan felsefesi görüşlerini araştırıp, Kur'ân ayetlerini, hadisleri, çeşitli hikâyeleri örnek göstererek, İslami hedeflere ulaşmaya çalışmıştır.⁴³ Dâniş-nâme'nin üç özelliği vardır; birincisi bu eserin Farsça yazılmış olan felsefî eserler arasında çok sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış olmasıdır. İkincisi şiirlerde felsefî konuları daha da anlaşılır hale getirmek için Türkçenin imkânlarından istifade edilmiştir. Son olarak bu eserde filozof şairlerin, âriflerin inançları ve ıstılahları birbirine yaklaştırılmıştır.⁴⁴

1.3.4. Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan, *Hakîm-i Heydecî ve Türkçe Şiirleri* olarak ele alınan eser; 3 Musammat, 1 Murabba, 3 Terkîb-i bend, 1 Tercî-i bend, 14 Kaside, 12 Mesnevîi, 36 Gazel ve 3 Kıt'a'dan oluşmaktadır. Heydecî bu eserindeki

⁴¹ Sadık, *Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, s.79

⁴² Kerimi, *Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî* s.8

⁴³ Kerimi, *Dîvân-ı Türkî-i Hakîm Heydecî* s.9

⁴⁴ Sadık, *Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, 87

Türkçe şiirlerinde; aşk, talihten ve hayattan şikâyetler, toplumsal eleştiriler, felsefî ve tasavvufî düşünceler, Allahı'nın kudreti, vatan hasreti, hayatın zorlukları, dünya ve ahiret gibi konuları ele almaktadır. Mutasavvıf bir şair olan Heydecî, şiirlerinde okuyucuya tasavvufî düşünceleri aksettirmektedir.

Bu eserdeki şiirlerde felsefî ve irfânî konuların yanında tabiat tasvirleri de oldukça fazla yer almaktadır.

Subh açıldı nesîm terpendi

Karga uçtı horûs seslendi (TB-5/14)

Heydecî sade ve anlaşılır şiirler yazmayı sevdiği için, bu eserinde özellikle Türkçe kafiyelele kullanmaya geyret göstermiştir. Örneğın bazı gazel örneklerinde; üzdüm, büzdüm, süzdüm, düzdüm, vursun, bürsün, ösgürsün, sürsün gibi kafiyelele kullanmıştır. Yine bazı kasidelerini de; dudağa, haçağa, ayağa, ocağa, orağa, dağa gibi Türkçe kafiyelele ile kaleme almıştır.

Azerbaycan Türkçesinin Zencan ağzı ile konuşan ve yazan bir şair olan Heydecî, şiirlerini Zencan ağız özelliklerine uygun olarak kaleme almıştır. Örneğın; yine (gene), sensin (senen), yoktur (yohun) vb.

İKİNCİ BÖLÜM

HEYDECÎ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİ

2.1. DİL VE ÜSLÛP

2.1.1. Dil

Heydecî ana diline önem vermiş bir şairdir. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler olmasına rağmen dili, konuşma diline yakındır. Sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şiir konuları zengindir. Halkın yaşayış tarzını, gelenek ve göreneklerini şiirlerinde konu ettiği için halk zevkine inmiştir. Bu sebeple atasözlerini ve deyimleri sık sık kullanmıştır. Heydecî, şiir örnekleri arasında kaside, gazel, tercî-i bend ve özellikle Farsça ve Türkçe mesnevî yazmıştır.

Sâkî getür neden o mey-i hoş-güvârdan

Mey hansı mey o mey ki yohı farkı nârdan (G 15/1)

Mutrib getür neyi neyi neyliyüm hikâyet et

Kimden diyüm Tehemten ü İsfendiyâr'dan (G 16/1)

Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'nin arasındaki farkların şüphesiz Azeri ağız hususiyetlerinin yazıya geçirilmesinden doğduğunu ve bu değişikliklerin Kuzey Azerbaycan'da, az Güney Azerbaycan'da daha çok olduğunu ifade eder.⁴⁵ Heydecî'nin dili Güney Azerbaycan ağzıdır. O Azerbaycan Türkçesinin Zencan ağzı ile konuşan ve yazan bir şairdir. Dolayısıyla Heydecî'nin şiirlerindeki

⁴⁵ Muharrem, Ergin, **Azeri Türkçesi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1971, s.VIII.

dil ve imlâ yönünden değişiklikleri göstermekte yarar vardır. Nitekim birtakım değişiklikler aşağıda verilmiştir.

-b ve -m değişikliği

Özellikle “ben ve men”, “gibi, kimi” kullanımlarda farklılıklar görülmektedir. Şiirlerde, “men ve kimi” kullanımları tercih edilmiştir.

Sen çoh eyledün cevır u cefâlar mene bâri

Men göz götürüp terk eylemezem sen kimi yâri

Bir göz ki sene bahdı, baha özgeye sarı

Çıhsun o nişân olmağa peykâne gerekdür (MR/9)

Men ferâmûş eyleyim hâşâ

Sen kimi nâzenîn u dilbendi (TB1-5/8)

Gâh keklik kimi mesken eyledim kuhsârı

Gâh baykû kimi menzil eyledim vîrâne (K 14/9)

-k ve -h değişikliği

Kelime içindeki ve sonundaki bütün -k’ler -h’ ye dönmüştür. Yok- yoh, bak- bah, kalkmak-kalhmak, korkulu- korhulu, kalkan- kalhan, yaka-yaha, çıktı- çıhtı, okşamak-ohşamak, yıkılmış- yihılmış, tokmak- tohmak vb.

Giderem çâre yoh egerçi bu yol

Uçurumdur hamı gedikdür u dağ

Başımı yohsa hayme mîhı kimi

Ger yere girmesem ezer tohmak (TB3-3/16-17)

Demem hak Hakkasın bende velî mazhar Hudâvende

Senen gözgi bahan sende bahar Yezdâna ya Mevlâ (K 2/16)

Yeri var eger men vurum borkimi

Yere toz göge kalha âhım kimi

Sepüm başa toprak yırtım yaha

Bile ağılyüm kan gözümden çuha (M 9/12-13)

“Sıkmak” fiili bazı beyitlerde “sıkmak ve sıhmak” olarak kullanılmıştır.

Katıp nece devenin çignini yük altında

Sıhar sıhup meni bu rûzgâr-ı nâhencâr (G 4/4)

Boğazın sıkardı vurardı kötek

Sögerdi diyerdi ki ey kûr köpek (M 10/2)

-p ve -b değişikliği

Ses geldi ki ey evi dağulmuş

Bâğı pozulan solan bahârı (TC-2/2)

Bostân pozulup çemen biçildi

Bu çârîh aceb keser orağı (TC-7/75)

Hûşımı başdan apar halimi zülfün kimi poz

Deve mest oldu yük altında gelir oynağı (G 33/3)

Cihânda balam ârzu vü heves

İpin zühd ü takvâ pıçakıyla kes (M 10/25)

Eylemem ba‘zı zadları ibrâz

Ger duta kûzenün suyun pardak (TB3-3/20)

Emir kipi olan “-gınan,- ginen”in “-gilen” şekli kullanılmıştır.

Çekgilen ey dost safâ sürmesin,

Gözlerime özgesini görmesin (M 6/53)

Bahup aybüve olgilen lâl u kûr

Gözin dutmıya gözle kibr u gurur (M 10/7)

Kalur tek azîzim tekebbür kılan

Elinden gelür dost artturgilen (M 10/22)

İstek kipinin olumsuzunda da –merem-mezem-menem kökleri ile üç farklı kullanımda vardır. “Gitmerem”, “etmerem”, “incimerem” “eylemezem”, “bilmerem”, “ögmerem” “ögmenem” gibi...

Mescide gitmerem olup mescid

Yığınak-ı ecâmîr u evbâş

Ohşadum bu güzelleri besdür

Etmerem ayrı vasf-ı kiprik u kaş (TB3-2/5-6)

Şâh didi git ırağa gelme yavuk men

Eylemerem ihtiyâr sen kimi yârı (G 27/10)

Men ki sinnim degil ol kadırlar insân kocala

Bilmerem şek varım otuz beş olupdur ya ne (K 14/16)

Men ögmerem özimi kibr u nâz yoh mende

Hudâ’ya şükr ki bu derde mübtelâ degilem (G 13/9)

Yohsa bugün men özimi ögmenem

Kimse bu göyçekleri ögsün memem (M 7/43)

Men öz nezrimi sındırabilmezem

Cehennem odına başarmam düzem (M 11/23)

Kelime başlarındaki “y” sesi bazı kelimelerde “igid, ürek, itürmek, ulduz vb. hiç kullanılmazken “yüz” kelimesinde zaman zaman kullanılmıştır.

Meselde var ki igid ondı dokuzı döndi

Öginde olmadı paltar nazarda hâr gelür (G 7/10)

Ey dâd ki kalmadı igidlik

Efsûs ki ‘ömr gitdi bâda (TB2-3/7)

Ne gün u ne ay u ne ulduz kalur

Perdeni saldı gene yalguz kalur (M 1/14)

Gül olur hâr eger üz getiren gülzâra

Serv olur mat eger düşse yolun bostâna (K 14/36)

Oldı karanku gice kem kem günüz

Koydum o çağ ‘aczile toprağa yüz (M 6/34)

Lokmân buyurdi çölde itürdüz yolu gice

Mâldan inüp edüz oturak ta ola günüz (G 10/2)

Rûzî gamını çıhar ürekten

Kısmet eyliyüp Hudâ ma‘âşî (TC-8/93)

Heydecî’nin şiirlerinde sık kullanılan başka bir kullanımda “ -ına, -ine” “-eklerinin “üve” şeklini almış olmasıdır;

Ey yâr senin zülfüve ger şâne gerekdür

Pes zülf-i perîşânüve dîvâne gerekdür

Meşşâta ger ol kâkül-efşâna gerekdür

Bu ‘âşık-ı dîvâneye vîrâne gerekdür (MR/1)

Sen benim kanıma hemîşe susuz

Men senün tu‘me-i visâlûve aç (TB1-2/6)

Heydecî dur savurma başûva kül

Toprak ol sende de gögersin gül (TB3-3/33)

Aklûve kurşanma itirme özün

Akl yohun cehl dutupdur gözün (M 5/20)

Aşağıdaki beyitlerde de “göre” sözcüğü “için” manasında kullanılmıştır.

Senin hayâlûve öz hân mânımı pozdum

Sene göre eyledim terk-i ülke vü eyvân (K 8/7)

Menimle çoh oturup durdılar düşünmediler

Ki men kime göre âvâre-i beyâbânem (K 7/11)

Heydecî, şiirlerinde bugün kullanılmayan veya Anadolu Türkçesinde bulunmayıp Azeri Türkçesinde bulunan kelimeleri de kullanmıştır.⁴⁶ Bunlardan

⁴⁶ Bu kelimelerin anlamları ile ilgili olarak başvurulacak kaynaklar şunlardır: Yaşar Akdoğan, **Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesi’ne Büyük Sözlük**, Beşir Kitabevi, İstanbul 1999; Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**, 4. Baskı, TDK. Yayınları, Ankara 2018; Recep Albayrak Hacaloğlu, **Azeri Türkçesi Dil Klavuzu**, Ankara, 1992; Seyfettin Altaylı, **Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü**, Prestij Matbaası, Ankara 2005

bazıları; utmak, çulkaşmak, danlamak, aparmak, gıy, tük, el çatmak, gışgırmak, govzamag, yügürmek, haray, kecek, herze, lap, tikan, acığı gelmek, azmak, nohtâ, peşk, sümük, şele, calamak, tağar, telesmek, veylan, yüngül, yubanma vb.

Bazı kelimelerin imlası Anadolu Türkçesinden farklıdır: Tük (tüy), tikan (diken), pozulmuş (bozulmuş), yalguz (yalnız), soyuk (soğuk) yengi (yeni), tobra (torba), Tarı (Tanrı), yuhu (uyku), kurma (kavurma), vb.

2.1.1.1. Heydecî'nin Türkçe Şiirlerindeki Atasözleri, Vecizeler ve Deyimler

Heydecî dilin zenginliğinin bir göstergesi olan atasözleri, vecizeleri ve deyimleri şiirlerinde bol bol kullanmıştır. Türkçenin inceliklerini, mecazlarını atasözleri, vecizeler ve deyimlerle birlikte başarılı bir şekilde şiirlerinde yansıtmıştır. Atasözleri, deyim ve vecizeleri meydana getiren kelimeleri ve anlam özelliklerini, onların hem gerçek hem de mecaz anlamları uygun düşecek şekilde şiirlerinde ifade etmiştir.

2.1.1.2. Atasözleri ve Vecizeler

Heydecî Türkçe deyimlerden ve atasözlerinden yararlanarak şiirlerinde Türkçe söyleyişe büyük ölçüde yer vermiştir. Atasözleri ve vecizeleri birçok şekilde kullanmıştır. Bazı beyitlerde atasözünü olduğu gibi almış, bazılarında ise vezne uydurmak için yer değişikliği yapmıştır. Atasözlerinin bazıları bölgesel olup fazla yaygın değildirler. Ancak bazıları evrensel boyuttadırlar. Bunun dışında bazı beyitlerde atasözü mü, yoksa vecize mi olduğu anlaşılmayan sözler de vardır.

“Emanete hıyanet olmaz.” “Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna.” gibi atasözlerini aynı beyit içerisinde değiştirerek kullanmıştır:

Bebem emânete hergiz hıyânet itme eger

Biri sözün sene tapşırdı sırrın eyleme fâş (K 4/12)

“Ne ekersen onu biçersin.”

Her ne ekilüp gerek gögersün

Olmaz ki men ektim özge dersün (TB 2-1/14)

“Her gecenin sabahı vardır.”

Her kış dalıca yaz gelür her gice günüz

İmdi ki gün batup karalukdür telesmiyüz (G 10/1)

Aşağıdaki beyitte “Vakitsiz öten horozun başını keserler.” atasözünü hatırlatan bir söyleyiş vardır:

Çohlar güman idüple yalan dâni doğruya

Kuş bes ki gışkırur hele yersüz ohur horuz (G 10/3)

“Kurda kuzu emanet edilmez.”

Zâhid u sade vü sâlûsa vasiyet eylemak

Ona benzer ki adam tapşura kurda çebişi (G 32/8)

“Az tamah çok ziyan getirir.”

Adam ki oldı tama‘kâr söz gelir üzine

Belî tama‘dan olur her ne gelse insâna (G 22/11)

“Doğru söz acıdır.”

Menim nasîhatime vir kulak dolama baş

Eger mizâcûve hak söz acı gelür tablaş (K 4/1)

“Kanaat gibi devlet olmaz.” atasözünü hatırlatan bir söyleyiş bazı beyitlerde bulunur:

Muhtâcdür harîs kanâ‘at kılan ganî

Ger bu yalın ayağı onun var başında tâc (G 3/10)

Kanâ‘at eyle azîz ol hemîşe her yerde

Gelir elinden eger vir çörek sen ol erbâb (G 2/11)

Ayrana kıl kanâ‘at eger yoh sikencübîn

Gey ögnüve pelâs eger olmadı ipek (K 5/7)

“Kör kuşun yuvasını Mevla yapar.”

Harda koyar aç âcizi bu meseldür

Kim kırur kûr kuşun luvâsını Tarı (G 29/7)

“Gülü seven dikenine katlanır.” atasözünü hatırlatan söyleyişler bazı beyitlerde bulunur:

Ocağı odla balam aş pişmez öz özine

Her ol sever üregi aş tütün gider gözine

Cihân meselde degirman felek onun daşı

Adam ki girdi degirmana toz konar üzine (G 23/1-2)

“Küçükten hata büyükten ata.”

Bu Türke meseldür diyirler hatâ

Küçükten kem olmaz büyükten atâ (M 9/38)

“Gülme komşuna, gelir başına.”

Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşına (M 11/20)

Şiirlerde bu atasözlerinin dışında veciz sözler de vardır. Bu sözlerin atasözü olup olmadığı belli değildir. Bazılarının başında “meseldür, meselde var ki, dirler” gibi ifadeler yer almaktadır. Aşağıda bu sözlerin sadece nerede geçtikleri verilmiştir;

Artar ışıķı töksen eger yağ çerâğa (K 1/5)

Çetindür terlan ide râzi özünü sohbet-i zâğa (K 1/69)

Keklik olup yâr kelâğa (K 1/7)

Gelsün pis adam yonca kimi boynı orağa (K 1/11)

Anbârı töken tobraya deryânı çanâğa (K 1/14)

Nece tek kaldı koyun çölde bahar her yana (K 14/7)

Eger mizâcûve hak söz acı gelür tablaş (K 4/1)

İlan kimi yetene vurma nîş sahla dilin, köpek kimi göreni kapma olma kelb-i herâş (K 4/3)

Ayağün altuna bah degmesün ayağüve daş (K 4/4)

O kes murâdına varmaz ki ahtarur pür hâş (K 4/5)

Yalan danışma yalançı Hudâ’ya dür düşmen, yamanlık itme yamandür yamanlığa pâdâş (K 4/6)

Balam çöle ki çiharsan getür özünle çörek, eger yola gideren bir nefer apar yoldaş (K 4/9)

Refîk öz amelindür (K 4/11)

Katanda su, düşer od üste kaynamakdan aş (K 4/14)

Az od ile alışmaz odun kim oldu yaş (K 4/15)

Ürek ki yanmadı gözden üze tökülmez yaş (K 4/17)

Her ol oğul oldu atâ- anâsına âkk tapmadı çörek (K 5/2)

Gey ögnüve pelâs eger olmadı ipek (K 5/7)

O kes ki diyer eylemez özi, öz kûluna amel yeri kat'an olur derek (K 5/15)

Götürmez melek henek (K 5/16)

Odun yananda gelür cûşa seslenir kazkan (K 8/13)

Belî özünü salur dâma kuş görür dâni (K 11/3)

Çibin kapabilmez şikâr-ı şehbâzı, toyuk tapabilmez makâm-ı terlanı (K 12/2)

Neçün ki gök koyunun başını keser kassâb (G 2/9)

Tapmaz bu memleketde gümüş sikkesiz revâc (G 3/5)

Git işle tap çörek yohı îmân Hudâ ya ac (G 3/7)

Meşhurdur ki şîri ider tülki ihtiyâc (G 3/9)

Nefsin uşakdur dile virme uşağa üz, tapşur Hudâ'ya işleri şeytâna virme bâc (G 3/11)

Dünyâ arûsını erine gördi Heydecî (G 3/12)

Sögüd ağacı eme gelmez, bar getirmez (G 4/89)

Meselde var ki igid ondı dokuzı döndi (G 7/10)

Ger bu ma‘lum olup günden ışık âya yeter (G 8/3)

Su bilmesin susızlara vermek sevâbdür (G 12/2)

Yalan niye danışum düşmen-i Hudâ degilem (G 13/8)

Salup ilan kimi çantaya ağızını büzdüm (G 14/5)

Oh ne kadar iti olsa, şemâtet kimi bağı delmez (G 18/4)

Yeter köpek ki açık kaldı halka âzarı (G 28/7)

Unu çohdan elenüp mîhde asuldı kemesi (G 31/6)

Yem verilmez kuzıya çıhmıya ağızında dişi (G 32/3)

Deve mest oldu yük altında gelir oynağı (G 33/3)

Meseldür ki su ahtarur çukuru, kalur dinge yerler hemîşe kuru (M 10/20)

Ne pisdür ki âlim ola bî-amel (M 10/36)

Diyin çoh bilürsen bile laylay, neden öz yuhun gelmez ey yâve lay (M 10/34)

2.1.1.3. Deyimler

Heydecî Türkçe şiirlerinde deyimleri oldukça sık kullanmıştır. Kelimelerin gerçek manaları ile deyim manalarını ustaca bir arada kullanmış, halk söyleyişini başarıyla şiirlerine uygulamıştır. Deyimler tevriye ve cinâs sanatı ile karşımıza çıkmaktadır. Bazı deyimler kullanılırken vezne uydurulmak için birtakım değişiklikler yapılmıştır. Heydecî bugün artık kullanımdan düşmüş veya Anadolu Türkçesinde yaygın olarak kullanılmayan birçok deyime yer vermiştir.

Acığı gelmek: (G2/8, G32/6, MR/14)

Acığ virmek: (M7/40)

Ayağa durmak: (MR/11,TB4/1, TC/3, K1/3, K1/8, K10/16, K12/10, K8/24, K8/25, K3/13, G12/4, G15/5, G15/8, G16/18, G19/5, G5/11, M1/3)

Ayağını sıkmak: (M6/3)

Ayak koymak: (M1/3, M6/38, M5/79, K2/13, G28/9)

Bağrını delmek: (TB4/7, M7/28, G18/4)

Bağrını kan kılmak: (M9/23)

Bağrını kan doldurmak: (K11/6)

Bahtı dolanmak: (G34/6)

Bahtı dönmek: (G18/5)

Baş ağarmak: (G33/2)

Baş çıkarmak: (TB3/8, K14/10, G16/24)

Baş götürmek: (MS2/5, TB1-4/13)

Baş koymak: (G2/6, G31/3, G12/9)

Başa çekmek: (K8/26)

Başa düşmek: (G20/7)

Başa virmek: (TB1-4/21)

Başına dolanmak: (MR/3)

Başına dönmek: (G15/7)

Baştan aparmak: (G33/3)

Baştan çıkarmak: (K12/1)

Baştan tutmak: (K10/1)

Bel bağlamak: (TB2-6/64)

Boyun belasın almak: (G5/11)

Boyun burmak: (K4/7, M6/43)

Boyun eğmek: (K2/14)

Boyun koymak: (G19/1)

Can kulağına asmak: (G3/7)

Can burnuna gelmek: (TC-7/81)

Can üzme: (K7/6)

Can hisarına inme: (TB1-5/12)

Can feda: (G26/8)

Cana yetme: (K2/1)

Cığeri od tutmak: (MS20/1)

Cığeri kan olmak: (G18/2)

Dedesini odlamak: (M10/3)

Dilini açmak: (K2/13)

Dilini salmak: (M9/24)

El çatmak: (K13/3)

El çekme: (K13/3, K8/1)

El götürme: (TB3-4/9, G15/13, G6/1-12)

El virme: (TB2-4/22)

Eline dönme: (TB2-3/8)

Elden aparmak: (K11/7, G19/5)

Elden gitmek: (M6/45, M7/15, K14/26)

Elinden gelmek: (M10/22, G2/11)

Eme yaramamak: (G4/7)

Eser eylemek: (G5/13)

Etek tutmak: (K5/18)

Feryada yetmek: (K9/17)

Gaflet uykusundan uyanmak: (M6/12)

Gam yemek: (G29/9)

Gıyâ-gu salmak: (TC-6/62)

Gönlü tutulmak: (G18/1)

Göz açmak: (TB2-2/6)

Göz dikmek: (K14/39, G10/10)

Göz götürmek: (MR/9, K5/7, G27/8, G34/8)

Göz yummak: (G6/2, G19/7, G27/8, G21/6, K14/32, M9/21, M6/30, M5/14)

Gözden düşmek: (TB1-1/13, TB3-2/7)

Gözden itmek: (M1/13, M8/1)

Gözden salmak: (G6/5)

Göz vurmak: (M10/8)

Gözü yolda kalmak: (G9/4, G35/6)

Hîç olmak: (G15/15)

Kan gözünden çıkmak: (M9/13)

Kanına susamak: (TB1-2/6, M7/47)

Kan dolandırmak: (TB3-1/6)

Kişilikkten deyil: (M8/2)

Kulak asmak: (G20/7, G2/7, G5/3)

Kulak salmak: (M10/10)

Kulak tutmak: (G9/4)

Kulak virmek: (G23/7, KT3/5, K4/1, K9/1)

Kurban eylemek: (K8/1)

Kurban olmak: (MR/6, TB2-4/2, M8/6, K1/2, K1/9)

Laf muhabbet vurmak: (G34/8, G4/9)

Laf vurmak: (G6/12)

Mesken tutmak: (K14/9)

Menzil eylemek: (K14/9)

Nâle çekmek: (G19/4)

Nâle eylemek: (G18/6, K8/13)

Naz etmek: (K2/17, G12/5, K1/6, K1/3, M7/3, TC-8/86)

Naz eylemek: (K9/16, TC-1/3, TC-8/86, TB1-1/2, TB1-1/4)

Naz kılmak: (M6/82)

Nisbet virmek: (M5/11)

Nükteli danışmak: (K11/14)

Od vurmak: (K6/16)

Od tutup alışmak: (K4/15, K3/5, K6/15)

Od tutup yanmak: (MS2/10, M9/22, K6/5, K14/4)

Özünü oda vurmak: (K14/4)

Özünü hâr etmek: (G21/7)

Özünü çaylağa vurmak: (M6/30)

Özünü itirmek: (M5/20)

Perdeni salmak: (M1/1, M1/14, M6/62)

Râm etmek: (TB3-1/4)

Terahhum eylemek: (K10/10, K8/22)

Tövbe kılmak: (G11/6)

Yakasından el çekmek: (TB1-4/18, TB2-2/8)

Yara vurmak: (M7/52)

Yerden götürmek: (MS2/5)

Yeri var: (TB3-3/19, M9/12, K14/12)

Yok yerden: (TB3-1/8, G25/2)

Yol gözlemek: (G19/16, K14/38)

Yol itirmek: (M9/27, G34/5)

Yol tapmak: (TB2-1/8, M10/8, M11/42)

Yüz getirmek: (TC-5/51, M5/12, K3/36, G25/14)

Yüz koymak: (K9/1)

Yüz tutmak: (M10/8)

2.1.2. Edebî Sanatlar

Hem muhteva itibariyle hem de şekil itibariyle şiirlerine yön veren Heydecî bu anlamda birçok sanatı kullanmıştır. Şiirlerinde edebî sanatları da başarılı bir şekilde uygulamıştır. Burada şairin dîvânında özellikle ön plana çıkan edebî sanatların bazılarına örnekler vererek, Heydecî'nin dili kullanımındaki başarısını ve hayal dünyasının zenginliğini de görmek mümkün olacaktır. Edebî sanatların tanımlarında çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır.⁴⁷

2.1.2.1. Teşbih

Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulabilen iki şey veya şeylerden benzerlik itibariyle zayıf olanı kuvvetli olana benzetmek sanatıdır. Heydecî şiirlerinde teşbih sanatını sıkça kullanmıştır. Mesela; yüz-güle, dudak-goncaya, yaşlılık-geceye, gençlik-sabaha, yüz-elmaya, göz-bademe benzetilmiştir. Bu tür teşbihler, Heydecî'nin şiirlerinde oldukça yaygındır. Aşağıda zikredilen beyitte sevgiliyi tavus kuşu ve ceylana benzetmiştir:

Sanem sen itme bezek koy bezek ide tâvus

Güzel sen itme gözün sürme koy ide ceyrân (K 8/23)

Şair bu beyitte de sevgilinin yürüyüşünü kaza, bakışını ceylana, gidişini keklige, gelişini terlan kuşuna benzetmiştir:

Yürüşi kazdür ohşar bahuşî âhûya

Gidişi keklige benzer gelişî terlana (K 14/29)

Yine aşağıdaki beyitte de sevgilinin yüzü lâleye dudağı goncaya benzetilmiştir:

Kaş gözi kara vü beli incedür

⁴⁷ Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2016; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 2013; İsa Kocakaplan, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017; Ali Nihat Tarlan, **Edebiyat Meseleleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2017; M.Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015

Üz diyeren lâle dudak goncadür (M 7/37)

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin boyu şimşâd, ağzı fıstık, gözleri badem boğazı fildişine benzetilmiştir:

Ağzıdur püste gözleri bâdâm

Boyu şimşâddur buhâgı âc (TB1-2/6)

Sevgilinin yanağı lale, boyu sanavber, ağzı gül goncası ve saçsı sünbüle benzetilmiştir:

Dur ey ârızsı lâle kaddi sanavber

Gel ey ağzı gül goncası zülfı sünbül (G 11/4)

Aşağıdaki beyitte de teşbih-i belîğ yapılmış ve kirpik şekliyle oka, kaş kemana, zülûf kemende benzetilmiştir. İkinci mısradâ ise sevgilinin gözü cadılık özelliklerine sahip olduğu için gözü cadıya ve sözü fitneye benzetilmiştir:

Meni bir kipriğı ok kaşsı kemân zülf-i kemend

Gözi câdû sözi fitne eylemiş dîvâne (K 14/28)

Aşağıdaki beyitte dünya geline ve süslü, aldatıcı bir kadına benzetilmiştir;

Dünyâ arûsını erene gördi Heydecî

Yohdur vefâsı eylemedi meyl-i izdivâc (G 3/12)

Dünyâyâ uyma zâhirine bahma bu karı

Allatmağa seni özüni eyliyüp bezek (K 5/13)

Yine aşağıdaki beyitlerde de nefis; yılan ve köpeğe teşbih edilmiştir.

Bu nefis-i bulhevesi yüz fûsun ile neçe gün

Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm (G 14/5)

Dadâş bu nefis köpekdür onı bile örget

Ki küşkirende gide seslenende durdursun (G 17/4)

2.1.2.2. Tezâd

Anlamca birbirinin karşıtı iki kavram, düşünce, duygu ve hayali bir arada kullanma sanatıdır. Heydecî'nin şiirlerinde tezâd sanatı oldukça yaygındır. Aşağıdaki beyitte sık rastlanan yahşi-yaman, yahşi-pis zıtlığına yer verilmiştir:

Senin bendeyem yahşiyam ya yaman

Kimim var eger sen kapundan kovan (M 9/35)

Tök câmıma bir kaşuk o meyden

Eyler pisi yahşiya mübeddel (TB2-4/4)

Akıllıyem deliyem men pisem eger yahşi

Ele buyam ki varam âdem-i riyâ degilem (G13/10)

Aşağıdaki beyitte fakirlik, yoksulluk anlamına gelen “fakr” kelimesi ile Allah'ın zengin manasına gelen “Ganî” ismi tezâd oluşturmuştur:

Yahşi olsaydı fakr bes Tarı

Niye öz adını koyupdu Ganî (TB1-3/16)

Yavuk kelimesi yakın demektir. Bu beyitte yavuk ve ırak bir arada kullanılmıştır:

Şâh didi git ırağa gelme yavuk men

Eylemerem ihtiyâr sen kimi yârı (G 27/10)

Aşağıdaki beyitlerde derd-derman, derd-deva kelimeleri tezâd içindedir:

Yoldaş mene çohdur dolanum âlemi şâyed

Bir kimse tapum derdime dermân kılan olsun (G 18/3)

Ey mâyesi az çoh eyleme nâle vü feryâd

Sen derdiyü dey belki devâsın bilen olsun (G 18/16)

Îlâc yoh meni bu derd öldürür bilirem

Dur ey tabîb ki men kâbil-i devâ degilem (G 13/5)

Yine aşağıdaki beyitte “cem” ve perişân” kelimeleri tezâd içinde kullanılmıştır:

Makâm-ı azmde ağzun kimi güzel cem‘im

Bu hâle bahma ki zülfün kimi perişânem (K 7/7)

Aşağıdaki beyite de ümitsizlik anlamına gelen hırmân ve ümit kelimeleri tezâd oluşturmaktadır.

Bile belli olur olmaz yetişak bir birine

Oldı ümîd bu nâkâma bedel hırmâna (K 14/40)

Şam-gündüz, subh-akşam zıtlıkları bazı beyitlerde görülmektedir.

Hayâl-i zülfün ile şâmı eylerem gündüz

Ümîd-i vaslın ile subhı eylerem akşam (K 6/2)

2.1.2.3. Telmîh

Söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye bir inanca işaret etmektir. Heydecî’nin şiirlerinde Leyla ve Mecnun, Ferhat ile Şirin, Hz. Yusuf kıssası, Hz. İbrahim kıssası, Hz. Nuh Tufanı, Şeyh-i San‘an hikâyesi gibi olaylara

telmîh vardır. Aşağıdaki beyitte Mecnûn'un Leyla'dan dolayı divane olup çöllere düşmesine telmîh yapılmıştır:

Kays abes olmadı çöllerin âvâresi

Kıldı o bî-çâreni işve-i Leylâ deli (K 10/3)

Ferhâd ile Şirin'in kavuşamadığı hikâyeye telmîh yapılmıştır. Şirin kelimesi-tatlılıkla ilgili anlamında faydalanılarak- dehen (ağız) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır:

Üzdi Ferhâd cânını Şîrîn

Olmadı şehd-i vasl ilen deheni (TB1-3/10)

Hiz.Yusuf'un kuyuya atılması hadisesi hatırlatılmıştır:

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya

Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı (TB1-4/7)

Hiz. Nuh'un tufan hadisesine ve Hiz. İbrahim'in Nemrud tarafından ateşe atılması kıssasına telmîh vardır:

Senen her müşkili âsân iden senden necât oldu

O çağ kim Nûh'a düşmüşdi gemi tufâna yâ Mevlâ

Sen İbrâhîm'e yetdün dâda kalmışdı yazık ol gün

Kim az kalmışdı Nemrûd'ın odunda yana yâ Mevlâ (K 2/11-12)

Bir Hristiyan kızını görüp âşık olan ve dinini terk eden Şeyh-i San'an'ın hikâyesine telmîh yapılmıştır:

Dînimi San'an kimi aldı neçe

Âhir 'ömrimde bu tersâ beççe (M 7/34)

2.1.2.4. Tenâsüb

Anlamca birbirine uygun kelimeleri bir arada kullanmaktır. Heydecî bu kelimeleri şiirlerinde âhenkli bir şekilde bolca kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen çemen, gül, şâh, giyâh kelimeleri birbiriyle ilgili olarak tenâsüb içinde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte bir bahçe tasavvuru vardır:

Ger bu çemende çatmadı gül şâhına elim

Geldim senin gülün eteginde olum giyâh (K 13/3)

Dâd, dîvân, zâlim, mazlûm kelimeleri tenâsüb içinde kullanılmıştır.

Yetiş dîvânıma zâlimden al mazlûmlar dâdın

Yetişmez senden özge bir nefer dîvâna yâ Mevlâ (K 2/10)

Aşağıdaki beyitte savaş aletleri nîze (mızrak), ok, kalkan bir arada zikredilmiştir:

Sîneme sâdelerin ta'nası her yan yetişir

Nece da'vâda gelür nîze vü ok kalhana (K 14/27)

Aşağıdaki beyitte yâr, yoldaş, kavm ve kardaş kelimeleri tenâsüb içinde kullanılmıştır:

Yâr u yoldaşdan ümîd üz kavm u kardaş isteme

Yumgilen bîgânedен göz âşinâdan el götür (G 6/2)

Aşağıdaki beyitte de bazı dînî terimler bir arada zikredilmiştir:

Kamu tâîfesinden oldu mücâb

Mug u mûbed u habr u kasîs u pap (M 9/3)

“mevc ve habâb” gibi denizde oluşan unsurlar bir arada kullanılmıştır.

Esdi eger yel yedi deryâ tekân

Mevc u habâb oldu üzinde ‘ayân (M 2/1)

2.1.2.5. Leff ü Neşr

Heydecî'nin şiirlerinde Leff ü neşr sanatıda oldukça yaygındır. Leff ü neşr; şiirde birden fazla kavramı söyledikten sonra bunlarla ilgili özellikleri belirtmeye veya bu kavramlarla karşılaştırmak üzere yeni kavramlar söylemeye denir. Aşağıdaki beyitte işveye karşı gamze, fitneye karşı peykan, hâle karşı dâne ve zülüfe karşı dâm zikredilerek leff ü neşr yapılmıştır:

O işvedür sene ya fitne gamze ya peykân

O hâldür söyle ya dâne zülüfdür ya dâm (K 6/11)

Çene anlamında “buhâg” yasemene karşılık, “boyun” serve karşılık ters olarak kullanılmış müşevveş leff ü neşr yapılmıştır:

Ol buhâg u boyun görüp nece men

Ohşayum birde serv ü yâsemeni (TB1-3/5)

Aşağıdaki beyitte de yine birbiriyle ilgili kavramlar aynı mısralarda yer almaktadır.

Bezedüp kadd-i servlen bâğı

Gül u reyhân ilen gülistânı (TB3-1/5)

2.1.2.6. İrsâl-i Mesel

Atasözü ve vecize kullanma sanatıdır. Heydecî'nin şiirlerinde irsâl-i mesel sanatı oldukça yaygındır. Aşağıdaki beyitlerde “Türke meseldür” denildikten sonra ikinci mısrada bir atasözü kullanılmıştır.

Bu Türke meseldür diyirler hatâ

Küçükten kem olmaz büyükten atâ (M 9/38)

Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşına (M 11/20)

Ayrıca Heydecî şiiirlerinde veciz sözlere oldukça fazla yer vermiştir. Aşağıdaki beyitlerde öğüt dolu vecizeler yer almaktadır.

Oğlum ata uşâğına virsün gerek emek
Her söz ata diyer ona virmek kulak gerek

Men imtihân ü tecrübe itdim her ol oğul
Oldı ata-anasına âkk tapmadı çörek

Dânâyâ ol gulâm sene örgedüp edep
Üstâda kulluk eyle veripdür sene emek

Hürmet eyle kocaya konağı azîz dut
El dut balam yihılmışa ol âcize kömek (K 5/1-4)

2.1.2.7.Cinâs

Dîvân edebiyatında çok kullanılan cinâs; söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. Heydecî'nin şiiirlerinde cinâs sanatı da yaygındır. Aşağıdaki beyitte “hak” kelimesi adalet doğruluk anlamında ve Allah'ın Hak ismi olarak kullanılmıştır.

Demem hak Hakkasın bende velî mazhar Hudâvende
Senen gözgi bahan sende bahar yezdâna yâ Mevlâ (K 2/16)

Şiiirlerde üz diye yazılan suret anlamına gelen yüz ve sayı anlamındaki yüz cinâs oluşturur.

Gözgi eger asta eger üstedür
Yüz ola ya min bir üzi gösterür (M 1/8)

Aşağıdaki beyitte de aynı kökten türemiş aşk, âşık, ma'şuk kelimeleri cinâslı kullanılmıştır:

Ne adı bir yerde ne dilde sözi

Aşk özi âşık özi ma'şuk özi (M 1/2)

Aşağıdaki beyitte de “al” kelimesi cinâs oluşturmuştur:

Ey gözleri ala ârızı al

Bir bûse vir onda cânımı al (TC-5/49)

2.1.3. Âhenk

Âhenk; manzum, mensur bir sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi ve âdeta hafif tertip bir musiki etkisi yapmasıdır.⁴⁸ *Âhenk bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların estetik ölçüler içinde birbiriyle uyuşması anlamına gelen, çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılan terimdir.*⁴⁹ Dîvân şiirinde âhengi sağlayan birçok unsur vardır. Muhsin Macit'in tasnifi esas alınarak Heydecî'nin şiirlerine bakıldığında, âhenk sağlamak için başvurulmuş unsurlar, aşağıdaki gibi tasnif edilebilir.

2.1.3.1. Söz Tekrarları

Heydecî şiirlerinde söz tekrarlarına başvurmuştur. Çoğunlukla aynı kelimenin tekrar edilmesi şeklinde karşımıza çıkan tekrarlar manayı güçlendirmek ve dikkat çekmek için yapılmıştır. Bazı beyitlerde birden fazla tekrar vardır. Aşağıda verilen beyitler âhengi sağlamak için başvurulmuş söz tekrarlarına örnektir:

Yoh yohumuş sende emânet eli

Doğrı haber virdi delisen deli (M 6/7)

Sanem sen itme bezek koy bezek ide tâvus

⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügati**, nşr. Kemal Edip Kürkcüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994 s.17,

⁴⁹ Muhsin Macit, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, s.8

Güzel sen itme gözün sürme koy ide ceyrân (K 8/23)

Aşağıdaki örneklerde birinci mısradaki ifadeler ikinci mısrada yer değiştirilerek bir söz tekrarı yapılmıştır:

Bu hamû gülşen u gülden has u hâşâka gönül

Bağlama himmet idüp odla bu hâşâk u hası (G 30/5)

Ger elinden duta yerden göge âsân aparır

Ol ki gögden yere şânında onun âye gelür (G 8/5)

Aşağıda verilen beyit, bir başka söz tekrarına örnektir:

Su bilmesin susızlara virmak sevâbdür

Ger isterin sevâb kılan dur sevâb kıl (G 12/2)

2.1.3.2. Ses Tekrarları

Dîvân şiirinde âhengi sağlayan başka bir unsur da ses tekrarlarıdır. Bu tekrarlar şiirde musikinin oluşmasına sebeptir. Vezin ve kafiye bu tekrarları oluşturur. Ses tekrarlarında anlamla bütünleşen birbirine benzer sesler veya heceler bir beyit içinde tekrar edebilir. Bu tekrarlarla sesler arasında paralelizim meydana gelir. Heydecî, âhengi oluşturmak için bazen şiirde armoniyi sağlayan unsurlardan olan “assonans” a başvurmuştur. Assonans şiirde oluşum bakımından benzeşen ünlülerin bir mısradaki kelimelerin bünyesinde veya önceki yahut sonraki mısraların hecelerinde âhenk oluşturacak şekilde arka arkaya tekrarlanmasına denir.⁵⁰

Aşağıdaki beyitlerde âhengi sağlamak için “e” sesi assonans oluşturmuştur.

Gel gel bile ey mârâl balası

Gelsin mene güzellerin gâdası (TC-3/25)

⁵⁰ Macit, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, s.67

Ey şûh-ı ferîşte-hû perî pey

Eyyâm-ı bahârdür getür mey (TC-6/61)

Yine Aşağıdaki beyitte de “ö” ve “ü” sesleri assonans oluşturmuştur.

Dost eger sögse ögüpdür meni

Özge eger ögse dögüpdür meni (M 6/60)

Ses tekrarlarıyla ilgili diğer bir unsur da “aliterasyon” dur. Aliterasyon, bir mısradaki veya tekrar eden mısralar arasında aynı ünsüzlerin tekrarlanmasına denir.⁵¹ Aşağıdaki beytlerde “g” harfinin ses açısından odak noktası oluşturduğu görülmektedir. Aynı zamanda a ve ü sesleri de dikkat çekicidir:

Gönül ağlama ağlama gülgilen gül

Bahâr oldı geldi gene gülşene gül (G 11/1)

Kimdür diye ol şûh-ı gül üz gonca dudağa

Kış gitdi bahâr oldı gelüp gül gene bâğa (K 1/1)

Şairin mahlasını kullandığı aşağıdaki beyitte “h” sesinin tekrarı söz konusudur:

Heydecî ol hemîşe mest u harâb

Bağlamaz şah-ı harâba günde harâc (TB1-2/13)

Aşağıdaki beyitte de “s” ve “r” sesleri dikkat çekicidir.

⁵¹ Macit, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, s.65

Ey dadaş geçdi cevânlık mevsim-i sûr u sûrûr

Yık bisât-ı ‘işretî seyr u safâdan el götür (G 6/10)

Verilen örneklerden hareketle Heydecî’nin âhengi başarıyla sağladığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki beyitte geçen “dünbek, def, ney” gibi müzik aletlerinin şiirdeki kullanımı ilginçtir. Hem söz hem ses tekrarı bir musiki ortamını çağrıştırmaktadır:

Telef oldı ‘ömr hey hey dur ulan uşâklara dey

Hani dünbek ü def ü ney niye bes nevâsı yohdur (K 3/23)

2.1.3.3. Ritim

Şiirde ritim hecelerın belli sayıda öbekleşmeleriyle, vurgulu ve vurgusuz, uzun ya da kısa hecelerın düzenli dizilişiiyle sağlanır.⁵² Vezin ve kafiiye şiirde ritmi sağlayan unsurlardır.

2.1.3.4. Vezin

Heydecî şiirlerini aruz vezni ile yazmıştır. Aruz kullanımında şairin genelde başarılı olduğu söylenebilir. Fakat yine de imâle ve zihafıara rastlanmaktadır. Genellikle aruzun sık kullanılan vezinlerini tercih etmiştir. Kullandığı vezinler şunlardır:

Vezin	Musa mmat	Murab ba	Terkîb -ibend	Tercî- ibend	Kasid e	Mesnevî	Gazel	Kıt’ a	Topla m Şiir
Me’ûlu mefâ’ilün fe’ûlün	1		1	1					3
Me’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün					2		6		8
Me’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün		1			1		1		3
Me’ûlü mefâ’ilün Me’ûlü mefâ’ilün					1				1
Mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün					1				1
Mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ûlün	1							1	2
Mefâ’ilün fe’ilatün mefâ’ilün fe’ilün							1		1
Mefâ’ilün fe’ilatün					5		17	1	23

⁵² Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, s.69

mefâ'ilün fâ'lün									
Mefâ'ilün fâ'lün mefâ'ilün fâ'lün					1				1
Fâ'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1								1
Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün			1					1	2
Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün					1		5		6
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün							2		2
Fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâtün					1				1
Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül						3			3
Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün							1		1
Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün			1			9			10
Müfte'ilün fâ'ilâtü müfte'ilün fâ							3		3
Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün					1				1

2.1.3.5. Kafiye ve Redif

Dîvân şiirinde bir şairin üslubunu meydana getiren ve onun şiirlerine bir özellik kazandıran unsurlardan birisi de şairin kullandığı kafiye ve redifdir. Kafiye şiirde bilhassa mısra sonlarında sesin tekrarlanmasıyla, redif ise mısra sonlarında söz ve eklerin tekrarlarıyla oluşur. Şairin kullandığı kafiye ve redif şiire ahenk ve anlam yönünden bir zenginlik katar. *Şair orijinal olmak için ya yeni redifler bulmak yahut eğer nazire yazıyorsa o redif etrafında daha üstün oyunlar sergilemek arzusunda*dır. *Bu bir nevi meydan okuyuştur. Rediflerin bir özelliği de genelde Türkçe fiil çekimlerinden oluşması dolayısıyla Fars şiirinden bağımsız bir saha teşkil etmesidir. Bu yönüyle dîvân şiirinin yerli olanı en iyi bulduğu alandır redif.*⁵³

Heydecî'nin kullandığı kafiye ve redifler genellikle Türkçe'dir. Örneğin üzdüm, düzdüm, büzdüm, süzdüm, vursun, bürsün, sürsün, ösgürsün... vb.kelimeleri gazellerinde; dudağa, ayağa, haçağa, bucağa, ocağa, orağa, dağa... vb.ifadeleri de kasidelerinde kafiye için tercih etmiştir. Şiirde bir mûsiki unsuru gibi kullanılan kafiye ve redif Heydecî'nin şiirlerinde de âhengi sağlayan önemli bir unsurdur. Heydecî, şiirlerinde anlamı zenginleştirmek ve bütünlüğü sağlamak için çokça redif kullanmıştır.

⁵³ Cihan Okuyucu, **Divan Edebiyatı Estetiği**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s.165

Cemal Kurnaz “belge redif” olarak nitelendirdiği ve dîvân şairlerinin redif olarak seçtikleri kelimelerin, şairlerin ve içinde yaşadıkları toplumun psikolojisini de yansıttığını ifade etmektedir.⁵⁴ Heydecî bu gibi rediflerle hem kendi mizacı hakkında hem de yaşadığı devrin toplumunun psikolojisi hakkında ipucu vermiştir.

Şair ülkesinde süren şahlık, istibdat ve zorbalıkla mücadele halindedir. Bu itibarla “olsun” redifli gazeliyle ülkesini felaket ve açlığa sürükleyen ve toplumun saadetine engel olan Kaçar şahlarını eleştirir ve aynı zamanda derdini anlatacak muhataplar bulamadığından yakınır.

Allâh bu şehin bahtı dönüp tahtı dolansun

Müşkil bunun ahdinde dudağı gülen olsun (G 18/5)

Bununla birlikte Heydecî geleceğe ümitle bakar, “gelür” redifli gazelinde yine dönemin Kaçar şahı olan Nasreddin Şah’ın öldürülmesine sevinir ve güzel günlerin geleceğine yürekten inanır.

Telesme bu şehûn ‘ahdinde ger sitem yetişür

Bu şehir-yâr gider ayrı şehir-yâr gelür

O şeh ki düşmene satdı ra‘iyeti gördün

Nece ecel ohuna sînesi dûçâr gelür (G 7/6-7)

“Degilem” redifli gazelinde vefasızlık ve riyakârlığı anlatır. Onun nazarında riyakârlık en kötü haslettir.

Hudâ bilür ki men ey dost bî-vefâ degilem

Yohum hilâf u hatâ dost-ı bî-safâ degilem (G 13/1)

⁵⁴ Cemal Kurnaz, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.265-266

“El götür” deyimini redif olarak kullandığı gazelinde yine riyakâr zahidleri, tamakâr tacirleri eleştirir, onların iç yüzünü açığa çıkarır ve onlara riyakârlıktan vazgeçmelerini söyler.

Zâhid-i bî-çâre besdür bir bile kıldun namâz

Sübha vü seccâdeni yık bu rîyâdan el götür

Bir bile ey hâce yığdın mâl-ı dünyâ doymadun

Tâ ne vakte hırs bu fânî serâdan el götür

Tâcir-i bed-nefs hoş zâhir Peyamberden utan

Besdür ey nâ-merd tenzil u ribâdan el götür (G 6/7-9)

Heydecî özgürlüğü sever ve insanlığa değer verir. Ona göre bu dünyada doğru yolda giden insan muhakkak muradına erecektir ve aynı zamanda insan kendi yaptıklarından sadece kendisi mesuldür. “Sene ne” redifli şiirinde de başkalarının işine karışan riyakâr zahidi eleştirir.

Danışma zâhid eger söz işitmedim sene ne

Men öz Hudâma günâh itdim itmedim sene ne (G 24/1)

2.2. NAZIM ŞEKİLLERİ

2.2.1. Murabba‘

Dîvân şiiri nazım biçimlerindenidir. Dört köşeli, dörtlü demektir. Genellikle 5-7 bend olarak yazılır. Daha çok bendli murabba‘lar da görülmüştür.⁵⁵ Heydecî’nin Türkçe şiirleri arasında “*Mef‘ûlü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ûlün*” vezniyle yazılmış 15 bendden oluşan bir murabba‘ örneği vardır. Murabba‘-ı mütekerrir olan murabba‘, “aaaA bbbA cccA” şeklinde kafiyelenmiştir.

⁵⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s.85

2.2.2. Tahmîs

“Beşleme” anlamında olan tahmîs aslında bir muhammestir. Bir gazelin veya bir kasidenin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiye de üç mısra eklenerek muhammes haline getirmeye “tahmîs etme” ve ortaya çıkan muhammese de tahmîs denir.⁵⁶

Muhammesle tahmis arasındaki temel fark, muhammesin bütün mısralarının bir anda yazılması, buna karşılık tahmisin ise iki basamak halinde, önce beyitler halinde sonra beyitlere üçer mısra ilavesiyle yazılmasıdır.⁵⁷ Heydecî’nin şiirlerinde iki tahmis vardır. Birinci tahmis “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ûlün” vezniyle yazılmış 15 bendden oluşmuştur. Şeyh-i İsrâk Sühreverdî’nin şiirine söylenmiştir. İkinci tahmis “mef’ûlu mefâ’ilün fe’ûlün” vezniyle yazılmış 7 bendden oluşmuştur. Sa’dî-i Şîrâzî’nin bir gazeline yazılmıştır. Bu tahmisler genel başlık olarak musammatlar kısmında gösterilmiştir.

2.2.3. Terkeb-i bend

Aynı vezinde 8-20 mısralık bendlerin birleştirilmesiyle yapılan nazım şeklidir. Bendler beyit beyit kafiyeleşir ya da bütün mısralar birbiriyle kafiyeleşir.⁵⁸

Heydecî’nin Türkçe şiirleri arasında üç terkeb-i bend vardır. Üç terkeb-i bend de “aa xa xa xa xa bb” şeklinde kafiyeleşmiştir. Birinci ve ikinci terkeb-i bendler dört bendden oluşur. Üçüncü terkeb-i bend yedi benddir. Terkeb-i bendlerin konusu aşk, talihten ve hayattan şikâyetler, toplumsal eleştiriler, felsefî ve tasavvufî düşüncelerdir. Birinci terkeb-i bendin vezni Mef’ûlu mefâ’ilün fe’ûlün’dür. İkinci terkeb-i bendin vezni Fâilâtün mefâilün fa’lün’dür. Üçüncü terkeb-i bendin vezni ise Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün’dür.

2.2.4. Tercî-i bend

Biçim ve uyak yönünden terkeb-i bende benzer. Ancak, tercî-i bendde, bentleri birbirine bağlayan vasıta beyitleri her bendin sonunda yinelenir.⁵⁹

⁵⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s.100

⁵⁷ Mustafa Erdoğan, *Türk Edebiyatında Muhammes*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.18

⁵⁸ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s.115

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında bir tercî-i bend vardır. Vasıta beyti her bendin sonunda tekrar etmiştir. Sekiz bendden oluşur. Vezni “*Mef‘ûlu mefâ‘ilün fe‘ûlün*”dür. Bazı beyitler Arapça yazılmıştır. Tercî-i bendde sevgiliden yoksun bir bahardan ve felekten şikâyet, Allah'ın kudreti, vatan hasreti ve hayatın zorlukları gibi konular anlatılmaktadır.

2.2.5. Mesnevîler

Mesnevî, aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli nazım biçimidir. Her beytin ayrı ayrı kafiyeli olması yüzünden mesnevî yazmak kolay sayılmıştır. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehir-engizler, öğretici dînî ve ahlâki konular hep mesnevî şeklinde yazılmıştır.⁶⁰

Heydecî'nin, Türkçe şiirleri arasında 12 adet mesnevî vardır. Bu mesnevîlerden bir tanesi *Duhâniyat* adlı eserinde yer almaktadır. Heydecî'nin mesnevîlerinin konusu, mecâzi ve ilâhi aşk, öğüt ve bilgi, dînî ve tasavvufî konulardır. Bazı mesnevîlerin başlıkları Arapça, bazılarının ise Farsça ve Türkçe'dir. “Hikâyet-i Türki” ve “Efsâne” gibi başlıklı mesnevîler vardır. Bu mesnevîler manzum hikâye tarzındadır. Hikâyet-i Türkî başlıklı mesnevî, iki körün birbiriyle olan kavgasıyla başlar daha sonraki beyitler öğüt doludur. Efsâne başlıklı mesnevî ise “leylek ve tilki” hikâyesidir. Misafirperverlik, çocuk eğitimi ve konuk ağırlama ile ilgili öğütler içerir.

2.2.6. Gazeller

Gazel, kafiye örgüsü aa ba ca... olan bir dîvân şiiri nazım biçimidir. İki mısrası birbirine kafiyeli olan ilk beytine matla‘ ikinci beytinde hüsn-i matla denir. Gazelin son beytine makta‘ adı verilir. En güzel beytine ise şah-beyt ya da beytül gazel denir.⁶¹ Gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişir. Beyit sayısı 6 ve 8 olan gazeller genellikle azdır, çoğunlukla 5,7 ve 9'dur. Beyit sayısı, bu sayıların altına ve üstüne çıkan gazeller de vardır.⁶²

⁵⁹ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* s.250

⁶⁰ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s.61

⁶¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s.19

⁶² Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* s.109

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında 36 gazel vardır. Bu gazellerin beyit sayıları çeşitlilik göstermektedir. Beyit sayılarının tek olması daha çok kabul edilirken Heydecî hem tek hem de çift sayılı beyitleri olan gazeller yazmıştır. Beyit sayısı 5, 7, 9, 11, 13, 15, 25, 33 olan gazeller olduğu gibi 6, 8, 10, 12, 14 beyitli gazelleri de vardır.

Heydecî'nin gazellerinin konusu aşk, sevgilinin güzelliği, sevgiliye karşı yakarılar, ayrılık ve ızdıraptır. Bunun dışında baharın verdiği neşeyi anlatan, ahlakla ilgili öğütler veren, tasavvufî terimleri kullandığı, hayat, dünya ve ahiret hakkında yazmış olduğu gazelleri vardır. Bütünüyle bir konuyu ele alan yek- âhenk gazeller de yazmıştır.

2.2.7. Kasideler

Kaside 9 beyitten 100 beyte kadar aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi kafiyeleşen bir nazım biçimidir.⁶³ Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında on dört kasidesi bulunur. Kasidelerin beyit sayıları en az 14 en fazla 43'tür. Heydecî'nin kasidelerinin konusu aşk, sevgili, ayrılık ve din büyüklerini övmektir. "Mevla" redifli kasidesi Hz. Ali'yi övdüğü bir kasidedir.

2.2.8. Kıt'alar

Yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı 2 beyitlik nazım biçimidir. Kıt'alar genellikle dörtlük adıyla anılmaktadır. Uyak düzeni xa xa'dır.⁶⁴ Şairler genellikle kıt'alarda mahlas kullanmazlar.

Heydecî'nin Türkçe şiirleri arasında üç kıt'a vardır. Birinci kıt'a "Der sifâriş-i mihmân" başlığıyla yazılmış olup, konuk ağırlama ve misafir kalma süresi gibi konular anlatılır. Vezni "Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" dür. İkinci kıt'a da şair, kaldığı menzili yani Kazvin şehrini ve zahid, âbid gibi tipleri eleştirir. Vezni "Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün" dür. Üçüncü kıt'a "Hazret-i Ebu'l-Fazl Aleyhisselâma arz olundu" başlığı ile yazılmış, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilen baba bir kardeşi Abbas

⁶³ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s.40

⁶⁴ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* s.202

b. Ali'yi (Ebu'l-Fazl)⁶⁵ öven bir kıt'adır. Vezni "Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün"dür. Şair bu kıt'ada mahlasını zikretmiştir.

2.3. DÎNÎ-TASAVVUFÎ UNSURLAR

2.3.1. Din ve İnançla İlgili Unsurlar

Hakîm-i Heydecî şair olmasının yanında filozof ve hakîm bir Müslüman din adamıdır. O her zaman Müslümanlara hürmet gösterir, onların kurtuluşu için çabalar ve dinin galip gelmesini arzu eder. Heydecî'nin şiirlerinde bu dünyanın faniliği ve asıl ahirete lazım olan hazırlığın önemi vurgulanır. Şiirlerinde, nefsin insanı her türlü çirkin davranışlara ve ahlaksızlıklara götüreceğini ve nefse uyulmaması gerektiğine dair uyarılar vardır. O, Allah'ı ve mensubu olduğu dini insanlara anlatmayı yüce bir amaç olarak seçmiş ve sürekli nasihatlerde bulunmuştur.

2.3.1.1. Allah

Allah, lafza-i celâl, ism-i azam, yani Yüce Yaratıcı'nın en büyük ve en muazzam ismi, ayrıca bütün esmâ-i hüsnânın anlamlarını kendinde toplayan hak ilahın ismidir.⁶⁶ Hakîm-i Heydecî, şiirlerinde, Allah'ı çeşitli isim ve sıfatlar ile zikretmektedir: Allah, Hudâ, Tarî, Hudâvend, Hak, Rab, İlâh, Kadîm-i Mennân, Hazret-i Yezdân, Hazret-i İlâh, Hazret-i Bârî, Mazhar-ı Bârî, Kirdigâr, Perverdigâr, Hâdiyü'l-mudillîn, Melikü'l-mülk, Hakîm, Hallâk, Ganî, Rahîm, Raûf, Gafûr, Kerîm, Latîf.

Heydecî şiirlerinde Allah'ın bu isimlerini anarak O'na yalvarır. O'ndan yardım ister, işlerini O'na emanet eder.

Nefsin uşakdur dile virme uşağa üz

Tapşur Hudâ'ya işleri şeytâna virme bâc (G 3/11)

⁶⁵ Abbas b. Ali hakkında geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fırlı "Abbas b. Ali b. Ebû Talib", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I, s.21

⁶⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s.37

Allah, bu kâinatın yaratıcısıdır, her şeyi yoktan var etmiştir, yeryüzünde meydana gelen her türlü hadisenin planlayıcısı ve yaratıcısıdır. Allah toprağın altındaki tohumdan ve ağaçtan düşen yapraktan haberdardır.

Gögere dâneyi eger yerden

Ger ağaşdan yere düşe yaprak

Ol hamı vâkı'âtadür âgâh

Ol kamu kâ'inâtadür Hallâk (TB2-3/10-11)

Heydecî, Kur'ân-ı Kerîm'den iktibasla şiirlerinde Allah'ı zikreder. Allah'tan başkası övülmeye değmez. Yoktan var eden, varı da yok edendir. Yerdeki ve gökteki herşey; cin, ins, melek helak olacaktır, sadece bakî kalacak olan O'dur.

Yaraşmaz ögmağa bir kimsene meger Tarı

Nece var itdi yohı yoh ider gene varı

Tamam-ı halk yer u gögde cin u ins u melek

Olur helâk meger zât-ı Hazret-i Bârî (G 38/1-2)

Allah övülmeye layıktır. Ruhu bedene yerleştiren odur. Gökleri direksiz olarak yaratmıştır.

Ögerem ol Kadîm-i Mennânı

Kim idüp cisme âşinâ cânı

Ol Hudâ ya ki gögleri yaratup

Govzuyup pâyesiz bu eyvânı (TB3-1/1-2)

Allah, günahkâr kullarına rahmet eden, yolunu kaybedenlere ilim ve güzel amel bahşedendir.

Bu yol itirmişe Hak ‘ilm ile ‘amel versin
Ki getmiye hedere zahmet ü tekellâsı (K T3/12)

Şair, bu dünyada şeytanın insanları daima yoldan çıkarmaya çalıştığını bilir, bu yüzden Allah’a gece gündüz dua halindedir.

Bu çölde azdırur âdem balasını şeytân
Meger ki sahlıya Perverdigâr insanı (K 11/15)

Sabah ü şâm ider Heydecî du‘â ki Hudâ
Ölen zamân ide ondan ırak şeytânı (K 11/16)

Şeytan’ın ve onun dostlarının şerrinden korunmak için, işe Allah’ın adıyla başlanmalıdır.

İşe ki el koyaran ögde Allâh adın apar
Dolaşmıya sene şeytân u yâr u ensârı (G 28/4)

Esmâü’l-Hüsnâ, İslâmî ilimler terminolojisinde Allah’ın en güzel isimleri demektir.⁶⁷
Şair, Esmâü’l- Hüsnâ’dan bazı isimleri anarak Allah’tan yardım ister.

Hudâya benim dâdıma yet özün
Rahîmen Raûfen Gafûr öz sözün (M 9/29)

2.3.1.2. Melekler

Şiirlerde melek olarak Cebrail’den (Rûh-ı Kuds, Rûhu’l-Emîn) olarak bahsedilir. Şair, Cebrail’den, Rûhu’l-emin olarak bahsettiği bir beyitte Cebrail’in Firavun’un ağzına çamur tıkaması hadisesine telmîh yapmıştır.

⁶⁷ Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.44

Bes galat itdi didi ol nâbekâr

Halka menem sizlere Perverdigâr

Çun bu sözi yâve didi ol la'în

Vurdi lecen ağzına Rûhu'l- Emîn (M 6/73-74)

Cebraîl'in Firavun'un ağzına çamur tıkaması olayı hadis kitaplarında şöyle yer almaktadır; *Süre bitmiştir. Hesaplaşma da... Kararını verir ve ciğerlerindeki son nefesle haykırır: "İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardayım."* Hadis kaynaklarımızda bu sahne anlatılırken iman etmesinden dolayı Firavun'a rahmetin ulaşmasından korktuğu için Cebraîl'in, Firavun'un ağzına çamur tıkadığına dair bazı rivayetler yer almaktadır.⁶⁸ Heydecî, Rûh-ı Kuds olarak bahsettiği aşağıdaki beyite de Cebraîl'in kuşak bağlama olayına telmihte bulunmuştur.

İsteyüp Rûh-ı Kuds'dan imdâd

Belime bağliyüm gene kurşak (TB3-3/2)

Cebraîl'in Hz. Âdem'e kuşak bağlama olayına Türkçe'de şed bağlamak, şed kuşanmak, bel bağlamak adı verilir. Sözlükte şed "bele sarılan kemer veya kuşak"⁶⁹ anlamına gelir. Şed bağlama fütüvvet ve tarikat ehline has tasavvufi-folklorik bir gelenektir. *Fütüvvetnâmelere göre ilk şed kuşanan kişi Hz. Âdem'dir. Bu eserlerde Cebrâîl'in, sözünde durması, şeytana uymaması ve ona muhalefet etmesi, dünyaya muhabbet beslememesi, kazâ ve kadere sabretmesinin nişanesi olarak Hz. Âdem'e şed bağladığı, buna "şedd-i vefâ" denildiği kaydedilir. Fütüvvet ehline göre şed Cebrâîl vasıtasıyla Hz. Peygamber'in beline sarılmış, o da Hz. Ali'ye bağlamıştır. Hz. Ali, Resûl-i Ekrem'in emriyle sahâbeye, Selmân-ı Fârisî de Hz. Ali'nin emriyle*

⁶⁸ Tirmîzî, el-Câmi'u'l-Kebir (Sünenu't-Tirmîzî), I-VI, nşr. Beşşâr Avvad Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1.Baskı, Beyrut 1996.

⁶⁹ İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara, 2014, s.1564

*bazı kimselere şed bağlamıştır. Yolda sabit olmanın, teslimiyetin, vefanın sembolü olan şed bağlama geleneği bu şekilde ortaya çıkmıştır.*⁷⁰

Şiirlerde şeytan birçok kere zikredilmiştir. İblis olarak bir beyitte anılmaktadır. Aşağıdaki beyitte, melek ve şeytan ismi bir arada geçmektedir. Şeytana kul olmayana melek kulluk eder.

Allâha bendelik eyle ol mâlik-i rikâb

Şeytâna olma kul sene kulluk ider melek (K 5/11)

2.3.1.3. Kitaplar

Heydecî'nin şiirlerinde kitap olarak yalnızca Kur'ân-ı Kerîm zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kendi kelimidir. Allah, bu keliminde şöyle buyurmuştur; *Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır*⁷¹ anlamına gelen “küllü men ‘aleyhâ fân”dır.

Öz kelâmında Hazret-i Yezdân

Buyurup küllü men ‘aleyhâ fân (TB3-1/18)

Şair, biz Müslümanlar için Kur'ân'ın açık ayetlerinin ve Hz. Peygamber'in hadislerinin yeterli olacağını ifade etmektedir:

Bize besdür hadîs-i Peyamber

Nass-ı Kur'ân sarîh âyâtı (TB3-4/21)

Şair, aşağıdaki beyitlerde de Kur'ân'a and içmiş, kasem etmiştir:

Meni gel öz kapundan red kılma düşmüşem elden

Elimden dut seni virem kasem Kur'âna yâ Mevlâ (K 2/4)

Sen meni hâr eyledün men sözi çılpak diyerem

Sen mene zulm eyledün and içerem Kur'âna (K 14/21)

⁷⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s, 405-406.

⁷¹ Kur'ân-ı Kerim Meali, (Rahmân) 55/26

2.3.1.4. Peygamberler

Sözlükte “Haber getirici hususiyetle Allahın emrini bildirici” manasına gelen peygamber sözcüğünün aslı Farsça’dır.⁷² Hakîm-i Heydecî’nin şiirlerinde peygamberler Kur’ân-ı Kerîm’de anlatıldığı gibi zikredilmektedir. Beyitlerde, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. Lokman, Hz. Hızır, Hz. Musa, Hz. Muhammed anılmaktadır.

Hz. Âdem: Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın Cennet’ten çıkarılıp yeryüzüne inmeleri ve sonra Hz.Âdem’in uzun yıllar tevbe ve istiğfarda bulunması konu edinmiştir.

Âdem’e tövbeni kabûl itdi

Kapudan koydı yana şeytânı (TB3-1/3)

İnsanlığın babası olan Hz. Âdem için kelime olarak insan anlamı da kullanılır. Allah âdemoğlunu ve âlemi yokluktan yarattı ve yaratılanlara yeryüzünü ve gökyüzünü hazırladı.

Ketm-i ‘adem den getürdi âlem u Âdem

Halka yeri sâkin itdi gögleri câri (G 29/2)

“Evlâd-ı âdem”, “âdemoğlu”, “âdem balası” gibi tabirlerle kastedilen insan, daima şeytanın tehlikesi altındadır.

Bu çölde azdırur âdem balasını şeytân

Meger ki sahlıya Perverdigâr insânı (K 11/15)

Dalıca salmağa evlâd-ı âdemi bu şakî

Gider dalıca bu halkın elinde efsârı (G 38/5)

⁷² Ziya Şükün, **Farsça- Türkçe Lûgat**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984,s.515

Hız. Nuh: Dîvân şiirinde Hz. Nuh, gemi ve tufan olayıyla anılmaktadır. Hz. Nuh ismi bir beyitte, Nuh tufanı ve Allah'ın ona necat vermesi olayıyla zikredilmektedir.

Senen her müşkili âsân iden senden necât oldu

O çağ kim Nûh'a düşmüşdi gemi tûfâna yâ Mevlâ (K 2/11)

Hız.İbrahim: Hz. İbrahim bir beyitte Nemrut tarafından ateşe atılması münasebetiyle söz konusu edilmiştir.

Sen İbrâhîm'e yetdün dâda kalmışdı yazık ol gün

Kim az kalmışdı Nemrûd'ın odunda yana yâ Mevlâ (K 2/12)

Hız. Süleyman: Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman, mûr (karınca) ile anılmaktadır. Aşk şarabının bir damlası ile karınca Süleyman'a dönmektedir.

Mene bir çikke vir o sahbâdan

Kim Süleymân'a döndürür mûrı (TB1-4/4)

Hız. Yusuf: Divân şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden olan Hz. Yusuf bir beyitte, Hallâc-ı Mansûr ile anılmıştır. Hz. Yusuf'un kuyuya atılması ve Hallâc-ı Mansûr'un idam edilmesi olaylarına telmîh yapılmıştır. Hz. Yusuf'u kuyuya çeken ve Hallâc-ı Mansûr'u darağacına götüren şeyin İlâhi aşk olduğu belirtilir.

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya

Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı (TB1-4/7)

Hız. Musa: Beyitlerde Hz. Musa'nın ismi geçmemektedir. Yalnızca Farsça bir beyitte Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu Tûr Ddağı olarak bilinen, Tûr-ı Sinâ anılmaktadır.

Men ez sûret guzer kerdem be-ma'na

Tu gûyi sînem şûd Tûr-i Sinâ (MS 2/9)

Hızır: Heydecî'nin şiirlerinde Hz. Hızır, İskender ile birlikte zikredilmektedir. Hz. Hızır'ın klavuzluğu olmaksızın İskender bile bu yolda gidemez. Beyitlerde, Hz. Hızır, darda kalmışların, sıkıntıya düşenlerin yardımına yetiştiğine dair inanç ile anılmıştır.

Var hatarı gitme bu zulûmâtdür

Burda Sikender kocasuz mâtdür

Kıl öziye Hızır'ı bu çölde delîl

Her ne diyer her ne ider sabr kıl (M 5/18-19)

Meni yoldan azdurdı dîv-i dağal

Hani Hızır azmuşlara dutsun el (M 9/28)

Lokman: Kur'ân-ı Kerîm'de, adına bir sûre olan Hz. Lokman, oğluna öğütler veriş, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması, İlâhi emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir. Lokman ismi bir beyitte zikredilmektedir.

Lokmân buyurdu çölde itürdüz yolu gice

Mâldan inüp edüz oturak ta ola günüz (G 10/2)

Muhammed: Şiirlerde Hz. Peygamber'in Ahmed ve Mustafa isimleri anılmaktadır. Bu isimlerin yanı sıra Hz. Peygamber'i yüceltmek ve ona hitab etmek için; Resûl, Resûl-i Kerîm, Fahr-i Rusûl, Hatm-i Enbiyâ, tabirleri kullanılmıştır. O, peygamberlerin sonuncusu, ümmetinin şefaâtçisidir.

Gel meni Allâh özin Hudâ'ya bağışla

Fahr-i Rusûl Hatm-i Enbiyâ'ya bağışla (G 1/1)

Cümle müselmânları Resûl-i Kerîm'ün

Ümmetine itdiği du'âya bağışla (G 1/12)

O, son peygamberdir, Allah'ın esma ve sıfatlarına mazhardır.

Hatm-i Rusûl Hazret-i Âdem-penâh

Mazhar-ı esmâ vü sıfât-ı ilâh (M 6/86)

Hiz. Peygamber şiiirlerde daha çok hadislerle anılmaktadır. *Câbir İbni Abdullah*'dan(r.a) rivayet edildiğine göre, Rasûllah (sav.) şöyle buyurdu: *Benim ve sizin durumunuz; ateş yakıp ta, ateşine circir böcekleri ve kelebekler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz.*⁷³ Bu hadisten hareketle Heydecî aşağıdaki beyitleri yazmıştır.

Peyamber Mustafâ buyurdi

Eshâba ki ey gûruh-ı nâşî (TC-8/90)

Entüm mütehâfetün cehlen

Fi'n-nâri tehâfetü'l-ferâşi

Men isterem ey aceb çıhardum

Oddan sizi siz varuz tehâşi (TC-8/91-92)

⁷³ Bkz.Müslim, Fezâil,19 (cilt: IV, s.1789, hadis no: 2285)

2.3.1.5. Dört Halife

Heydecî, şiirlerinde dört halifeden yalnızca Hz. Ali'den bahseder. Hz. Ali sevgisi onu bazen uç noktalarda beyitler söylemeye iter.

Kimse ki gönlünde yoh muhabbet-i Hayder

Tâ'atı olmaz kabûl der-gâh-ı Bârî

Hakka Alî'dür velî ki haşr gününde

Kısmet ider kâinâta cennet ü nârı (G 27/12-13)

Hz. Ali yiğitlik timsalidir. O'na dost olan üzülmez. O'na arkadaş olan korkmaz.

Gam yimez ol kes ki dostârı Alî'dür

Korhusı yoh kimse kim Alî ola yârı (G 29/9)

2.3.1.6. Ahiret

Şiirlerde ahiret; iki memleket, o dünya, ukbâ, ahiret ifadeleriyle söz konusu edilir. İki memlekettten kasıt dünya ve ahiret hayatıdır.

Müflis u loht u ûr u 'uryân ol

Her iki memleketde sultân ol (TC-2/14)

Âşık için ahiretin, dinin ve dünyanın bir anlamı kalmamıştır.

Bedbaht günü kara bu âşık-ı âvâre

Ne âhiret u dîni ne zâhir dünyâsı (K 9/15)

O'nun için ne mal, mülk ne de anlayış ve kemal vardır. O'na ilim bir fayda getirmez.

Men ol kesem ki ne dünyası var ne âhreti

Ne fehmi var ne kemâlı ne mülk u ne mâlı (G 35/10)

Ne mülk u mâl ne ‘ilm u ‘amel ne ehl u ıyâl

Men ol kesem ki ne dünyâsı var ne ‘ukbâsı (K T3/17)

Sevgili, aşğın günahlarının Allah tarafından af olmasını istiyorsa, aşğın bu dünyadaki hesabını kolaylaştırmalıdır.

Ki istiyen günâhın Hak geçe o dünyâda

İde hesâbını âsân geçüp bu dünyâsı (K T3/11)

Ahret ile ilgili kullanılan diğer kavramlar ise; cennet, behişt, huridir. Cennet, aşk ehli için ümit edilen, fakat asıl varılacak menzil değildir. Âşık Allah’a kavuşmak için gayret eder.

Men seni ey dost isterem ne behişt

Ebleh ider ârzu kebâb u enârı (G 29/11)

Men ümîdim budur behişte gidim

Sen olan orda neylerem hûri (TB1-4/14)

Ger gelse kıyâmete bu sûret

Bahmaz birisi behişte sarı (TC-2/14)

Sevgili ahret yurdu olan cennetten dünyaya inmiş bir huridir ve insan libası giymiş bir melektir.

Bu hûridür çıhmış cihâna cennetden

Feriştedür giymiş libâs-ı insânı (K 12/5)

2.3.1.7. Kaza ve Kader

Kaza, Allah'ın bilip takdir ettiği şeylerin zamanı ve yeri geldiğinde yine Allah tarafından yaratılıp meydana çıkarılmasıdır. Kader ise ezelden ebede kadar insanların başlarına gelecek işlerin, Allah'ın takdiri ile olmasıdır. Bazı beyitlerde kaza ve kader birlikte anılmaktadır. Heydecî'nin şiirlerinde katı bir kadercilik anlayışı vardır. Şaire göre ezelde takdir edilmiş her ne varsa karşımıza çıkacaktır. Takdir edilmiş olana rıza göstermek gerekir.

Kazâ-yı Hakka rızâ ol bugün ezel günde
Hudâyı her ne mukadder idüp olur câri (G 28/3)

Ol rızâ kısmete var hikmeti Allâh'ın işi
Ol ki döndürdi kışa yayı ıder yay kışı

Her nece her ne mukadder idüp olsun olacak
Vir rızâ hükm-i kazâyâ aç üzinden kirişi (G 32/1-2)

2.3.1.8. İbadet ve Kulluk

Şair olmasının yanında aynı zamanda bir din âlimi olan Heydecî'nin nasihat içerikli pek çok şiiri bulunmaktadır. Şaire göre Allah'a kul olmak en büyük makamdır. Ona göre insan toprak gibi olmalı kibir ve benlik insanı yüceltmez, tam aksine alçaltır.

Gerekmez özün bende hergiz öge
Özin eyle toprak yol tap göge

Gögermez daş üstünde reyhân u gül

Başarsan özin eyle toprak u kül (M 10/18-19)

Şair şiirlerinde sevgi ve muhabbete büyük bir yer verir. Sevgisiz hayat faydasızdır. Yürek muhabbetten yoksun olursa o yürek değil et parçasından ibarettir.

Âdeme ma‘nâda gerekdür gönül

Gönlü eger olmıya âdem degül

Bu ürege mihr u muhabbet gerek

Yohsa özi bir tikke etdür ürek

Bu içi boş kırmızı etden murâd

Kalp degil kalp olur özge zâd (M 6/75-77)

Muhabbete ve sevgiye büyük bir önem veren Heydecî, insanın büyük bir makamı olduğunu belirtir. Şair, insanın bu dünyada Allah'ın mazharı ve delili olduğunu zikreder. Yüce Yaratıcının, insanda tecelli ettiğini söyler.

Sen dime insân sümükdür deri

Bil onı Hakkun mesel ü mazhari

Âyet-i Kübrâ-yı Hudâdur beşer

Hak özünü onda idüp cilveger (M 6/84-85)

İnsanlara değer veren şair aynı zamanda onların noksan yönlerini eleştirir. Zâhit, tacir ve hoca'nın ibadetlerini boşa kürek çekmek olarak görür, onları riyakârlıktan ve dünya malına tapmaktan vazgeçmeleri için uyarır.

Zâhid-i bî-çâre besdür bir bile kıldun namâz

Sübha vü seccâdeni yık bu rîyâdan el götür

Bir bile ey hâce yığdın mâl-ı dünyâ doymadun

Tâ ne vakte hırs bu fânî serâdan el götür

Tâcir-i bed-nefs hoş zâhir Peyamberden utan

Besdür ey nâ-merd tenzil ü ribâdan el götür (G 6/7-9)

Heydecî, namaz ibadetinin gizli yapılması gerektiğini söyler. Zühdün en iyisi onun gizli yapılanıdır. Namaz ve dua ibadetine riya karışırsa yapılan ibadetin bir faydası yoktur. Gösterişle kılınan namazdan sevap hâsıl olmaz.

Namâz ü du'â istemez Hây u Hû

'Alâ efdali' -z zühdi ihfâehu (M 10/28)

Hîç oldu ehl-i zühd Nece bî-riyâ eger

Kılsa namâz Kim birisi çâr u idâreden (G 15/15)

Heydecî'ye göre insanlar kendi ibadetlerinden ve yaptıklarından mesuldürler. Şair, namaz ve hac gibi ibadetlerde halkın işine karışarak, zâhidin gösterdiği riyakâr tavrı eleştirir. Zâhidin buna müdahale etmesi kabul edilemez bir durumdur. Çünkü hac ibadeti nasip işidir. Aşağıdaki şiirde şair riyakârlığa karşı tavrını açıkça belirtir.

Danışma zâhid eger söz işitmedim sene ne

Men öz Hudâma günâh itdim itmedim sene ne

Hudâ behişt-i berîni verüp sene mene ne

Senin gümânüve men kâme yitmedim sene ne

Neçün meni sögeren gitmişem kiliseye

Degildi Ka‘be nasîbimde gitmedim sene ne

Mene eger didiler gel kılak dalında namâz

Bahup selâhıma bu emre bitmedim sene ne

Didim men eylemerem iltifât dünyâya

Yeritdim öz sözimi ya yeritmedim sene ne (G 24/1-5)

Şair ibadet eden ve takva sahibi olan kişiye muhabbet besler. Fakat kendini süsleyen dış görünüşüne daha çok önem verenleri sevmez.

O kes ki tâ‘at u takvâsı var onın kulıyam

Ne ol ki gırhdı üzün itdi sürme vü sürh-âb (G 2/14)

Şiirlerde mescid-mihrab ifadeleri geçer. Şair artık ayak takımının yeri olmuş mescide gitmek istemez. Mescit ve mihrab gibi ibadet yerleri şairin nazarında çok ehemmiyetlidir. Liyakatı olmayanların bu ibadet yerlerini terk etmesi gerekir.

Mescide gitmerem olup mescid

Yıgınak-ı ecâmîr u evbâş (TB3-2/5)

Namâz kılmak için gördi Heydecî yohdur

Liyâkatı eyledi terk-i mescid u mihrâb (G 2/15)

2.3.2. İnanç Algısı

2.3.2.1. Şiîlik-Sünnîlik

Heydecî şiirlerinde Şiî-Sünnî inançlarına açıkça değinmez ve kendisinin de hangi düşünceden olduğunu açıkça ifade etmez. İran topraklarında yaşamış olan şair muhtemelen Şiî düşüncede olsa da, şiirlerinde Hz. Peygamber'in hadislerinden oldukça fazla bahseder; doğru yolu bulmanın yegâne çaresi olarak Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu yolu takip etmek gerektiğini savunur.

Yol menzile odur ki Peyamber verüp nişân

Hoş hâline o kim bu yolu dutdı gitdi düz (G 10/8)

Yine bazı beyitlerde Hadis ve Kur'anın hakikatlerinin müslümanlara kâfi geleceğini ifade etmektedir.

Bize besdür hadîs-i Peyamber

Nass-ı Kur'ân sarîh âyâtı (TB3-4/21)

Heydecî'nin şiirlerinde mezhepler değil de Müslüman olmanın önemi daha çok vurgulanır.

Hani o kes ki çıhara cânımı bu hayretten

Özün Hudâ menede rahm kıl müselmânem (K 7/14)

Müselmâna gülme dime yâve söz

Ona yüz dutup özgeye vurma göz (M 10/8)

2.3.2.2. On iki İmam

Bazı tasavvuf yollarında Hz.Peygamber'e(s.a.v) vâris olduğu kabul edilen kişiler. Bu zevat-ı kirâmın hepsi Hz. Peygamber neslindendir. İsimleri kronolojik olarak şöyledir: Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Ali Zeynelâbidin, Muhammed

Bâkır, Ca‘fer-i-Sâdık, Musâ Kâzım, Ali Rızâ, Muhammed Takiyyüddün, Ali-Naki, Hasan-ı Askerî, Mehdî.⁷⁴

Heydecî’nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi ve on iki imam inancı yer almaktadır. Heydecî’nin on iki imamdaki bahsettiği müstakil bir gazeli bulunmaktadır. Şair bu gazeline başta Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere on iki imamın isimlerini sırasıyla zikreder.

2.3.2.3. Hz. Hasan

Dînî edebiyatta adına çok rastlanan Hz.Hasan daha çok kardeşi Hz.Hüseyin ile birlikte anılır. Hz. Ali’nin büyük oğlu olan Hz.Hasan İslâm halifelerinin beşincisidir; on iki imamın da ikincisidir.⁷⁵ Heydecî’nin şiirlerinde Hz. Hasan peygamberin torunu ve ikinci imam olarak anılmaktadır:

Sıbt-ı Peyamber Hasan ikinci imâma

Kardaşı mazlûm-ı Kerbelâ’ya bağışla (G 1/3)

2.3.2.4. Hz. üseyin

Şîî-Alevî edebiyatlarında kendisine özel bir yer ayrılmış, hakkında manzum ve mensur Maktel-i Hüseyinler yazılmış olan Hz. Hüseyin, Hz. Ali’nin oğlu ve Peygamberin torunudur. On iki imamın üçüncüsü olarak bilinir. Ehl-i beytin beşincisidir. 628 yılında doğdu ve 683 yılında Kerbelâ’da 72 kişi ile birlikte susuz bırakıldı ve sonunda şehid edildi.⁷⁶ Heydecî’nin şiirlerinde Hz. Hüseyin mazlum-ı Kerbelâ ve Hüseyin-i şehîd lakaplarıyla Hz. Ali, Hz. Hasan ve Ebu’l-Fazl ile anılır;

Ki ey Hüseyin şehîdin reşîd kardaşı

Ali-yi velî-yi Hudânın cevân ra‘nâsı (KT 3/2)

⁷⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay. Ankara, 2014, s.381

⁷⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s.195

⁷⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s.218

2.3.2.5. Hz. Mehdi

Hz.Peygamber'in soyundan geleceğine inanılan Hz. Mehdi; sâhib-i zaman (zamanın sahibi), sâhib-i dâr (yurdun sahibi), sâhib-i kâim (ayakta duran, kıyam eden) Hadi (hidayete sevkeden), Mehdi (hidayete ermiş) lakapları ile anılır.⁷⁷

Heydecî bazı beyitlerde; Hz. Mehdi'yi sâhib-i zamân, sahib-i asr, imâm-ı kâim u gâyib, hüccet-i dîn lakaplarıyla ele alır;

Sahib-i asr ol imâm-ı kâyim u gâyib

Hüccet-i dîn Hatm-i Evsıyâ'ya bağışla (G 1/8)

Şiîler arasında ahir zamanda zuhur edeceğine inanılan mehdi kavramı, ilk olarak İmâmiye inancındaki on ikinci imam ile ilişkilendirilmiştir. Sünnî akideye göre mehdi inancı belli bir kişiyle ilişkilendirilmemiş, fakat Sünnîler arasında da mehdinin ahir zamanda ortaya çıkacağı, sonra kendisini tanıtip âleme hâkim olarak dini ve sünneti ihya edeceği inancını besleyenler olmuştur. İslam tarihinde kendisine mehdilik isnat edilen şahısların yanında kendini mehdi ilan eden kişiler de olmuştur.⁷⁸ Heydecî şiirlerinde Hz. Mehdi'nin henüz ortaya çıkmadığını belirtir. Aynı zamanda kendisini Mehdi olarak ilan edenleri de sert bir dille eleştirir.

Her kim bugün diyer ki menem sâhib-i zamân

Alanmiyüz zamân zuhûr olmiyüp henüz

Mirzâ Rızâ'nın oğlu diyirler imâmdur

Bu sözleri adam işitende olur kuduz

Ger bu deli imâm ola pes men Peyamberem

Ger bu Peyamber olsa menem yohsa Hürmüz (G 10/4-6)

⁷⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, **On iki İmam**, Der Yayınevi, İstanbul, 1979, s.199

⁷⁸ İcinur Atik Gürbüz, "Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Bahar 2019/Sayı 89, s.11-42

2.3.2.6. Ehl-i Beyt (Âl-i abâ)

Ehl-i beyt(âl-i abâ) sözlükte ev halkı, aile, hanedan, Hz. Peygamber'in yakın akrabası⁷⁹ olarak geçer, âl-i abâ, Muhammed (sav.), Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin, bu beş kişiye denir. Bunlardan her biri Âl-i abâ'dandır. "Ehl-i beyt, ehl-i kisd, penç-i âl-i abâ, penç-ten-i âl-i abâ, hamse-i al-i abâ ve beşler" gibi isimler de alabilen âl-i abâ kavramı özellikle Bektaşilik, Alevilik ve Mevlevilik'te önemlidir.⁸⁰ Heydecî'nin şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi yer alır. Bir beyitte, Âl-i Yâsîn olarak geçen ehl-i beyti, Allah'tan kendisine şefaathçi olarak kabul etmesini ister.

Eger men yohum bendelik çoh pisem

Seni Âl-i Yâsîne virem kasem (M 9/36)

2.3.3. Tasavvuf

*Tasavvufun çeşitli tarifleri bulunmakla birlikte, bir hâl ilmi olarak İslâm düşüncesinde mevcut olmadığı, sonradan idhal edilen fikirlerle gelişip islâmileştiği söylenir. Hz. Peygamber'den sonra hızla gelişip büyüyen İslâm Devleti'nin çeşitli kültür ve medeniyetlerle karşılaşması sonucunda karşılıklı kültür tesirleri olmuştur. Birçok kimse işte bu kültür karşılaşmaları sırasında tasavvufî birçok hususun müslümanlar arasında yayıldığı kanaatindedir.*⁸¹ Yüzlerce tarifinin yapıldığı bilinen Tasavvuf, İslam kültür ve medeniyetinin de önemli unsurlarından biridir.⁸² Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlara bıraktığı iki şey; Kur'an ve sünnettir. Tasavvuf esas itibariyle Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflere dayanan bir ilimdir. Tasavvufî eserler yazan sûfiler bütün fikirlerini ya bir âyete yahut bir hadîse dayandırmışlardır.⁸³ Bu tanımdan hareketle, Heydecî gerek büyüdüğü aile gerekse çevre itibariyle dînî bir atmosferde yetişmiştir. Yaşamı boyunca irfânî ve ahlâkî değerlere önem vermiş ve bunu hayatında tatbik etmeye gayret göstermiştir. Birçok şiirinde tasavvuf kültürünün temelini oluşturan bazı konulara değinmiş, şiirlerinde dînî bilgilerle, tasavvufu birlikte ele almış ve bu konuları Kur'an ve hadislerle

⁷⁹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s.237

⁸⁰ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.36

⁸¹ Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:171, Ankara, 1986, s.13

⁸² Mustafa Kara, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s.13

⁸³ Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2015, s. 34-35.

dayandırmıştır. Heydecî'nin şiirleri adeta ayet ve hadislerle dolu bir hazinedir. Bu şiirler bazen telmih şeklinde bazen de iktibas şeklinde olmuştur. Heydecî'nin önem verdiği bazı tasavvufî konular burada ele alınmıştır.

2.3.3.1 Züht ve Takva

Tasavvufun başta gelen özelliği olan züht; tasavvufî bir ıstılah olarak, ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek, Hakk'a yönelmek için dünyadan da ahiretten de el etek çekmek, elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek anlamlarına gelir.⁸⁴ Tasavvufun temeli sayılan takva ise dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde uygulamaktır. İslam düşüncesinde en üstün insan en fazla takva sahibi olan kimsedir. Allah katında en değerli olanınız O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.⁸⁵ Heydecî züht ve takvayı genellikle birlikte kullanmaktadır. Şair bu kavramların yanında; *heves*, *arzu*, *nefis*, *cihân* kavramlarını kullanarak züht ve takva yolunun daha efdal olduğundan bahseder.

Cihânda balam ârzu vü heves

İpin zühd ü takvâ pıçakıyla kes (M 10/25)

Didim zühd ü takvâyı benimlen kayırmaz

Meger tökdüler zâhidin başına kül (G 11/10)

Heydecî'nin şiirlerinde zâhidane bir hayatın tercih edilmesi gerektiği görülmektedir. Şair, dünyanın geçici, aldatıcı, ahiret hayatına kıyasla çok değersiz olduğunu âyet ve hadislere dayanarak ele almıştır.

⁸⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.397

⁸⁵ **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Hucurât, 49/13

*Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın...*⁸⁶ meâlindeki ayetten iktibasla Heydecî de şiirlerinde dünyanın zahirine aldanılmaması ve dünyaya gönül bağlanılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Dünyâya uyma zâhirine bahma bu kari

Allatmağa seni özüni eyliyüp bezek

Bu süst ahd kimseye hergiz vefâsı yoh

Bu bî-vefâya ger kişiyen bağlama ürek (K 5/13-14)

Uyma bu dünyâya içi pûçdür

Koyma yere pâye işin göçdür (M 6/14)

Bağlama dünyâya ürek bu kari

Sen kimi nâkâm koyup çoh eri (M 6/16)

Hız. Peygamber de bazı hadislerinde zâhitliği övmüştür.

*Kendisine, dünyaya karşı bir zahitlik ve az konuşma verilen birini görürseniz ona yaklaşın. Çünkü o hikmetli konuşur.*⁸⁷

Bu hadisten hareketle Heydecî de şiirlerinde züht ve takva sahibi olan kişinin önemine değinmiştir.

O kes ki tâ'at u takvâsı var onın kulıyam

Ne ol ki gırhdı üzün itdi sürme vü sürh-âb (G 2/14)

Halâs ide yahamı men musâhib istemerem

⁸⁶ **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Lokmân, 31/33

⁸⁷ Bkz. İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, Sünenu İbn Mâce, I-II, nşr. M. Fuâd Abdulbâkî, Mektebetü Dâru İhyâi'l- Kütütübi'l-Arabiyye, s.1373

Meger o kes ki ola ‘akl u ‘ilm u takvâsı (K T3/15)

2.3.3.2. Vahdet-i Vücûd Nazariyesi ve Âlemin Yaratılışı

*Vahdet-i vücûd; varlığın birliği Allahtan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmektir. Vahdet-i vücudu elde eden sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu bunun da Hakk’ın varlığına ibaret bulunduğunu, Hak ve O’nun tecellilerinden başka hiçbir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o bir’in çeşitli şe’nlerinden, görünüşlerinden, tecellilerinden ibarettir.*⁸⁸

Hakîm-i Heydecî vahdet-i vücud görüşünü şu beyitlerle ifade etmiştir:

Kevn ü mekândür özünün sâyesi

Sâyesidür mâyelerin mâyesi

Cümle odur gayrı kuyûdatdur

Vahdet-i iskâtı izâfâtur (M 1/10-11)

Tasavvuf felsefesinin önemli bir konusunu meydana getiren *âlemin yaratılışı* meselesindeki anlayış da, meşhur hadis kitaplarında yer almaktadır. Sûfilere göre kudsi hadis olarak kabul edilen ve oldukça meşhur olan “*Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u’rafe fe-halaktü’l-halka li u’rafe*”⁸⁹ yani “ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim; mahlûkâtı yarattım ki bilineyim” sözüne dayanmaktadır. Her ne kadar hadis uleması bu hadisin sonradan uydurma olduğunu söylerse de tasavvuf ehli, bunu sahîh kabul eder ve hadise çok değer verirler. Şairler iktibas yoluyla bu hadisten bahsederken “Küntü kenz” veya “Kenz-i mahfî” ibareleriyle bahsederler. “Ketm-i ‘adem” ve “Âlem-i kitman” da Kenz-i Mahfî’den kinaye olarak kullanılır.⁹⁰

⁸⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.512-513

⁸⁹ İsmail b.Muhammed el- Aclûnî, *Keşfu’l Hafâ*, Daru’l Kütüb’l- İlmiyye, Beyrut,1988, C.II, s.155

⁹⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s.266

Heydecî'nin şiirlerinde bütün varlıkların “adem” den yani yokluktan yaratıldığı düşüncesi vardır.

Ketm-i ‘adem den getürdi âlem u Âdem

Halka yeri sakın itdi gögleri câri

Oldı sebep hikmeti muhabbet u kahrın

Kıldı mücessem yaratdı cennet u nârı (G 29/2-3)

Tasavvufa göre, varlığın yaratılışı, şu şekilde izah edilmektedir: Allah, *Kenz-i Mahfî*,⁹¹ yani gizli hazinedir. *Aşk-ı Zâtî* yani bilinmeyi sevdiği için kendini görmek ve göstermek istemiştir. Allah’ın kendisine duyduğu aşk ise, *Cemâl-i Mutlak*, *Hüsn-i Mutlak* ve *Kemâl-i Mutlak* sıfatlarından dolayıdır. Allah bu yüzden, kendini görmeyi ve göstermeyi dilemiştir. Buna göre kâinat ve insan Allah’ın mutlak güzelliğini seyrettiği bir ayna gibidir.

Hakîm-i Heydecî aşağıdaki beyitlerde, *Kenz-i Mahfî* ve âlemin yaratılışı konusunu şöyle ifade etmektedir:

İtmemiş ol şâhid-i ra‘nâ bezek

Perdeni salmışdı oturmuşdı tek

Ne adı bir yerde ne dilde sözi

Aşk özi âşık özi ma‘şûk özi

Şâne çeküp zülfine ol hoş-hırâm

Durdı ayak üste değişdi makâm

Oldı bu bir cilvede külli cihân

⁹¹ Bkz.Seyyid Mustafa Rasim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 953-55

Zerre sıfat gün ışıkindan ayân

İstedi etsin özüni âşikâr

Gayb u şühûd âlemine her ne var (M 1/1-5)

Heydecî bazı beyitlerde her şeyin *Mutlak Varlık* olan Hakk'ın tecellisinden ibâret olduğunu, ebedi gerçeğin sadece ve yalnız Allah'tan zuhur ettiğini ve tekrar O'na döneceğini, varlıkların faniliğini dile getirmektedir.

Ger diyüm ol mertebede men senem

Sen gene her yerde senen men menem

Men kimem ey dost hani özgesi

Burda mesel şahsdür öz gölgesi

Belki senen varsa her yerde bes

Sen tekmişsin gene yoh özge kes (M 6/64-66)

Şair bazı beyitlerde, *Vâcibü'l-vücûd* olan Allah'ın, kâinâtı ve bütün varlıkları yoktan yaratmış olduğunu ve tekrar yok etmeye de muktedir olduğunu ifade etmiştir.

Ol kim apardı kışı getürdi bahârı

Kıldı bedel sebze vü güle buz u karı

Kimse ki yoh yerden âlemi eyledi var

Kudreti vardür gene yoh eyleye varı (G 27/1-2)

Nece kevn ü mekânı yoh yerden

Yaratupdur gene ider fâni (TB3-1/8)

2.3.3.3. İlâhî Aşk

Hakiki aşk Allah aşkıdır. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmektir. Bu aşka bazen “mecâzi aşk”la da ulaşılır. Bundan dolayı mutasavvıflara göre ilâhî aşk’a ulaşabilmek için mecâzî aşkı bir basamak olarak kabul etmek gerekir. Çünkü *el-mecâzû kantaratü'l-hakîkati* yani mecâzi aşk ilâhî aşkın köprüsüdür denilmiştir.⁹² Bu bağlamda Heydecî'nin tasavvufî şiirler yazdığı görülmektedir. Şair hakîkate ulaşabilmek için öncelikle mecâzın bir köprü olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Şiirlerde mecâz ve aşk-ı nefsânî gibi tabirler mecâzi aşktır ve beşeridir, hakîkat tabiri ise tasavvufîdir ve ilâhî aşk'tır.

Mecâzı dut kabâğa tâ tapan hakîkate yol

Dime ne veche gelir akl u asl u istishâb (G 2/6)

Oldı halka mecâz vâkı'a-yı yol

Natı menden hakîkat oldı mecâz (TB1-1/7)

Az kaldı mecâz ola hakîkat

Kem kem bu yalan hayâl gerçek (TB2-2/3)

Şükr Hudâ oldum aceb serfirâz

Oldı hakîkat mene aşk-ı mecâz (M 6/46)

Şair aşk-ı mecâzi, aşk-ı nefsânî tabirlerini kullanarak beşeri aşkın fitne olduğunu bu aşkın ilâhî aşka yöneltilmesi gerektiğini savunur.

⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.70

Fitnedur aşk-ı mecâzi fitneden korkmak gerek

Aşk-ı nefsâni hatâdur bu hatâdan el götür (G 6/4)

Heydecî, mecâzi aşkın timsalleri olan Mecnûn ve Leyla, Ferhat ve Şirin gibi beşeri aşkın fitnesinden dolayı acılar çeken kahramanlara bazı şiirlerinde telmîhte bulunur.

Üzdi Ferhâd cânını Şîrîn

Olmadı şehd-i vasl ilen deheni

Nâ-murâd oldu bî-nevâ Mecnûn

Çürüdi gıtdi epridi bedeni

Oldı Leylâ'ya gûr haclenâz

Tahtı tâbût köynegi kefeni (TB1-3/10-12)

Şiirlerinde ilâhî aşka oldukça fazla yer veren Heydecî, dîvânını âşıklar için yazdığını bazı beyitlerde şöyle ifade eder.

O çağ geçdim men bu dâr-ı dünyâdan

Her ol ki âşıkdur ohur bu dîvânı (K 12/16)

Heydecî dür bu defteri yazdı

Virdi âşıklara bu dîvânı (TB3-1/14)

2.3.3.4. Tevekkül

Tasavvufta önemli bir yeri olan tevekkül; üzerine düşeni yaptıktan sonra Allah'a güvenip dayanma ve sdece O'na ihtiyacını arzetme şeklinde anlaşılır. Sûfiler, eserlerini tevekkül konusunda da yine âyet ve hadislerle dayandırırılar.⁹³

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c) şöyle buyurur:

⁹³ Tüerer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, s.57

*Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah’a tevekkül ederse, O, kendisine yeter...*⁹⁴

*Allah’a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter.*⁹⁵

*De ki; bizim başımıza ancak Allah’ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Mü’minler Allah’a güvensinler.*⁹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de bunlara benzer pek çok âyet mevcuttur. Hakîm-i Heydecî, bu ayetlerden iktibasla Allah’a tevekkül etmenin önemini vurgular. Heydecî şiiirlerde bir dervîş edasıyla yanına herhangi bir rızık almadan yolculuğa çıkar.

Sûfî buyurdı seyr u seferdür gama ‘ilâc

Giydim çaruk ayağıma aldum ele ağac (G 3/1)

Heydecî, insanların boş durmayıp ve çalışmaları gerektiğini vurgular. Aynı zamanda Allah’a tevekkül edip, rızık konusunda yalnızca Allah’a güvenmeleri gerektiğini ifade eder. Şaire göre aç olan insanın Allah’a inancı da olmaz.

As cân kulağına bu sözi tenbel olma dur

Git işle tap çörek yohı îmân Hudâ’ya ac

Çoh hırs mâl kazanmaga vurma ma’âş için

İtmek gerek telâş velî kadr-i ihtiyâc (G 3/7-8)

Bazı beyitlerde tevekkül; rızık konusunda insanın kaygı taşımaması gerektiği biçiminde zikredilmektedir.

⁹⁴ Kur’ân-ı Kerim Meali, Talâk, 65/3

⁹⁵ Kur’ân-ı Kerim Meali, Ahzâb, 33/3

⁹⁶ Kur’ân-ı Kerim Meali, Tevbe, 9/51

Rûzî gamını çihar ürekten

Kısmet eyliyüp Hudâ ma‘âşî (TC-8/93)

Hudâ mukadder idüp rûzîni sene yetişür

Nedür bu hırs salursan yere göge kullâb (G 2/12)

2.3.3.5. Riyâzet- Mücâhede

Riyâzet, nefsin arzularını kırmak için zihni ve düşünceyi sürekli olarak mâsivâdan uzaklaştırıp Allah üzerinde yoğunlaştırmaktır. Sûfiler az yemeye, az konuşmaya, yalnız kalmaya, sürekli zikir ve tefekkür etmeye alışan nefsin kutrulacağına inanırlar. “*Nefsini eğiten kurtulur, kirleten hüsrana uğrar*” ayeti nefsin terbiye edilmesi gerektiğine işaret eder.⁹⁷

Mücâhede ise nefis ve şeytanın arzularına karşı mücadele etmektir. Mücâhede anlayışı da tasavvufî terbiyede âyet ve hadislerden ilham alınarak benimsenmiştir.⁹⁸ Heydecî, riyâzet ve mücâhede gibi kavramaları âyet ve hadislerden iktibasla şiirlerinde konu edinir ve nefsin eğitilmesi gerektiğini zikretmektedir. Maymun iştahlı olan nefsi bir yılan terbiyecisi gibi eğitmekte ve o yılanı çantaya koymaktadır.

Bu nefs-i bulhevesi yüz fûsun ile neçe gün

Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm (G 14/5)

Şair, Allah katında yüce makamlara ulaşabilmek için nefsin ve şeytanın arzularına karşı gelmek ve dünyevî zevklere fazla bağlanmamak gerektiğini kabul ve tavsiye etmiştir.

Ey dadaş geçdi cevânlık mevsim-i sûr u sûrûr

Yık bisât-ı ‘işretî seyr u safâdan el götür

⁹⁷ Kur’ân-ı Kerim Meali, Şems, 91/9-10

⁹⁸ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s.58-59

Tâ bilürsen akla kulluk eyle nefsin burnın ov

Düş perîler ardına dîv-i degâdan el götür (G 6/10-11)

*İnkâr edenler ise dünya zevklerinden yararlanırlar ve hayvanlar gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir.*⁹⁹

*Âdemoğlu karnından daha fena bir kap doldurmamıştır.*¹⁰⁰

Heydecî bu gibi âyet ve hadislerden ilham alarak şîirlerinde riyâzet ve mücâhede konularından bahsetmektedir.

Karın kulu eylemez bendelük Hudâvende

Olur öküz kimi fazl u kemâlden ârî (G 28/99)

2.3.4. Tasavvufî Şahsiyetler

2.3.4.1. Hallâc-ı Mansûr

Hüseyin b. Mansûr Hallâc şiddetli fırak alevleri içinde mest, kararsız, hali perişan, samimi ve bağıri yanık bir âşıktır. Allah yolunda Hakk'ın şehididir.¹⁰¹ Heydecî, Mansûr'u darağacına çeken şeyin Rahman'a duyulan aşkın olduğunu söyler.

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya

Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı (TB1-4/7)

Mutasavvıfların en meşhurlarından olan Hallâc-ı Mansûr bütün tasavvuf mahfillerini meşgul eden “Ene'l-Hak” sözünün sahibidir. Bu cümleyi söyledikten sonra katledilmiştir. Samimiyetin, sadâkatin ve cezbenin sembolü olmuştur.¹⁰² Heydecî de aşağıdaki beyitte tozdan ibaret olan cismin gönül aynasına dönmesine ve bu aynadan “Ene'l-Hak” sözünün yücelmesine değinmiştir.

⁹⁹ Kur'ân-ı Kerim Meali, Muhammed, 47/12

¹⁰⁰ Bkz. Tirmîzî, Zühd, 47(cilt: IV, s.188, hadis no:2380); İbnMâce, Et'ime, 50cilt:2, , hadis no:3349. s.111

¹⁰¹ Ferîdüddin Attâr, Tezkiretü'l- Evliyâ, Ter. Süleyman Uludağ, Semerkand Yayınları, İstanbul,2018, s.704

¹⁰² Ömür Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, s.395

Cism tozundan eyle cân gözgisin

Pâk *ene'l-Hak* ucâlsun sesin (M 6/70)

2.3.4.2. Şeyh-i San'an

Şeyh-i San'an'ın hikâyesi Feridüddin Attar'ın *Mantık-al-Tayr*' adlı eserinde¹⁰³ ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Efsaneye göre dört yüz dervîşi bulunan Şeyh-i San'an, elli yıl Mekke'de kalıp gece gündüz ibadet eden bir şeyhtir. Bir gece rüyasında Hristiyan bir kızı görüp âşık olur. Kızı bulmak için dervîşleriyle Anadolu'ya gider. Burada bir ay kadar aç susuz kalır. Dervîşleri ne kadar öğüt verirlerse de onları dinlemez. Dervîşler kendisini terk ederler. Şeyh ise kızın teklifiyle şarap içip zünnâr bağlar. Bir yıl domuz çobanlığı yapar. Şeyh bu işlerin hepsini yapmasına rağmen kız hala kendisine varmak istememektedir. Dervîşleri şeyhi bulmak için geri dönerler. Bunun üzerine şeyh tövbe eder zünnârı atar. Şeyh ve dervîşleri Kâbe'ye geri dönmek için yola koyulurlar. Şeyh gittikten sonra kız da Müslüman olur ve onu bulmak için yola düşer. Sonunda şeyhe yetişir ve çölde ölür.¹⁰⁴

Hikâye tasavvufî açıdan oldukça öğretici ve dikkat çekicidir. Fars ve Türk edebiyatında şairler, şiirlerinde sevgilisine kavuşabilmek için elindeki tüm maddi-manevi makamları terk etmesi, içki içmesi ve zünnâr bağlaması gibi hususları dolayısıyla Şeyh-i San'an hikâyesine telmihte bulunmuşlardır.¹⁰⁵ Heydecî'nin şiirlerinde de Şeyh-i San'an'ın başından geçen olaylara telmih yapılır.

Eger sen isterin ey mug-çe Şeyh-i San'an tek

Buyur salum kocalık çağı boynuma zünnâr (G 5/10)

Dînimi San'an kimi aldı neçe

Âhir 'ömrimde bu tersâ beççe (M 7/34)

¹⁰³ Ferîdüddin Attâr, *Mantık-al-Tayr*, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.83-107

¹⁰⁴ Kaplan Üstüner, *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014, s.362

¹⁰⁵ Yusuf Babür, *Şeyh-i San'an Kıssasına Dair*, *Electronic Turkish Studies*, Ankara, 2013, s.509-516

Men olmuşam kocalık hâletimde kolu ak bâz

Diyün gele bu temâşâyâ Şeyh-i San‘anı (K 10/8)

2.3.4.3. Şeyh-i İşrâk Sühreverdi

Tam adı Şihâbüddîn Yahyâ bin Habeş bin Emîrek Ebû‘l Fütûh’tur. *Şeyhu‘l-İşrâk*, *Şehîd* ve *Maktûl* unvanlarıyla bilinir. Sühreverdi’nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte (H.549/M.1170) yılında İran’ın kuzeyindeki Zencân şehrine bağlı Sühreverd köyünde doğmuştur. İşrâk felsefesinin kurucusu olan Sühreverdi tasavvuf şeyhleriyle görüşmek için İslam coğrafyasının farklı şehirlerine seyahat etmiş, zühd ve riyazetle meşgul olmuştur. Seyahatleri sırasında Anadolu’ya gelmiş ve Diyarbakır’a yerleşmiştir. Diyarbakır’da ikâmet etmekle birlikte Anadolu’da çeşitli şehirlere ve şam bölgesine seferlerde bulunmuştur. Sühreverdi (H.587/M.1208) yılında öldürölmüştür.¹⁰⁶ Heydecî şiirlerinde Sühreverdi’nin öldürölmesine telmihte bulunmuş, aynı zamanda Sühreverdi’yi kendisine örnek almış, onun Arapça şiirlerine tazminler yazmıştır.

Dilüyi sahla seni virmiye âhir ölüme

Ölüme virdi bu sözler nece Şeyh-i İşrâkı (G 33/9)

¹⁰⁶ Sühreverdi, *İşrak Felsefesi*, Çev. Tahir Ulu, İz Yayınları, İstanbul, 2012, s.17-20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN NÜSHALARI VE METİN

3.1. DÎVÂN'IN NÜSHALARI

(M) Meşhed Nüshası

Dîvân-ı Heydecî, Farsça Türkçe, Müellif: Hacı Molla Muhammed Heydecî, İran, Meşhed şehri, Ustân-ı Kuds Kütüphanesi nu: 8755, Müstensih: Ali Asger Fehîmi, 1329.

Nüshanın Özellikleri: varak;140, uzunluk:20 genişlik:12 cm, satır: değişik satırlı (14, 15, 16), yazı: nestalik. Mürekkep: siyah. Sayfalar çizgili nohûdî kâğıt, kahverengi deri ile kaplı karton cilt.

Eserde Heydecî'nin Dâniş-nâme kitabı ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır. Eserin başında ve sonunda kütüphane mührü vardır.

(T) Tahran Nüshası

Külliyât-ı Dîvân-ı Heydecî, Müstensih: Ali Heştrûdi, İran, Tahran Şurâ-i İslami Kütüphanesi. Basım tarihi:1377, Basımevi: Mustafavi

Nüsha özellikleri: sayfa: 300, satır:20, matbu, saman kâğıt, gri karton kapak. Başta Heydecî'nin hayatının yazılmış olduğu Farsça mukaddime ve yine Heydecî'nin Farsça yazmış olduğu vasiyetnamesi var, başta ve sonda Kütüphane mührü bulunmaktadır. Sonda Fihrist-i Kitap bu şekilde hazırlanmıştır: Mukaddime, Dâniş-nâme s. 1-17, Gazeliyyat-ı Farsî s. 18-170, Gazeliyyat-ı Türkî s. 19-188, mesnevîyât-ı Türkî s. 189-254, Muhammesât-ı Türkî s. 255-268, Tercî-i Bend-i Türkî s. 269-272, Terkeb-i Bend-i Türkî s. 273-277

Şiirlerin Aktarılmasında İzlenen Yöntem

Metin oluşturulurken yazarın Dîvân'ına ait iki nüshası incelenmiştir. İncelemede şu hususlar göz önünde bulundurulmuştur.

1. Asıl metindeki düzene riayet edilmemiş şiirlerin bulundukları her iki nüshadaki sayfa numaraları köşeli parantez[] içinde gösterilmiş, şiir türlerine göre bir düzen oluşturulmuştur.
2. Şiirler çeviriyazı sistemi ile yeni yazıya aktarılmayıp sadece uzun vokaller(â, î, û) belirtilmiş; ayn işareti ise parantez içinde belirtildiği gibi (') gösterilmiştir.
3. Şiirlerin bend/beyit numaraları 1, 5, 10...şeklinde verilmiştir.
4. Şiirlerde yer alan ayet, hadîs vb. ibareler *italik* olarak gösterilmiştir. Bu ibarelerden kaynağı tespit edilenlerin yeri gösterilmiştir.
5. Metinde yer alan Arapça ve Farsça beyitler *italik* olarak gösterilmiş, tercümeleri dipnotta verilmiştir.
6. Metin tenkidinde kullanılan (T) Tahran ve (M) Meşhed olarak adlandırılan iki nüshadaki eksiklikler ve farklılıklar değerlendirilmiş, doğru olduğu düşünülen kelime metinde verilmiş farklılıklar veya ekiklikler –M veya –T şeklinde dipnotta gösterilmiştir.
7. Şiirler XIX. yüzyılın ortalarında İran Azerbaycan bölgesinde söylenmiş; bu sebeple şiirlerin imlâsında Azeri şivesinen ait hususiyetler ve Zencan ağzı dikkate alınmıştır. Örneğin; yüz kelimesi “üz” diken kelimesi “tikan” yıkılmış “yılılmış” yok “yoh” bak “bah” şeklinde verilmiştir.
8. Metnin imlâsında vokallerin düz veya yuvarlak okunması hususunda şâirin tercihi esas alınmış ve metne bağlı kalınmıştır. Örneğin; zülfüne kelimesi “zülfüve” visâline “visâlüve” aklına “aklüve” hayâline “hayâlüve” önüne “ögnüve” mizacına “mizâcüve” vb. şekilde ifade edilmiştir.

3.2. METİN

T[271] M[278]

3.2.1. Musammatlar

I.

Musammat

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

- 1 *Ey reşk-i ferîşte gayret-i hûr*
*V'ey âriz-i şem'-i mahfil-i sûr*¹⁰⁷
Cânâ bile tünd gitme bir dûr
Pervâne nemî şekîbed ez-dûr
*Ger kasd kuned be-sûzedeş nûr*¹⁰⁸

- 2 *Gitme mene bunca itme âzâr*
Zülfün kimi rûzgârımı târ
Yâre sitem eyliyen olur yâr
Herkes be-hevâ-yı dil giriftâr
*Sâhib-nazarân be- rûy-ı manzûr*¹⁰⁹

¹⁰⁷ Ey meleklerin kıskandığı, şenlik meclisinin nuru.

¹⁰⁸ Kelebek uzaktan sabredemez, eğer niyet ederse ateşte yanar.

¹⁰⁹ Herkes gönlünün hevesine kapılmış, arifler amaçlarına.

3 *Hicrân-i tû sîne-râ hırâşed*

Ber-zahm nemek revâ ne-bâşed

Zân pes ki tenem zi-hem be-pâşed

Ân rûz ki rûz-i haşr bâşed

Dîvân-ı kazâ vu ‘arz-ı menşûr¹¹⁰

4 *Ser ez-dil hâk ber-ferâşîm*

Gird ez-ten hîştên be-pâşîm

Çûn pâk zi-gird igtîşâşîm

Mâ-zinde be zîkr-i dost bâşîm

Dîger heyvân be-nefha-i sûr¹¹¹

5 *Ey gözleri ala kara kaşı*

Yerden götürende halk başı

Herkes ki behiştê çıhdı daşı

Ân-geh ki tû der behişt bâşî

Kes mî ne-kuned nigâh ber-hûr¹¹²

6 *Mâ-yîm ki- kâmyâb-ı ‘ışkîm*

Peymâne-keş-i şerâb-ı ‘ışkîm

Ma dil-şûde vu herâb-ı ‘ışkîm

Ma mest-i şerâb-nâb-ı ‘ışkîm

¹¹⁰ Ayrılığın sineyi yaralar, yaraya tuz uygun olmaz, bu yüzden bedenim dağılır, o gün haşir gününde, haşir meydanı ve kaza divanında.

¹¹¹ Başımızı gönül toprağından бүkelim, kendi bedenimizden toprak saçalım, çünkü toprağı karışmakla temizlik olur, biz dostun sohbeti ile diriliriz, diğer canlılar Sur’un üflenmesi ile.

¹¹² Sen Cennet’de olduğun zaman, kimse hutilere bakmaz

*Nî teşne-i selsebîl u kâfûr*¹¹³

7 Uşşâka nasâyih ü mevâ'iz

Yoh fâyidesi danışma vâ'iz

Bah gör ne diyer bir şahs-ı lâfız

Ey yâr hazer zi-âh-ı Hâfız

*K'âteş be-zened hicâb-ı mestûr*¹¹⁴

T[268] M[238]

II.

Tazmîn-i muhammes ez Şeyh-i İsrâk

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

1 Menem gam düşgünü gurbet dûcârı

Pozulmuş gülşeni solmuş bahârı

Gönül ağlar gideydim kende sarı

Ekûlu'l-câretî ve'd-dama'u câr

*Ve lî 'azmü'r-rahîl ile'd-diyâr*¹¹⁵

2 Yubanma vir içim câm-ı sabûhı

Bedenden eyliyüm âzâd rûhı

¹¹³ Biz ki aşkın bahtıyarıyız, Aşk şarabının kadeh kaldıranlarıyız, aşkın sarhoşu ve aşığınız, aşk şarabının sarhoşuyuz, selsebil ve kâfûr'un sussuzu değiliz.

¹¹⁴ Ey yar! Hâfız'ın ahından sakın, gizlenen örtüden ateş tutuşur.

¹¹⁵ Gözyaşım akarken komşum diyorum
Memlekete gitmeye büyük bir arzum var.

Elâ leyse 'l-ikâme ke's-sebûhi
Zerînî en esîre velâ tenûhi
Fe inne 'ş-şuhbe esbekehâ es-sevârî¹¹⁶

3 Esir subhın yeli dur vir sūrâhî
Degil yol ehlinin yatmah selâhı
Serâhu yuhmedu 'inde's-sebâhi
Fe seyru's-sâirîne ile'n-necâhi
Ve hâlu'l-mutrefîne ilâ'l-bevârî¹¹⁷

4 Gelür kem kem dimâga 'itr-ı heyva
Şûde nezdîk guyâ kûy-ı Leylâ¹¹⁸
Yezidu'l-cisme rîhu'l-leyli rûhen
Ve innî fî'z-zelâmi raeytü dav'en
Ke enne'l-leyle zuyyine bi'n-nehâr¹¹⁹

5 Melûl etmiş mülâkâtı bu halkın
Meni gezdim cihânın şark u garbın¹²⁰
Ürek sevmez meta' vü zarkı¹²¹ berkin¹²²
Ve ye' tînî mine's-San'â'i berkun
Tuzekkirûnî metâ karube'l-mezârî¹²³

¹¹⁶ Oturmak seyahat gibi değildir, Bırak ben yürüyeyim sen uzaklaşma, Gece yürüyenler yıldızlardan daha hızlıdır.

¹¹⁷ Sabahleyin onun yürümesi övgüye değer, Yürüyenlerin yürüyüşü kurtuluşa doğrudur, Savurganların hali yok olmaya doğrudur.

¹¹⁸ Leyla'nın sokağı gibi yakınlaşmıştır.

¹¹⁹ Gece esintisi bedendeki ruhu güçlendiriyor, Ben karanlıkta bir ışık gördüm, Sanki gece gündüz ile süslenmişti.

¹²⁰ -şark u garbın: garb u şarkın M.

¹²¹ -zark: berk M.

¹²² -berkin: zarkun M.

6 Ölür insân gider dünyâdan amma
Diyirler yoh olur sözdür inanma
Degil layık mene bu künc-i küme
Ve keyfe ekûnu li'd-dîdâni ta'men
*Ve fevke'l-ferkadeyni ra'eytu dârî*¹²⁴

7 Bu çölde hoş havâ zâhirde natı
İşe gelmez her ol zâd yoh sebâtı
Eyerliye kıl yükün çek daşra atı
Ardî bi'l-ikâmeti fî'l-felâti
*Ve erbe'etu'l-anâsırı fî civârî*¹²⁵

8 *Ledâket fî tava't tab'î kalbî*¹²⁶
Ne vakte bu uşâkluk lehv ü la'bi
Dağıldur nefsi terk itmez bu de'bi
Îlâ kem ec'alu'l-hayyâti sahbî
*Îlâ kem ec'alu't-tanîne cârî*¹²⁷

9 *Men ez sûret guzer kerdem be-ma'nâ*
Tu gûyi sînem şûd Tûr-i Sinâ
*Be kûh-i kalb zed berk-i temenna*¹²⁸
Îzâ lakaytu zâke'd-dav'e efnâ

¹²³ San'â'dan bana bir ışık geliyor, kabrin yaklaştığı zamanı bana hatırlatıyor.

¹²⁴ Ben solucanlara nasıl yem olurum, İki kutup yıldızının üstünde evimi gördüm.

¹²⁵ Çölde nice kalacak yer var, etrafımda dört unsur.

¹²⁶ Doğanın kırbasında kalbim daraldı.

¹²⁷ Bu yılanları ne zamana dek dostum, ne zamana dek komşum yapacağım.

¹²⁸ Maddeden ma'nâ ya geçtim, sanki göğsüm Tûr dağı oldu, kalp dağına rica şimşeği çarptı.

Felâ edrî yemîni ‘an yesârî¹²⁹

10 Ciger od tutdı yandı dur getür su

Her an kes ez hakikat borde vu bu

Haber dâred zî hâl-i bî-dilân u¹³⁰

Ve lî sirrun ‘azîmun münkirûhu

Yedukkûne ‘r-ruûse ‘ale ‘c-cidârî¹³¹

11 *Bedîn gûftâr-i nagz-i Şeyh-i İsrâk*

Numûdem gûftehâ-yı hîş elhâk¹³²

Karışdı bir birine bal ü kaymak

Didi her kim işitdi oldu yirak

Belî hoş gösterür kırmızıla sarı

12 Mene Heydec veten me‘vâ olup Rey

Dime kim gel bize öz derdiyü dey

Ger ez derd-i dil-i hûd gusse-i vey

Dehem şerhi benâled seng çûn ney

Begirid kûh çûn ebr-i behârî¹³³

13 *Âya âsûde ez endîşe bîrûn*

Melâmet-i bî-dilân- ra mi koni çûn?

¹²⁹ Bu ışığın yok olduğunu gördüğümde, sağımı solumdan ayıramıyorum.

¹³⁰ Hakikâten koku alan her kimse, âşıkların halinden haberdardır.

¹³¹ Benim büyük bir sırrım var onlar onu inkâr ediyor, başları taşlar üzerinde paramparça ediyorlar.

¹³² Şeyh-i İsrâk’ın bu hoş sözlerine, doğrusu kendi sözlerimi kattım.

¹³³ Eğer onun üzüntüsünden olan gönlümün derdini, şerh edersem, taş, ney gibi inler, dağ, bahar yağmuru gibi ağlar.

Nedâri dil zi-mihr-i gulrûhân hûn

Hakikat gûft ân pûr Ferîdûn

Ki nâyed ez dil-i bî-derd zârî¹³⁴

- 14 Menem taksîr u isyân şerm-sârı
Hudâ'dan mağfîret ümîdvârı
Her ol kim şer'-i Ahmed'dür şi'ârı
Alî âl alâ'nın dostârı
Günâhından giçer elbette Tarı

- 15 *Îlâhî abduke'l- 'âsî etâke*
Mukırran bi'z-zunûbi kad de 'âke
Fein tağfir fe şe'nuke kâne zâke
Fe in tatrud fe men yerhamu sivâke
Bi 'afvin minke yâ Rab isticârî¹³⁵

¹³⁴ Acaba huzur endişeden ayrımıdır, bu yüzden âşıkları ayıplarsın? Anlaşılan kan gibi gül yanaklıların sevgisine gönlün yok, o zaman doğru söyledi Feridun'un oğlu; Dertsiz gönülden inleme çıkmaz.

¹³⁵ Rabbim senin asi kulun sana geldi, sana yalvarıp günahlarımı kabul ediyorum, eğer affedersen bu senin şanıındandır, eğer kovarsan senin dışında kim merhamet eder?

T[196]

Murabba‘

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fe‘ûlün

- 1 Ey yâr senin zülfüve ger şâne gerekdür
Pes zülf-i perîşânüve dîvâne gerekdür
Meşşâta ger ol kâkûl-efşâna gerekdür
Bu ‘âşık-ı dîvâneye vîrâne gerekdür
- 2 Ol ala gözin lâle üzin câna safâdür
Çoh itme bezek bu bezegün halka cefâdür
Vurma telive şâne o reyhâna revâdür
Çekme gözive sürme o ceyrâna gerekdür
- 3 Gönlüm kuşun alladı üzin dâne-i hâli
Salsun özün ol dâma yohı özge hayâli
Gel koy dolanum başüva pervâne misâli
Şem‘in başına dönmege pervâne gerekdür
- 4 Hürgütdi gözün karası âhûyı Hatâ’dan
Gördi gün üzün ay buluta girdi hayâdan
Saldı gül özin safha-i gülzârı safâdan
Sen eyleme zînet o gülistâna gerekdür
- 5 Sensin bu sönük gönlümün ey yâr serverî
Gitme gider ey gözlerimün kuvvet ü nûrî
Gel koy diyeler kim oturup dîv ile hûrî
Bî-kârelere sohbet ü efsâne gerekdür

- 6 Bir lahza gelüp yanıma egleş seni Tarı
Gepleş eyle hoşnûd özinden bu figârı
Gamzen ohını itmegelen özgeye sarı
Cânım sene kurbân ola bu câna gerekdür
- 7 Allâh ala göz az yaratup sen kimi zîbâ
Gördi gül üzin gözlerim ey gözleri şehlâ
Kalbim kuşı zülfin dibini eyledi me‘vâ
‘Âlem biledür her kuşa bir lâne gerekdür
- 8 Koydun kazalah tek meni bu çölde luvâsız
Koy âşıkını öldire bu derd-i devâsız
Bir baş ki bu âlemde ola aşk ü hevâsız
Meydâna düşüp top kimi çevgâna gerekdür
- 9 Sen çoh eyledün cevır u cefâlar mene bâri
Men göz götürüp terk eylemezem sen kimi yâri
Bir göz ki sene bahdı baha özgeye sarı
Çıhsun o nişân olmağa peykâna gerekdür
- 10 Ey daş üregi tâ haçağa nâle vü efgân
Nolsun mene sen eyliyen âhir meni nâlân
Tersâ degilem belki varam pâk müselmân
Ey kâfir eger rahm müselmâna gerekdür
- 11 Bu mihr u vefâsız yetürüp cânı dudağa
Yandı odına cân nece pervâne çerâğa
Zehr oldu bu dirilik mene sâkî dur ayağa
Bu mest u harâba neçe peymâne gerekdür

12 Bu medrese küncinde mene ‘ömr tükendi
Geh bâğçe kırağın gezerem gâh herendi
Dur dut elin ihrâc eyle burdan bu levendi
Men âşık-ı rindem mene meyhâne gerekdür

13 Kâzînin asâsın eyliyen tîr olur dâme
Vah vâ‘ize karpuz kimi gildirdi ‘imâme
Zâhid sene gûl vurmağa cühhâl ü ‘avâme
Ol vesile-i dîn sübha-yı sad dâne gerekdür

14 Bu şeyhe bahun işleri bir yerli oyundur
Âbid acıkı gelmese çoh boynı yoğundur
Bu kara ağac bornası ya in ki boyundur
Bu noluk için bâlâ degirmana gerekdür

15 Bî-‘ârlığun kıldı seni hâr Mugannî
Dîn hakkına dırnakçe yohun ‘âr Mugannî
Halk ile diyen yoh ne işin var Mugannî
Tahsîl-i edeb ey güzel insâna gerekdür

T [238] M[277]

Tazmîn

Fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

1 Ey nigârı azîz yoh zararı

*Ger kunem ber ser-i vefât seri*¹³⁶

Ömrüm oldu senin yolında telef

*Sehl bâşed ziyân-ı muhtasari*¹³⁷

Nâzenin kanımı eger tökeren

*Sabr kûn tâ be-bî-nenemet nazari*¹³⁸

Bile bilme sene göre mâtem

*Akl dârem be-kadri hûd kaderi*¹³⁹

5 Men celâl-i Hudâ’ da hayrânem

*Kî in cemâl âferîd der-beşeri*¹⁴⁰

Natı el-hak hilâfdür bakmak

*Ber çûnin rûy-i bâz ber digeri*¹⁴¹

¹³⁶ Senin vefân için başımı koyarsam.

¹³⁷ Az bir ziyanla kolay olur.

¹³⁸ Sabret bir bakışta seni göreyim.

¹³⁹ Kendime yetecek kadar aklım var.

¹⁴⁰ Ki insanda yarattığı bu cemal.

¹⁴¹ Böyle bir yüzden başka bir yüze.

Özümi isterem idem toprak

*Tâ meger ber serem kûni guzerî*¹⁴²

Doğrusı hakkı rakîb semtine vir¹⁴³

*Pîş-i hasmi istâde çûn seperi*¹⁴⁴

Baharam hak diyer bile gözgi

*Hayf bâşed be-desti bî-basarî*¹⁴⁵

10 Menem âhı¹⁴⁶ ohı deler dağı

*Ne kûned der to seng-dil eseri*¹⁴⁷

Men bilirdim bu çağa daşı berk

*Çûn be-dîdem zi seng sahtteri*¹⁴⁸

Heydecî dūr bu sözleri koşdı

Bir bire katdı şîr ilen şekeri

¹⁴² Olurda baş ucumdan geçersen.

¹⁴³ Semtine vir: semtinedür M.

¹⁴⁴ Bir kalkan gibi düşmanın önünde durmuştur.

¹⁴⁵ Bilgisiz bir elde olması yazık olur.

¹⁴⁶ Menem âhı: Menim âhım M.

¹⁴⁷ Taş kalpli olan sende bir eser bırakmaz.

¹⁴⁸ Taştan daha sert olduğunu görünceye kadar.

T[286] M[296]

Terkîb-i Bendler

1

Fi't-temennî ve't-tenbîh

Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

I

1 Hâlüyi üzde görcek ey tannâz

Eyledi gönlümün kuşu pervâz

Men sene 'acz ü lâbe kıldukcak

Eyledün nâz ü goncanı âğâz

Nece düşsün gözüm yaşı gözden

Düşdün âhir gözimden ey gammâz

Zerrecek indi istemez gönlüm

Seni git gelme eyleme çoh nâz

5 Mülk-i Mahmûd'a nazm-ı memlekete

Medhaliyet yohı cemâl-ı Ayâz

Âh aceb gâfilem men külbaş

Pâyîzin faslı yetdi gitdi yaz

Oldı halka mecâz vâkı‘a-yı yol
Natı menden hakikat oldı mecâz

Var¹⁴⁹ bu deryâda ger dayâz u derin
Ne bilim men hâra derindü dayâz

Birisi olmadı duta elimi
Yetüre yol kırakına az az

10 Özün ey şeyh virgelen insâf
Hak seni özgeden idüp mümtâz

Ola ki tek kurı odun âyâ
Köz odun üstine koyan yanmaz

Her ne pîr-i mugâna yalvardum
Matlabı kılmadı mene ibrâz

Didi ger isterin bilen git gör
Perdeden yohsa daşra çıhmaz¹⁵⁰ râz

Didim eşek olur doğa köşşek
Didi ördek eger çıharsun kaz

¹⁴⁹ -var: ger T.

¹⁵⁰ -çıhmaz: düşmez M.

15 Men didim gırğıya çatar karga
Ol didi ger çibin ola şehbâz

Men didim burda bir zâd anlamadum
Ol didi kalsun ayrı matlab yaz

Kalmuşam mât ü vâlih ü mebhût
Birisi yoh diyim elimden dut

T[287] M[298]

II

1 Bu güzel kıldı bir bahış kikâc
Sînemi tîr-i aşkına âmâc

Gamzesi kıldı dîn evin tâlân
İşvesi sabr kişverin târâc

Ağzıdur püste gözleri bâdâm
Boyu şimşâddur buhâgı âc

Yaraşur nâzenin sene alasan
Rûzgârın güzellerinden bâc

5 Bu güzeller gulâmdür sen şâh

Şâhdur bu gül üzliler sen tâc

Sen benim kanıma hemîşe susuz

Men senün tu‘me-yi visâlüve ac

Gene ay vay ahdı sındırdum

Sehv kıldım sıneydi ağzım kâc

Nece kurma olur sızıldamıya

Cız cız etmiye kızıştı sâc

Olur âyâ kiriş gizildemesün

Tohmağı yaya güpsedi hallâc

10 Hani sâkî dutup benim elimi

Bu vilâyetden eylesün ihrâc

Harda bu rinde meyfürûş bahar

Özine âlemi görür muhtâc

Yanaşum mende pîr-i meykedeye

Ol ider derdi lâ-‘ilâca ‘ilâc

Heydecî ol hemîşe mest u harâb

Bağlamaz şah-ı harâba günde harâc

Müflis u loht¹⁵¹ u ûr u 'uryân ol
Her iki memleketde sultân ol

T[288] M[299]

III

1 Ey güzel Hak ne hoş yaratdı seni
Salmağa mihnet ü belâya meni

Meni hicrin odıyla yandırma
Nece od yandırur kurı geveni

İsterin yohsa imtihân idesen
İmtihân eylemezle mümtehni

Sevdüğüm sûretün temâşası
Eyledi hâr safha-yı çemeni

5 Ol buhâg u boyun görüp nece men
Ohşayum birde serv ü yâsemeni

Ol beden ya harîrdür çini
Ol dudak ya akîkdür yemenî

Gel otur bahma halka koy diyeler
Hoşliyüpdür ferîşte ehremeni

¹⁵¹ -loht: lût. M

Billâh ey nâzenîn sanem koymaz

Bu tarâvetde rûzgâr seni

Çoh güli soldurup semûm yeli

Çohları öldürüp sipihr-i denî

10 Üzdi Ferhâd cânını Şîrîn

Olmadı şehd-i vasl ilen deheni

Nâ-murâd oldu bî-nevâ Mecnûn

Çürüdi gitdi epridi¹⁵² bedeni

Oldı Leylâya gûr haclenâz

Tahtı tâbût köynegi kefeni

Gene zihnim gatuştı bu sözler

Yâdıma saldı ülkeyi veteni

Olur Allâh görün gidim kende¹⁵³

Aşlan dolduram gene legeni

15 Bir koca yahşi söz danıştı o gün

Hoşıma geldi bu sözün diyeni

¹⁵² -epridi: efridi. M

¹⁵³ - Olur Allâh görün gidim kende: görün Allâh olur gidim kende. M

Yahşı olsaydı fakr bes Tarı
Niye öz adını koyupdu Ganî

Varum Allâha şükr yatdum ac
Olmadım bu köpeklere muhtâc

T[289] M[300]

IV

1 Ey dizim kuvveti gözüm nûrî
Gözi nergis üzi gül-i süri

Bir neçe câm-ı la‘l-fâm ile
Kıl rehâ kaydından bu mehcûrî

Pîr idüp belki seyr-i ‘ömrinden
Rûzgârın gamı bu rencûrî

Mene bir çikke vir o sahbâdan
Kim Süleymân’a döndürür mûrî

5 Salmıyım yâda Taht-ı Kısran’ı
Sanmıyım zâde genc-i fağfûrî

Vir mene câm-ı aşk-ı cânânı
Eyle başta ‘ilâve bu şûrî

Aşkdur saldı Yûsuf'ı kuyuya
Çekti dâra Hüseyin Mansûr'ı

Meni hâr eyledi bu gül üzler
Hâr ide Hak bu gözleri şûrî

Yâr sayd itdi gönlümün kuşunu
Nece şehbâz dutsun usfûrî

10 Hayf öldüm hezâr hasret ilen
Görmedim bir o mest-i mahmûrî

Ger mecâl olsa vaslına hergiz
İstemem selsebîl u kâfûrî

Eyledi ey sanem senin aşkın
Meni bu rûzgâr meşhûrî

Kabirden çunki halk baş götürür
İşiten vakt nefha-yı sûrî

Men ümîdim budur behişte gidim
Sen olan orda neylerem hûrî

15 Mene kimse mezemmet eylesün

Eylemezler melâm ma‘zûrî

Nefs-i emmâre ‘akl-ı levvâme

Lîk aşkun ‘ilâvedür zûrî

Tâzededen bu sipihr-i bî-mihrin

N’ola bilmem benimle manzûrî

Rahme gelmez yahamdan el çekmez

Tâ mene menzil itmesün gûrî

Sizi Tarî görün bu az gamdur

Danlamun çoh bu müflis u ûrî

20 Eyleyüp mûnis ü celîs mene

Bir üzi çilli selh menkûrî

Heydecî çoh şikâyet eyleme git

Başa vir beş gün ‘ömri bir cûrî

Engübîn isteyen gerek eylesün

Özine nûş nîş-i zenbûrî

Yetmedi kimse ârzûya meger

Sabırlan sabırdur refîk-i zafer

T[290] M[301]

V

1 Ey güzel nakz-ı ahd ü sovgendi¹⁵⁴

Bu gül üzlerde senden örgendi

Meni Mecnûn-sıfat senin aşkın

Gezdirür kûh u deşt u derbendi

Nâzenîn Hak seni ne hoş yaratup

Sene yohdur nezîr u mânendi

Bir nazar nâzlu gözlerin görcek

Sîneme tîri-i aşkın eklendi

5 Bî-vefâ yâda sal kıyâmetüyi

Bî-mürüvvet tanı Hudâvendi

Bundan artuk meni dolandurma

Geh Burucerd u geh Nihâvendi

N'olu ger vaslûve iden da'vet

Men nâkâm u ârzûmendi

Men ferâmûş eyliyem hâşâ

Sen kimi nâzenîn u dilbendi

¹⁵⁴-sovgendi: peyvendi M.

Dey görüm kim görüpdür âlemde

Ol cefâlar ki sende görsendi

10 Hansı ma‘şûk sen vefâsız tek

Âşkın gördi kaçdı gizlendi

Gam gene aldı gönlümi nece kim

Mih alur kışda kûh-ı Elvendi

Derd u gam leşgeri hücûm eyliyüp

Her taraf cân hisarına indi

Hani gelsün o şûh u şîrîn söz

Ohusun indi bu neçe bendi

Subh açıldı nesîm terpendi

Karga uçtı horûs seslendi¹⁵⁵

15 Ey sanem dur semâveri indir

Ey şeker leb getürgilen kandi

Elde bu fırsatı ganimet bil

Gerçi evvelde çay yihup bendi

¹⁵⁵ -M

Cûşa geldi bu çay gözetlegilen
Bendi yıhtı harâb ider kendi

Hayf ola¹⁵⁶ kîsemün delindi dibi
Felegin kâş öleydi ferzendi

Tâ semâver sızıltıdan düşdi
Yâr sındırdı ahdı ü peyvendi

20 Zâhid anlamaz ü eblehe bah
O da vardur bu halka rîşhendi

Eline düşmüri diyer degilem
Men cihânda celâl derbendi

Âbidin balta boynunu kesmez
Döşi dîvârdur beli kündi

Elini atsa indirür damı
Dişini salsa sındırur dendi

Gene fikr eylerem odur yirak
Salmıyam ba'zı zâdlara dırnak

¹⁵⁶ -hayf ola: ey hayf M.

T[292] M[303]

VI

1 Ay özin gördi gün kimi yekke
Üzine düşdi şermden lekke

Tâ üzin düşdi gölgesi câma
Ol sebep halk düşdiler şekke

Câm-ı vaslın vesîlesi zemzem
Kûy-i aşkın bahânesi Mekke

Âkıldur bende aşkdur sultân
Nefisdür nukre hubdur sikke

5 Sâkîya sal bu câna bir damçı
Tök o meyden bu câma bir çıkke

Bu yüki yüngül it meni yordı
Sen kıyâs itme köşki lekke

El çeken lütf üziyle boynuzına
Kurd ilen koç tek elleşür tekke

Ger bu sözler garîpdür vahşi

Kâfiye teng¹⁵⁷ olandadür¹⁵⁸ yahşi

T[292] M[304]

VII

- 1 Bilür ol âlem-i şehâdet u gayb
Kalmadı mende indi şübhe vü reyb

Kullemâ fi 'ş-şuhûdi min suver

Kulluhâ âyetun limâ fi 'l-gayb¹⁵⁹

Hükemâya hemîşe ehl-i kelâm

Bir de bu matlabı dutalar ayb

Gel gülistân-ı hikmete geldin

Der gülün ey fakîh doldur ceb

- 5 *Kad medâ el- 'amru ve 'n-kedâ 'l-eyyâmu*

Vehene 'l- 'azmu ve 'l-kuvâ min şeyb¹⁶⁰

Kocalık çağı koy bata sâkî

Dadaşında o câma barmakı

¹⁵⁷ -teng: dar M.

¹⁵⁸ -olandadür: gelendedür M.

¹⁵⁹ Şühûd âlemindeki bütün resimler (sûreler), gayb âleminin ayetleridir.

¹⁶⁰ Ömür bitti günler sona erdi, ihtiyarlıktan gücüm, kemiklerim zayıflaştı.

T [277] M[286]

Terkîb-i Bend

2

Mef'ûlû mefâ'ilû fe'ûlûn

I

- 1 Sâkî dur ayağa sepgilen su
Kalbimde bu gam gubârını yu
Gitse kayıdur gene cevânlık
Ger arha gele gene giçen su

Kış gitdi bahâr faslı yetdi
Bûlbûl çemene salup heyâ-hû

Bes gonca kimi haçağ nikâbun
Üzden götürür o yâr-ı mehrû

- 5 Heyhat eger koyardı gırğı
Âsûde uçup konardı tîhû

Gördi gülî bûlbûle vefâsız
Vîrânede menzil itdi bâykû

Bülbül çemene çekip luvâsın
Bâykû eyliyüp harâbeye hû

Men yol taparam o bârgâha
Ger günbedün üste dursa girdu

Bu halk mene diyir¹⁶¹ müselmân
Ey kâş bu söz olaydı doğru

10 Özge tanumaz meni özüm tek
Ey gözlerime bataydı kargu

Âh kalmadı dizlerimde tâkat
Çökdi gözüme gene karanku

Ey başıma kül nedür cevâbım
Ger olsa sabah günde sorgu

Yoh vâhime özgeden benimçün
Öz pis amelim oluptu kaygu

*Her ne ekilüp gerek gögersün
Olmaz ki men ektim özge dersün*

¹⁶¹ -Mene diyer: diyer mene M.

II

- 1 Ey mutrib-i pîçpîç u pîçek
Dey ey sözi yahşi ağzı göyçek

Kalbimde meger bu gam gubârın
Silsün gene savt sinc u kiçek

Az kaldı mecâz ola hakîkat
Kem kem bu yalan hayâl gerçek

Düşdi bu gül üzlüler gözimden
Ol gözlerin ey güzel görüncek

- 5 Men görmedim ey dudağı gonca
Sen tek beli ince ağzı göyçek

Gördüm seni men o çağ göz açdım
Sevdim seni men emerdim emcek

Her yerde bugün benim sözimdür
Aşkım benim oldu halka sürçek

Zâhid haçağa evin yihılsun
Ey oğlu ölen yahamdan el çek

Dey dahli nedür kemâl-ı nefse
Ger şâl yokun u don oldı çârçek

10 Cîg çekme gül kızanda tâbe
Çartlar eger olsa pûç gerçek

İtmez kişi sabr köynegün çâk
Yüz yol yise rûzgârdan çek

Elbette olur pelâs muhkem
Her kadr yise heveng u kolçek

Eyler mene bu deri ağırlık
Bah halka giyer cûrâb u elcek

*Maksûd kuşu başımda börki
Gördükçe uçup getirdi horki*

T[279]

III¹⁶²

1 Ey sâkîyi sîmsâk u sâde
Bir câmile kıl meni pîyâde

Bu at meni menzile yetirmez
Sen tut elimi yetir murâda

¹⁶² III-M

Baş bir tarafa olur ıharmak
Ger pîr-i mugân yetişse dâda

Peygâm yetişti subh çağı
Kay tâlib-i câh u câm u bâde

5 Gelmağa yohun hayâl hergiz
Men ‘arz eyledim varum irâde

Vay vay gene kalbimi gam aldı
Düşti veten-i kadîm yâda

Ey dâd ki kalmadı igidlik
Efsûs ki ‘ömr gitdi bâda

Oğlan elive dönüm oturma
Devr-i devranı kılğilen i‘âde

Menden gerü al bu köhne kürki
Yoh elde gümânım özge zâde

10 *Kem kem ucâlur gönül nevâsı*
Var başta meger veten havâsı

T[279] M[289]

IV

1 Sâkî n'olur azca terpeden al
Men gitmeliyim ayağa dur gel

Kurbânın olum dahi yubanma
Bu âcizi eyleme mu'attel

Burda üregim daruhtı gönder
Ol yurda olurdum orda evvel

Tök câmıma bir kaşık o meyden
Eyler pisi yahşiya mübeddel

5 Amma yol uzak kıçım çolakdur
Alma ağacı ucâ elim şel

Bu kaydı eger açam ayaktan
Maksûda uzak degil tapum el

Dur özgeye bu alâkanı kes
Vur bağrımı nîş-i 'aşklan del

Tök gösgimi 'aşk¹⁶³ odıyla doldur
Hoşdur odlan dolanda mankel

¹⁶³-aşk: şevk M.

Yoh bir nefer ondan özge evde

Kılmaz bu sözi kabûl ahvel

10 Zihne ışık olmağa bu ma‘na

Koy âyîneli otaka meş‘el

Sâkî eger iltifât kılsun

Bu müşkili eylerem sene hal

Od yandı kızar kazan daş aş

Bu matlabun üstüne koyum daş

T[280] M[289]

3

Eyzan¹⁶⁴ Ayrı Tarzlan

Fâ‘ilâtün(Fe‘ilâtün) me‘fâilün fe‘ilün(Fa‘lün)

I.

1 Ögerem ol Kadîm-i Mennânı

Kim idüp cisme âşinâ cânı

Ol Hudâ ya ki gögleri yaratup

Govzuyup pâyesiz bu eyvânı

¹⁶⁴ -eyzan: gene M.

Âdem'e tövbeni kabûl itdi
Kapudan koydı yana şeytânı

Virdi tâc-ı kerâmet insâna
Ona râm itdi özge hayvânı

5 Ol Hakîmi ki yahşi sûretde
Eyledi halk nev'-i insânı

Ol revân kalıba kılup rûhı
Rîşeler de dolandırıp kanı

Bes vücûd-ı vücûdına bürhân
Kâinâtun hudûs u imkânı

Nece kevn ü mekânı yoh yerden
Yaratupdur gene ider fânî

Kâfir u mü'mine verir rûzî
Üz üze saldı küfr u îmânı

10 Bezedüp kadd-i servlen bâğı
Gül u reyhân ilen gülistânı

Ol güle itdi bûlbülü şeydâ

Meni gül üzlerin gazelhânı

Bilmedim cebr u ihtiyâr nedür

Danuşukdur bu sözde tûlânı

Natı donguzlığı gören anlar

Su deger gezdirür degirmânı

Heydecî dür bu defteri yazdı

Virdi âşıklara bu dîvânı

15 Neçe gündən sona ki men giderem

İderem derk vasl-ı cânânı

Soruşular o çağ olar ki ohur

İmdi bu sözleri koşan hânı

Nece men öldüm özgeler de ölür

Ölümin derdi yohdı dermânı

Öz kelâmında Hazret-i Yezdân

*Buyurup küllü men ‘aleyhâ fân*¹⁶⁵

T[281] M[291]

II

¹⁶⁵ Yeryüzünde bulunan her şey fânîdir

1 Yuhuda kalmışam men klbâş
Az kalup menzile yete yoldaş

Men gerek yürütüm indi bir nefese
Durmiym bu yolu kaçum bir baş

Tapmadum men ki kâ m medreseden
Bu yihılmuşda çömçe dutmaz aş

Gidelm neçe vakt meykedeye
Orda kulluk idim olum ferrâş

5 Mescide gitmerem olup mescid
Yıgınak-ı ecâmir u evbâş

Ohşadum bu güzelleri besdür
İtmerem ayrı vaf-ı kiprik  kaş

Dşdiler bu gl üzliler gözden
Nece düşsün yere gözimden yaş

Men ki gl dermedim bu gülşende
Bu glistâna girmiyeydim kâş

Kâfir oldum benim gnâhımdr
Ya ki taksîri Mânî-i nakkâş

10 Baharam gülmağım gelir özüme

Ne şu'ûr-ı ma'âd var ne ma'âş

Ekerem mercimek dügi gögere

Kim kereşne ekip deripdür mâş

Atma kum bâşuva deger kesek

Keseke burda daşdür pādâş

Baş üşi olma borkiden memnûn

Yan elim çekme minnet-i minkâş

Ger benimlen refikdür tevfik

İstemem eylesün kömek kardaş

15 Elimi dutsa pîr-i meyhâne

Yumuşak eylerem elimlen daş

İltifâtı teveccüh itse döner

Kûh elünde dâne-i haşhâş

Mende bu çoh sa'âdeti taparam

Ger tapa vaslını günin huffâş

Yoh degil yahşi bende-i menhûs

T[282] M[292]

III.

- 1 Men ki imdi kolum kıcımdür sak
Her ne fıkır eylerem nedür durmak

İsteyüp Rûh-ı Kuds'dan imdâd
Belime bağliyüm gene kurşak

Govzuyum himmetî çalum etegi
Belime çemranum olum kıbrak

Gezerem bu çöli gelince nefes
Giderem bu yolu olunca çolak

- 5 İşe gelmez bu çölde at ü ulag
Burda cân yolçı cisimdür başmak

Bu o çöldür kanat salur kuşlar
Bu o yoldur katır salur dırnak

Tapmadı kes bu kârhâneye yol
Kılup âvâre halkı bu tak tak

Bu şulûg çölde baş çıhardum men

Ey benim başıma ola toprak

Pes gerek *Hâdiyü 'l-mudillîne*¹⁶⁶

İşleri tapşurum odur yirak

- 10 Gögere dâneyi eger yerden
Ger ağaşdan¹⁶⁷ yere düşe yaprak

Ol hamı vâkı'âtadür âgâh

Ol kamu kâ'inâtadür Hallâk

Ey nihân gözde görmege üziyü

Özlerin üzdiler hamı 'uşşâk

'Ömrimin atı köhnedür eyeri

Yanıma yara eyliyüp kaltak

Kalmak olmaz ilac yoh minerem¹⁶⁸

Ger bu kaltakda olmasa çılpak

- 15 Kendidür birde aslı¹⁶⁹ ü vechi budur

Ne ağac var elimde ne şellâk

Giderem çâre yoh egerçi bu yol

¹⁶⁶ Dalâlette olanlara yol gösteren.

¹⁶⁷ -ağaşdan: ağacdan M.

¹⁶⁸ -minerem: minemem M.

¹⁶⁹ -birde aslı: aslı birde M.

Uçurumdur hamı gedikdür ü dağ

Başımı yohsa hayme mîhı kimi

Ger yere girmesem ezer tohmak

Ba‘zı halkın sözi bu zindâna

Men özüm geldim olmuşam dutsak

Zâhidin başı çoh zâdâ çılmaz¹⁷⁰

Yeri vardür ide mene kalak

20 Eylemem ba‘zı zâdları ibrâz

Ger duta kûzenün suyun pardak

Dur ulan ger tapulsa tenbâkû

Kıl o gelyânı bir benimçün çak

Men yimem bu belâlı helvâdan

Men baturmam bu şîreye barmak

Bu köpekdür göze gelir kepenek

Bu ilandür ele gelir yumuşak

Men fedâ himmetine ol kişinin

Virdi bu kahbe pîr-i zâle talâk

¹⁷⁰ -zâhidin başı çoh zâdâ çılmaz: zâhidin zâdâ başı çun çılmaz M.

25 Tapulur yol eger necât günü

Ufk-ı gaybdan ide işrâk

Bes haçağ subh olur bu gün çıhsun

Güneşinden ışıık ola âfâk

Gitdi fasl-ı bahâr kış geldi

Açmadı goncadan bu gül-i yaşmak

Gül-i bülbül kimi bahâne kılup

Gice gündüz gönül ider şiltâk

Şâyikem mende bir görüm üzini

Nece olsun suya susuz müştâk

30 Görmedim öldüm âh âh üzin

*Hariket muhceî mine 'l-eşvâk*¹⁷¹

Akıl seslendi bî-edeb olma

Ey ucâ boyda fehmdede alçak

Gitgilen neçe vakt kulluk eyle

Bile¹⁷² pâkîze kılğilen ahlâk

¹⁷¹ Ruhum özlemle tutuştu.

¹⁷² -bile: pîre M.

Heydecî dur savurma başüva kül
Toprak ol sende de gögersin gül

T[284] M[294]

IV

1 Kim alur imdi bu arık atı
Mene versin nişân-ı harâbâtı

Meni eşekden indirebilmez
Meger ol kes ki virdi bu atı

Hani sâkî dutup elin yetire
Öz eline bu vâlih ü mâtı

Eger ey dan yeli yolun düşse¹⁷³
Vetene vir haber bu hâlâtı

5 Mene¹⁷⁴ âyâ rızâ olupla gelüm
Ya kalum burda neçe evkâtı

Giderem ey hayf elim boştur
Nedim uğrı apardı sevgâtı

Var bu âlem-i hudûs zâtisi

¹⁷³ -düşse: düşdi M

¹⁷⁴ -mene: menden M

Nece Tarı kadîmdür zâtı

Var hamı varluk ile bu yohluk

Bu ademdür vücûd ilen katı

El götürmez bu fakr cânımdan

Ger tamam eyliyüm kemâlâtı

10 Bu üzi karalık benimlen var

Geçelüm ger hamı makâmâtı

Münkire inkılâb lâzımdur

Akl bilmez revâ muhâlâtı

Garaz imkândür bu yohlukdan

Var onun muhtelif i'bârâtı

Eylemez fark asl-ı ma'nâda

Ger ola lafz-ı Türkî vü Tâtı

Koy diyüm âşikar kes dimesün

Köpeğin kecdür i'tikâdâtı

15 Hâce mi'râcı kıldı cismâni

Cismen geçdi bu semâvâtı

Özi seyr itdi *kâbe kavseyi*¹⁷⁵

Tayy kıldı hamı hicâbatı

Dutaruk hark u iltiyâmı muhâl

Bu hikâyetle yoh menâfâtı

Dimiyüm orda şîrbirinc yedi

Dime münkir olup zarûrâtı

Kirdigârın delîlidür muhkem

Haşr çün va‘de-i mükâfâtı

20 Gerçi hakdur meâd-ı cismânî

Natı çoh çoh çetindür isbâtı

Bize besdür hadîs-i Peyamber

Nass-ı Kur’ân sarîh âyâtı

Çoh varum şükûh pîr-i meykdeden

Nedim el virmeri mülâkâtı

Neden evden getürmez üz eşige

Niye mühmel koyup mühimmâtı

Haçağa herc ü mercdür âlem

¹⁷⁵ Kur’ân-ı Kerim Meali, Necm, 53/9

Tâ ne vakte şulûg umûrâtı

25 Bu nece rûzgârdur birinin

Müstecâb olmurı münâcâtı

Geri virem bu âriyet cânı

Onun olsun cahîm ü cennâtı

Gam tüketti bu ûr u bî'ârı

Câna getdi bu müflis u lâtı

Ey ölüm dut hırın bu bedbahtın

Gel ecel sal boğazına çatı

Men ki dünyâda bir zâd anlamadum

Vir ölüm şerbetini mende dâdum

T[272] M[279]

Tercî-i Bend

Mef'ûlû mefâ'ilün fe'ûlün

I

1 Ey gonca dudağı gül cemâli

Gözle gözüm iktizâ-yı hâli

Bu fasl-ı bahâr u mevsim-i gül

Bu asl-ı havânın i'tidâli

Nâz eyleme dur ayağa koyma

Kalbim ola gussa-i pâymâli

Göyçekleri men çoh isterem çun

Sûretdür hakîkatin misâli

5 Zâhid meni danlamazdı hergiz

Bu nükteye ger olaydı hâli

Dâna düşünür söze ne her kim

Börki ucâdur yokundu şâli

Şevk ile hamû yeter tamama

Aşk ile kamu tapar kemâlî

Ey mülk-i vücûd şehir-yârı
Eyle meni şehir-i âşka vâli

Virdi bu riyâsetin havâsı
Âhirde fenâyâ mülk ü mâl

10 Ses geldi ki çoh dânişma yersiz
Ey aklı kırık dimâğı hâlî

Hergiz eyleme bile temennâ
Âkıl eylemez taleb muhâlî

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[273] M[280]

II

Göyçek yarâdup ne kadar Tarı
Bu sûreti *mâ ecelle Bârî*¹⁷⁶

Ger gelse kıyâmete bu sûret
Bahmaz birisi behişte sarı

15 Ol âk üzinde kara zülfi

¹⁷⁶ Yaraticım ne büyüktür.

Ke 'l-leyli ehâta bi 'n-nehârî¹⁷⁷

Ey şûh muhabbetin elimden

Bi 'l-merre apardı ihtiyârı

Min şiddeti 'l-iştiyâki sadrî

Kad dâke ve tâle intizârî¹⁷⁸

Ya muharrike muhceî bukâî

Lâ yumhîlu en-yenâme cârî¹⁷⁹

Ağlar giceni sabâha gönlüm

Koymaz yata halkı âh u zârı

20 *Mâ zannuke in şekevtu hâlî*

Li 'l-gayri bi zulmike 'l-cehârî¹⁸⁰

Amma bu revâ degil ide yâr

Bî-gâneye şekve cev-r-i yârı

Lev kuntu şarîktu la bi-mâi

Bi 'l-mâi lekâne i 'tisârî¹⁸¹

¹⁷⁷ Gündüzümü kuşatan gece gibi.

¹⁷⁸ İçimdeki şiddetli arzudan ötürü, beklemem uzadı ve sıkıntı vermeye başladı.

¹⁷⁹ Ey ruhumu yakan ağlamam, komşum uyumama müsaade etmiyor.

¹⁸⁰ Bana ettiğin âşikâr zulmü gayra şikayetime ne dersin

¹⁸¹ Suyun dışında başka bir şeyle dolsam, sıkılmam suyla olacaktır.

Ses geldi ki ey evi dağulmuş
Bâğı pozulan solan bahârı

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[273] M[281]

III

Üçünci bend

25 Gel gel bile ey mârâl balası
Gelsin mene güzellerin gâdası

Bu gussaların senen ‘ilâcı
Bu derd u gamın senen devâsı

Dur geldi gene bahâr yohdur
Sensiz çemen ü çölün safâsı

Ey şûh-ı gül üz apardı rengi
Gülzârdan ellerin hınâsı

Ol gonca kimi dudaklarından
Koy birce öpüm Hudâ rızâsı

30 Kimse kınamaz seni gerekmez

Göyçek ola olmiya vefâsı

Dey hansı güzel bugün senin tek

Öz âşkına yeter cefâsı

Bu kara günün n'olurdu bir gün¹⁸²

Olsaydı kabûl-ı iltimâsı

Hay Hamse'nin o soyuk suları

Beh Heydecin ol serin havâsı

Bu ûrı gören olur yetiştün

Bir defa icâbete du'âsı

35 Olmaz ele söz odur buyurdu

Bu rind tarîkatın kocası

Olmaz ola gül tikan tikan gül

Ger isterin ağla isterin gül

T[274] M[282]

IV

Halka bugün ey cevân-ı nevres

Âlemde sitem sen eyleren bes

¹⁸² -gün: yol M.

Men tek¹⁸³ degilem sene mukayyed

Gördi seni âşık oldu herkes

Zülfün kimi hâtırım müşevveş

Kaşın kimi kâmetim mukavves

40 Aşkın odına özün vurup cân

Pervâne kimi yanar yohı ses

Ger kanımı isterin töken tök

Ger başımı isterin kesen kes

Men yana kaçum gıçım ola şel

Ya men el açum elüm ola les

Ey dost gamın meni tüketdi

Dünyânı benimçün itdi mehbes

Gel eyle bu mübtelânı âzâd

Kes sahlamiyüb kafeste kerkes

45 Meylin ola mâ‘ye-i bedenden

Kıl rûhı mücerred u mukaddes

¹⁸³ -men tek: tek men: M

Men tâ haçağa düzüm ki bir vakt
Panbuk¹⁸⁴ olacak kabâ-yı atlas

Seslendi yetersen ârzûya
Deryâ dibine eger yete has

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[275] M[283]

V

Ey gözleri ala ârızı al
Bir bûse vir onda cânımı al

50 Her yerde bizük senin hayâlin
Bir yol bizi sende hâtıra sal

Gitdin nece baht gitdi bizden
Gel koy gene üz getürsün ikbâl

Ok tek kadîmi gamın idüp yay
Aşkın sedemâtı dâlımı dâl

Her sözde benim dilim açukdür

¹⁸⁴ -panbuk: yaprak. M

Amma seni ohşamakdadür lâl

Düşnâm¹⁸⁵ senin dilinde rahmet¹⁸⁶

Tiryâk senin elindedür bal

55 Göster üzün olsun âşikâra

Hak kalmıya ihtilâf-ı akvâl

Herkes diyer öz yanında bir zâd

Ma'lum degil hakikat-ı hâl

Men 'akıldan ol gice soruştum

Kay hal senünle cümle işkâl

Takdir degildi vasl-ı cânân

Ya men özüm onda itdim¹⁸⁷ ihmâl

Ma'nâda kulağıma buyurdı

Ey âşık-ı hâm u ârif-i kâl

60 Olmaz ola gül tikan tikan gül

Ger isterin ağla isterin gül

¹⁸⁵ -düşnâm: sögmak M.

¹⁸⁶ -rahmet: ögmak M.

¹⁸⁷ -onda itdim: itdüm onda M.

T[275] M[284]

VI

Ey şûh-ı ferîşte-hû perî pey
Eyyâm-ı bahârdür getür mey

Kuşlar cemene salup gıyâ-gû
Gülzâra aceb düşüp heyâ-hey

Çık mesned-i 'ıyş-i bostâna
Kıl gussa vü gam bisâtını tay

Bel hidmete baĝliyüp sanavber
Kullukta gulâm tek durup ney

65 Tâ câm-ı hayât elindedür iç
Tâ hân-ı mecâl önündedür yey

Dünyâ degil ey 'azîz bir zâd
Devlet degil ey fakîr bir şey

Kâli yohun altiye deri sal
Tirme yohun öniye çûhâ gey

Men Heydecî'yem ki lâ-mekânem
Geh sâkin-i şehr-i Tus u geh Rey

Bir şahs dün en soruşdı menden
Hâtem neden oldı Hâtem-i Tay

70 Âya özi sa‘i vü kûşîş itdi
Ya bahtı getürdi men didim ey

Bî-çâre bu bahşîş-i Hudâdur
Kimdür düşünen nikâteha-yı dey

Olmaz ola gül tikan tikan gül
Ger isterin ağla isterin gül

T[276] M[285]

VI

Oğlan ele algilen ayağı
Koyma kuruya dadan dudağı

Kem kem çekilür ıfık gözimden
Yohsa tükenür çerâğ yağı

75 Bostân pozulup çemen biçildi
Bu çârîh aceb keser orağı

Yol korhuludur bala¹⁸⁸ yubanma

Saldı gice gölge sür ulağı

Zâhid danışanda danlamazdum

Soldan eger anlasaydı sağı

Barî bu aceb degil zamâne

Ger güldire keklige kelâğı

Gâh gâh bu koca yaman danışmaz

Ger olsa danışmağa dimâğı

80 Bu sözleri anlamak çetindür

Burda deve segrilür ayağı

Cân burnuma geldi pîr-i deyre

İtdim gene arz subh çağı

Ankâya viren makâm-ı Kâfi

Olmaz ide şahbâz zâğı

Bir kadr bahup mene buyurdı

Ey bâğı solan sınân budâğı

Olmaz ola gül tikan tikan gül

¹⁸⁸ -Bala: balam M.

Ger isterin ağla isterin gül

T[277] M[286]

VIII

85 Ey bedr üzi hilâl kaşı
Endâmı harîr arha taşı

Nâz itme nece oldı tîr-i gamzen
Yetmez niye sîneme hırâşı

Tâ yâdıma rûzgâr-ı vaslın
Düşdi gözümün töküldi yaşı

Gûya bu zamânenin binâsı
Hicrân u gama koyuldı daşı

Dünyâ ki muhabbeti alevdür
Uyma ona yahma bık u kaşı

90 Peyamber Mustafâ buyurdi
Eshâba ki ey gûruh-ı nâşı

Entüm mütehâfetün cehlen

Fi'n-nâri tehâfetü'l-ferâşı¹⁸⁹

¹⁸⁹ Cehaletten çelişkiye düşmüşler, ateşte debelenen kelebek gibi.

Men isterem ey aceb çıhardum

Oddan sizi siz varuz tehâşi

Rûzî gamını çihar ürekten

Kısmet eyliyüp Hudâ ma‘âşî

Bir şahs didi Hudâ menümçün

Döndermedi lûbiyâyâ mâşî

95 N’olsun cehti didim işün gör

Püfle ocağı karışdur âşî

Olmaz ola gül tikan tikan gül

Ger isterin ağla isterin gül

T [254] M[200]

3.2.2. Mesnevîler

Fi'l-işâreti ilâ merâtibi hakîkati'l-vücûdi 'inde ehli'z-zevk¹⁹⁰

I.

Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

1 İtmemiş ol şâhid-i ra'nâ bezek

Perdeni salmışdı oturmuşdı tek

Ne adı bir yerde ne dilde sözi

Aşk özi âşık özi ma'suk özi

Şâne çeküp zülfine ol hoş-hırâm

Durdı ayak üste değışdi makâm

Oldı bu bir cilvede külli cihân

Zerre sıfat gün ışıkindan ayân

5 İstedi etsin özünü âşikâr

Gayb u şühûd âlemine her ne var

¹⁹⁰ Ehl-i zevk katında vücudun hakikatinin mertebelerine işaret

Daşra çihup perdeden itdi nazar
Dân sökölüp esdi nesîm-i seher

Geçdi karanluk gice oldı günüz
Sûreti her gözgide gösterdi üz

Gözgi eger asta eger üstedür
Yüz ola ya min bir üzi gösterür

Her ne diyer özge sözi pûçdür
Ol ki görür iki gözi lûcdür

10 Kevn ü mekândür özünün sâyesi
Sâyesidür mâyelerin mâyesi

Cümle odur gayrı kuyûdâtdur
Vahdet-i ıskâtı izâfâtdur

Vahdet ü kesretde erenler sözi
Ârifün olsun gerek iki gözi

Sarf-ı hakîkat ki olur âşikâr
Gözden iter nâm ü nişân her ne var

Ne gün u ne ay u ne ulduz kalur
Perdeni saldı gene yalguz kalur

T [254] M[201]

Temsîl

II.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

- 1 Esdi eger yel yedi deryâ tekân
Mevc ü habâb oldu üzinde ‘ayân

Yel ki o çağ boşladı deryânı bu
Mevc ü habâbı dolanup oldu su

Burda bebem bil bu meselden murâd
Mevc sudan başka degil özge zâd

T [255] M[202]

Temsîl-i diger¹⁹¹

III.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

- 1 Lafz nedür çıhdı boğazdan nefes
Neçe yerini dudağın ile kes¹⁹²

¹⁹¹ -Temsîl-i diger: Temsîl-i âhir M.

¹⁹² -Neçe yerini dudağın ile kes: neçe yerini boşla dudağınla kes M.

İsm olur fi‘l olur harf kim
Bu üçini yık adını koy kelîm

Bu kelîm ü kelîme degil her ne var
Gayr-ı nefes artub ona i’tibâr

T[255] M[202]

Temsîl-i diger

IV.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Vahdet-i Hakka aded ü vâhidi
Ehl-i hakîkat kılup öz şâhidi

Vâhid eger olmıya olmaz aded
Eylemiyüp bu sözi bir kimse red

Her adede bahdı bahup vâhide
Bu sözi olmaz diyesen zâhide

Lîk acebdür ki adedden hesâb
İtmez onı *innehu şey’un ‘ucâb*¹⁹³

¹⁹³ O, şaşılacak bir şeydir.

T [255] M[202]

Temsîl-i diger

V.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Bu söz eger bâtil ü ger hakdur

Burda mesel masdar u müştakdur

Bil Hakkı masdar kimi asl-ı kelâm

‘Âlem-i Hakkun kelimâtı tamâm

Masdar u müştakda yoh fark çoh

Masdar eger olmiya müştak yoh

Çun yapışup mutlaka çulkaştı kayd

Çekti kılıc bir birine Amr u Zeyd

5 Bu iki düşmen baruşurlar o gün

Kalmıya mutlakda nişân u düğün

Ol ki dutar mutlakı kaydı atar

Masdara müştakı görende bahar

Men baharam her kime görirem onı

Bir kese benzer ola dokuz donı

Vâcib u mümkin hasb-i i'tibâr

Burda tapar fark âyâ hüşyâr

Gözgi vü üz bir birine ohşadı

Ba'zı azup gözgiyede üz didi

10 Bu söze bâver yohı ehl-i kelâm
Men de akdım bu degil ey balam

Mezheb sûfilere nisbet meni

Virme gözüm sevmedi bu sürmeni

Men degilem serserî vü bü'l-heves

Üz getürem her tarafa geldi ses

Ger seni her kim çağıra ey dadaş

Getme dalıca kaçaran¹⁹⁴ ol yavaş

Gör ne diyer yumma basiret gözün

Ger yohı bürhânı işitme sözün

15 Hûşûyı yık başüva ol onda dil

Eyle tasavvur sora tasdîk kıl

¹⁹⁴ -kaçaran: kaçarak. M

Kimse ki tasdîk ider fikreti
Olmiya yoh onda adam fitratı

‘Akl bu çölde itiripdür özün
Hûş dutup perde-i hayret gözün

Var hatarı gitme bu zulümâtdür
Burda Sikender kocasuz mâtdür

Kıl özive Hızr’ı bu çölde delîl
Her ne diyer her ne ider sabr kıl

20 ‘Aklüve kurşanma itirme özün
‘Akl yohun cehl dutupdur gözün

Koy nece vü neçeni olma fuzûl
Her ne ki sâlik buyurur kıl kabûl

Dur yoldaş yatma rivâyetde var
Kimse ki ahtardı murâdın tapar

T[257] M[241]

Fi't-tarğîbi ile't-tecâfî 'ani'd-dunyâ ve't-teveccuhi ile'l-mele'i'l-a'lâ¹⁹⁵

VI.

Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

- 1 'Âlem-i ma'nâda seher çağı ses
Geldi kulağıma kim ey bü'l-heves

Tâ haçağa geçdi gice oldı dâñ
Yatma bu gaflet yuhusından uyan

Bes ki¹⁹⁶ heves-i bâki ayağın sıhup
Sohbet-i ahhâb yâdundan çihup

Sen meger o ülkeye gitdin yatan
Yâde getür ahdüyi besdür utan

- 5 Men demedim koyma gide bu gider
Burda iden ahdi ferâmuş ider

Bu hünerin ger yoh idi ey dağal
Bes niye durdun döşüve vurdun el

Yoh yohumuş sende emânet eli

¹⁹⁵ Dünyanın rezilliklerinden mele-i a'lâ'ya yönelmeye teşvik.

¹⁹⁶ -bes ki: yohsa M.

Doğrı haber virdi delisen deli

Gevheri virdi sene ey bed-güher

Sen aparın işleten yetdün heder

Yohsa seni nefis çeküp kâmına

Dîv dutup başüyi öz dâmına

10 Ol hamı te'kîd ile tapşırdılar

Dîv ğenimdür sene ol hüşyâr

Tâ haçağa öz gıçıya kündesen

Ger özün âzad kılan bendesen

‘Ömr ki zahmetdür onun mâyesi

Bir eve benzer ki sınıp pâyesi

Bu eve kurşanma degil pâydar

Yatma bu dîvârda yoh i'tibâr

Uyma bu dünyâya içi pûçdür

Koyma yere pâyeye işin göçdür

15 Ev ki binası koyulupdür gama

Çıh eşige onda safâ isteme

Bağlama dünyâya ürek bu karı
Sen kimi nâkâm koyup çoh eri

Bunca bil ey mâyesi kem her neme
Kalmıyacakdür sene gelmez eme

Gaybdan oldı mene çun bu hitâb
Âlem-i ma‘nada yetürdüm cevâb

Ey ki benim cânıma saldun şerer
Men ki yohumdur bile işten haber

20 Handa haçağ dey ne olundı karâr
Men neme ol gün eyledim ihtiyâr

Yâdıma gelmez bile sözler benim
Gel acıgun dey mene koy örğenim

Orda men ey dost nece i‘tirâf
Eylemişem indi olupdur hilâf

Boynuma ol gün bile zâd almışam
Yâdıma gelmez¹⁹⁷ buna mât kalmışam

Ger diyen insân nazarından gider

¹⁹⁷ -gelmez: düşmez. M

Bir zâdı bilmişdi ferâmuş ıder

25 Danlamaram doğru diyirsen belî

Bu olur elbette unutsun velî

Her kime her ne yazılup âdına

Bir nefer isterdi sala yâdına

Bahdı mene güldi buyurdı dime

Geldi peyâm u haberi her kime

Billen özün sende bu gizliyen degül

Geldi kamu halka kitâb u Rusûl

Kâsdı gelmiş getürüpdür peyâm

Hüccetini halka kılupdür tamam

30 Virdi nişânun yolun egri düzün

Vurma özün çaylağa yumma gözün

Gözle gözün dutmıya cehl u gurur

Burda olan kûr olur orda da kûr

Kimse bugün bağladı ibret gözin

Bahmadı hergiz görebilmez üzin

Söz ki bura yetdi kesildi sözüm
Matlaba az mültefit oldum özüm

Oldı karanku gice kem kem günüz
Koydum o çağ ‘aczile toprağa yüz

35 Söyledüm Allâh ola senden rızâ
Hak sene bu pendiyе versün cezâ

Tazeden ey peyk-i mübârek nefes
Başıma saldı bu peyâmın heves

Matlaba azca yavuk itdin meni
Gel mene vir indi nişân ülkeni

Men o makâma koyabilmem ayak
Neçe kadem koymıya lütf-ı kabak

Merhameti olsa olur karga kaz
Ol uçuran serçe olur şahbâz

40 Men o kanadı kolı sınmış kuşam
Dâne göre burda düşüp kalmuşam

Uçmağa yerden göge yoh kudretim
Kaş öleydim çürileydi etim

Âh elim kısa kıcımdur çolak

Alma ağacı ucâ menzil ırak

Nefsile söğüşdük o gün bir bire

Boynumı бүrdi meni yıhtı yere

Koydı elin gayızile dîv-i denî

Harharama istedi boğsun meni¹⁹⁸

45 Elden o çağ az kala gitmişdi cân

Dutdı elimden gene pîr-i mugân

Şükr Hudâ oldum aceb serfirâz

Oldı hakikat mene aşk-ı mecâz

Men degilem şifte-i reng ü bû

Ger yusan üzden aparur rengi su

Kalmadı kalbimde benim vesvese

Görem onı ger baham özge kese

Başıma saldı gene sevdâsı şûr

Harda kalur aşkla hûş u şu'ûr

¹⁹⁸ Koydı elün harharama ol denî, Güc getirüb istedi boğsun meni. M

50 Akl eger gitdi gide geldi hoş
Akl neçun mağzımı kılmıştı boş

Hay demişem men deliyem men deli
İmdi degil bu işimün evveli

Sîneme tâ yetdi muhabbet ohı
Ülfetini kesti gözümnden yuhı

Çekgilen ey dost safâ¹⁹⁹ sürmesin
Gözlerime özgesini görmesin

Cânıma sal aşk u muhabbet odun
Odlu ucâlsun cigerimden tütün

55 Şem' nece odlıya pervâneni
Sal odı cânıma yandur meni

Sal oda yandur külümi vir yele
Başta benim aşkımı kıl min bile

Men düzerem her ne ola zahmetün
Sende götürme nazar-ı rahmetün

Yoh galat itdim gene zahmet nedür

¹⁹⁹ -safâ: vefâ. M

Silk-i muhabbetde meşakkat nedür

Ger viresen derd şifâ özgesi

Eylemiş lutf cefâ özgesi

60 Dost eger sögse ögüpdür meni

Özge eger ögse dögüpdür meni

Cân üzine perde olupdür beden

Hoş o zamandür çıha bu perdeden

Perdeni sal dur gene git tek otur

Ger menem ol perde yığışdur götür

Fıkr iderem men eger ol perdeyem

Ger götürülsün men o çağ hardayem

Ger diyüm ol mertebede men senem

Sen gene her yerde senen men menem

65 Men kimem ey dost hani özgesi

Burda mesel şahsdür öz gölgesi

Belki senen varsa her yerde bes

Sen tekmişsin gene yoh özge kes

Virdi seher çağı mene yâr su
Sep bu evin rengini bir yerle yu

Dur gene desmâl götür sil hisin
Tök yere sındur hamu âyînesin

Boşla özinden öziyi gör meni
Bağla gözün görmiye ta özgeni

70 Cism tozundan eyle cân gözgisin
Pâk *ene'l-Hak*²⁰⁰ ucâlsun sesin

Bu kapunı çaldı iki bulfuzûl
Oldı biri red birinden kabûl

Su diye gün mendedür ondan inan
Ger diye toprak diyüpdür yalan

Bes galat itdi didi ol nâbekâr
Halka menem sizlere Perverdigâr

Çun bu sözi yâve didi ol la'în
Vurdı lecen ağzına Rûhu'l-Emîn

75 Âdeme ma'nâda gerekdür gönül

²⁰⁰ Hakk benim.

Gönlü eger olmiya âdem degül

Bu ürege mihr u muhabbet gerek

Yohsa özi bir tikke etdür ürek

Bu içi boş kırmızı etden murâd

Kalp degil kalp olur özge zâd

Olmiya tâ ayrı cihet-i i‘tibâr

Harda olur arş-ı hudâvendigâr

İstedi bu halvete dîv-i dağal

Koysun ayak sînesine degdi el

80 Bilmedi İblis kim ol kînesâr

Sırr-ı Hudâvend bu heykelde var

Akılda yoh pâyesi bah âyeye

Mâyeni endâze dutup mâyeye

Sûretî dutdurmadı ol anlamaz

Sûrete öz mâyesine kıldı nâz

Her neme sûretle tamama yeter

Sûret olan yerde heyûla iter

Sen dime insân sümükdür deri
Bil onı Hakkun mesel ü mazharı²⁰¹

85 Âyet-i Kübrâ-yı Hudâdur beşer
Hak özünü onda idüp cilveger

Hatm-i Rusûl Hazret-i Âdem²⁰²-penâh
Mazhar-ı esmâ vü sıfât-ı ilâh

Söyledi ashâba Hudâvend yine
İstedi her kim baha bahsun mene

T [262] M[247]

Hitâbdür İnsân-ı Kâmile

VII.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Sende âyâ sûret-i Perverdigâr
Hak özünü halka idüp âşikâr

İstedi ol kısım ki vardur o cûr
Göstere üz oldı vücûdın zarûr

Mihri üreklerden apardı hisi

²⁰¹ -M

²⁰² -âdem: âlem. M

Ey üzin Allâh üzünün gözgüsi²⁰³

Vâcibin evsâfı vücûdındadır

Âlem-i imkân senin evcindedür

5 Yohsa senen rûh u ceseddür cihân

Cism çürür ondan eger gitse cân

Cismde tedbîr ü tasarruf iden

Nefsdür onsuz işe gelmez beden

Devre-i imkâna vücûdın medâr

Ay ü günin şem'i senünle yanar

Halk için Allâh latîf ü ganî

Vâsıta öz feyzine kılmış seni

Harda ider derk gönülsiz havâs

Ay ışıkın günden ider iktibâs

10 Ukde-i kalbim açulurdu o gün

Zülfden ol yâr açaydı düğün

Perdeden ol şâhid-i zîbâ izâr

Çıhmadı öldirdi bizi intizâr

²⁰³ -gözüsi: gölgesi M.

Ey melik-i mülki vü kudsî sirişt

Aç üziyi eyle cihânı behişt

Çıh gene gün tek ufk-ı gaybdan

Âlemi pâk eyle kamu aybdan

Pes haçağ ey hüccet-i Perverdigâr

Zâhir olup âllan ele zülfikâr

15 Az kalup elden gide âyîn u dîn

Şer‘ zaif oldu kavî küfr u kîn²⁰⁴

Aç elin ey Hazret-i Hakka velî

Koyma ola şer‘a uzun küfr eli

Sîneme bu tâifeden kînedür

Kîneleri köynegime inedür

Al ele dâd almağa kîn tîşesin

Kaz yer üzinden buların rîşesin

Nazm viren âleme Mevlâ senen

Halkdan öz nefesine evlâ senen

²⁰⁴ -kîn: dîn M.

20 Tâ haçağa ey mesel-i Kirdigâr

Âleme ne gizliyen ü ne âşikâr

Halka cefâdür bu hicâb hafâ

Sal yere üzden tapa âlem safâ

Müşkil olup emr-i harâm u helâl

Zâhir eyle hakkı yata kîl u kâl

‘İlm yolu ümmet için oldu sed

Halkadür ahkâma mazinne sened

Yandı firâkun odına Heydecî

Sep odına su senedür mültecî

25 Ayrılığından üregi oldu kan

Üzdi özün tapmadı senden nişân

Âh ki kış geçti yetişdi bahâr²⁰⁵

Derd u gama yengiden olduk dûçâr

Uçdı gönül kuş kimi düşdi gene

Bir gül üzin kâkülünün târine

Gamzesi ok tek dōşime uğradı

²⁰⁵ 26-53-M

Bağrımı deldi cigeri doğradı

Eyledi âlemde bu reşk perî

Bu kocaluk çağı meni serserî

30 Bunca ki bu şûh mene nâz ider

Bu tikke îmânda elimden gider

Kıldı meni hâr bu endâm-ı gül

Yahtı muhabbet odına itdi kül

Men kocayam kart bu yengi cevân

Men kütügem köhne bu serv-i revân

Tab‘ımadur nâzına düzmak çetin

Çâre yohumdur çekerem zahmetin

Dînimi San‘an kimi aldı neçe

Âhir ‘ömrimde bu tersâ beççe

35 Eyledi bu mug-beççe-i şûh u mest

Bu kocaluk çağı meni bütperest

Bu dili hoş sihr u füsûn sözleri

Âlemi âşub kılup gözleri

Kaş gözi kara vü beli incedür
Üz diyeren lâle dudak goncadür

Üz dime ondört gicelük aydür
Kaş çekilüp bes diyeren yaydür

Serv degil kaddine hergiz nazîr
Serv haçağ ögnine giydi harîr

40 Ta'na vurar goncaya ister güle
Zülfin açar versün acuç sünbüle
Vah bu sanem vasfa sığınmaz ögüm
Ferr-i Hudâdur bu benim sevdüğüm

Bu büti kıymam diyim ohşar kime
Ohşamağı oldu ağır tab'ime

Yohsa bugün men özimi ögmenem
Kimse bu göyçekleri ögsün menem

Men bu gül endâmları ohşaram
Bu çemenin bülbülüyem tâ varam

45 Belli olur yel ki çemenden eser
Her kılıcın cevheri olsun keser

Kim göresen bu güzelin ellerin
Kırmız idüp şâne kılup tellerin

Ol ki bezek kıldı benim yanıma
Yolladı olmuştu sussuz kanıma

Sürme çeküp gözlerin itdi ala
Halkı ide sayd bu ceyrân-ı bala

Tab baruddür mene göyçekler od
Od yetişüp odlanacakdur barud

50 Çâresi yoh siz kınamun panbukı
Od duta besdür ona öz yandukı

Harda olur ok derini delmiye
Men düşüp ölsem size dâñ gelmiye

Yara vurar kalbime her kim yeter
Vay günüm geldi günümdeñ beter

Kısmeti kem tâli'i yanmuş menem
Kara günü bahtı dolanmuş menem

T [265]

*Der hakk-ı zen gûyed*²⁰⁶

VIII.

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

1 Koy ite gözden bu köpek kızları

Erlerine mihr u vefâsızları

Ger kişiyen avrata virme gönül

Avratı sevmak kişilikten degül

İşleri lap halka sitemdür cefâ

Âkılan ahtarma bulardan vefâ

Git buların at eteginden daşun

Gül yime şeytâna bulardur koşun

5 Vârid olupdür ki gerekmez kişi

Avrat ilen meşveret etsün işi

Cân sene Mevlâ ola kurbân sene

Söz yohı fermâyışüve kimsene

Yahşılarından eyliyende hazer

²⁰⁶ Kadın hakkında söyler.

Pislerinin sohbetine kim düzer

Uymadı bu tâifeye Heydecî

İstemedi yoh ona halkun güci

İtdiler ısrâr kabûl itmedi

Gitmedi özge sözine bitmedi

10 İmdiki ‘ömri yetüp otuz beşe

Almadı bundan sora gelmez işe

Koydı yatanda elin öz koynına

Koymadı bu tavkı gice boynına

T[24] M[16]

Türkî

IX.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl

1 Eyâ hüccet-i dîn-i Perverdigâr

Hudâvendi halka iden âşikâr

Senen şîr iden perdenün sûretin

Senen sındıran düşmenün savletin

Kamu tâifesinden oldu mucâb
Mug u mûbed u habr u kasîs u pap

Yohı kimsenün şübhe vü reybisi
Senen Allâhun ‘ilmünün gaybisi

5 Eger düşmen u dost dervîş u şâh
Kalur çâresiz senden ister penâh

Tiküp lutfüve göz fakir u ganî
Mecûs u müselmân u mug ermeni

Kapundur kamu halka bâbu’l-murâd
Gelen yetdi maksûdına gitdi şâd

Meger derd u gam düşgünü Heydecî
Olup gör haçağdan sene mültecî

Kapunda gice gündüz olmuş pelâs
Sene yalvarupdür idüp iltimâs

10 Kalupdür yazuk çâresi yoh bugün
Gelüp sen açan işlerinden düğün

Neden eylemen rahm gözyaşına
Meger netmişem kül benim başıma

Yeri var eger men vurum brkimi

Yere toz gge kalha âhım kimi

Sepm başa toprak yırtım yaha

Bile ağlıym kan gzmden ıha

alum el cırım kynek  krkimi

İdim şekve grdm eger her kimi

15 Ki men gıtdim ol şâh-ı âlî-cenâb

Mene âsitânından itdi cevâb

O kadar ağladım eyledim iltimâs

Dilim tk bitrdi gzim oldu kâs

Didim derd u gamdan mene vir necât

Kabl etmiyp kılmadı iltifât

Elâ ey yeten dâdına herkesn

Gedâ seslenr pâyılan kıs sesn

Mene bahma Mevlâ eger men pisem

Kapunda konağam bugn herkesem

20 Verp cedd-i pâkun haber bu siyâk

Muhabbet edün kâfir olsa konak

Yumum göz kapundan ümîd-i özüm

Gidim ger bu hoştur benim yoh sözüm

Gönül od dutup yandı efsûs²⁰⁷ âh

Töküm başıma kül yohumdur penâh

Meni derd u gam eyledi nâtüvân

Garîplik gamı bağrımı kıldı kan

Garîbem benim dâdıma yoh yeten

Hoş ol kavm u kardaş u ehl-i veten

25 Dolanmakta yalguz oturmakta tek

Neme hâsıl oldu benimçün dilek

Oh atdum nişâna dege gitdi yan

Gül ekdim yerinde gögerdi tikan

Menim başıma yağdı gögden dolı

Daruhdurdı azdum itirdüm yolu

Meni yoldan azdurdı dîv-i dağal

Hani Hızır azmuşlara dutsun el

²⁰⁷ - efsûs: feryâd M.

Hudâya benim dâdîma yet özün

Rahîmen Raûfen Gafûr öz sözün

30 Mene rahm kıl olmuşam nâtüvân

Alîlem elimden dut ey mihrbân

Menim hâlim Allâh sene bellidür

Gamım beş degil on degil ellidür

Yazuk kalmuşam çâresiz derdime

Özün kıl devâ yalvarum men kime

Begenme gidüm özgeye el açam

Bu çağımda özge dalıca kaçam

Hudâya benimçün çetindür çetin

Başarmam çekem özgeler minnetin

35 Senin bendeyem yahşiyam yâ yaman

Kimim var eger sen kapundan kovan

Eger men yohum bendelik çoh pisem

Seni Âl-i Yâsîne virem kasem

Peyamberlere and virem seni

Sataşma mene görmemiş dut meni

Bu Türke meseldür diyirler hatâ
Küçükten kem olmaz büyükten atâ

Dolaşma mene âcizem nâ-tüvân
Zaîfem yohum tâkat-ı imtihân

40 Garaz ger budur men idim i'tirâf
Sözüm yoh işimdür hatâ vü hilâf

Üzüm karadur çoh hilâf etmişem
Bağışla meni ger hatâ gitmişem

Meni kılma dünyâda rüsvâ vü hâr
Kıyâmetde baş aşağı şermsâr

Eger men yaraşmam bağışlanmağa
Cehennemde müstevcibem yanmağa

Velî sen yararsan dutan ger muâf
Bağışlup giçen her ne itdim hilâf

45 Garaz senden ol hoşdur ey Kirdigâr
Giçen giçmesende varun ihtiyâr

Menim rahmetinden ümîdim budur
Giçen çun Kerîmen Rahîmen Gafûr

T[74] M[76]

Hikâyet-i Türki²⁰⁸

X.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl

1 İki kûr dûçâr oldılar bir bire
Biri basdı yıhdı o birsın yire

Boğazın sıkardı vurardı kötek
Sögerdi diyerdi ki ey kûr köpek

Deden odlaram astaki korhudan
Dimezdi ona sen özünde kûran

Diyerdi bahun bu Şimr’den beter
Özi nestedür özgeye zâd diyer

5 Senünçün getürdüm mesel ey dağal
Utanmaz Hudâvendi versün mesel

Özün aybsan özgeye dutma ayb

²⁰⁸ -Hikâyet-i Türki: Dâstan M.

Bu pis aybdür sende bî-şek u reyb

Bahup aybüve olgilen lâl u kûr

Gözin dutmıya gözle kibr u gurûr

Müselmâna gülme dime yâve söz

Ona yüz dutup özgeye vurma göz

Onunçün bu söz zehrdendür beter

Diyin kim sözün ortasında şeker

10 Kulak sal vurar gep eger özgesi

O çağ kim münâsîp gören meclisi

Danış koyma endâzeden söz giçe

Odun yığma hergiz karanku gice

Telesme gözetle edep resmi bil

Cevâba suâl itmemiş açma dil

Eger bir kese kıldı sâil hitâb

Öge düşme sen koy o versün cevâb

Bahup gördün ol gelmedi ahdeden

Revâdür o çağ sen tekellüm iden

15 Özinden büyüklen danışma eyri
Yerin gözle var her sözün bir yeri

Begenme özün dutma boynun uca
Bebem gör ne yahşi diyüp ol koca

Zî hâk âferidet Hudâvend-i pâk
*Pes ey bende üftâdegi kun çû hâk*²⁰⁹

Gerekmez özün bende hergiz öge
Özin eyle toprak yol tap göge

Gögermez daş üstünde reyhân u gül
Başarsan özin eyle toprak u kül

20 Meseldür ki su ahtarur çukurı
Kalur dinge yerler hemîşe kurı

Ucâdur yoğun bâr virmez çenâr
Sen ol mû kimi hâr ü vir halka bâr

Kalur tek azîzim tekebbür kılan
Elinden gelür dost artturgilen

Yaraşmaz tekebbür senünle mene

²⁰⁹Münezzeh olan Allah seni topraktan yarattı, ey kul öyleyse toprak gibi alçakgönüllü ol

Bu dondur tiküp Allâh öz öğnine

Bah öz aczüve âdemoğlı utan

Bu zilletle pisdür teşahhus satan

25 Cihânda balam ârzu vü heves

İpin zühd ü takvâ pıçakıyla kes

Buyurdi a'lâ ol Hudâvend-i âl

Esâu'l- 'ameli min itâli 'l-emel²¹⁰

Özinden eyle ârzunı irak

Başarsan özin halktan çek kırak

Namâz ü du'â istemez Hây u Hû

'Alâ efdali 'z-zühdi ihfâehu²¹¹

Her ol kes özi olsa öz vâ'izi

Hudâvendddür ol kesün hâfızı

30 Bu halka gelür âdemin gülmegi

Ferâmûş idüpler aceb ölmegi

Meger haşr ü neşri bilürler yalan

Gayıtmaz kıyâmetde bu cisme cân

²¹⁰ Kötü amel, tûl-i emeldendir.

²¹¹ Zühtün en iyisi onun gizli yapılmasıdır.

İnanmazlar olsun suâl u cevâb

Helâl u harâma hesâb u ikâb

Mezemmet ider özgeye Heydecî

İşe siz bahun güng danlar gîci

Diyin çoh bilirsen bile laylay

Neden öz yuhun gelmez ey yâve lay

35 Men ol kûr tek özgeni danlaram

Gümânım budur men özüm anlaram

İder iddiâ‘-i tabâbet keçel

Ne pisdür ki âlim ola bî-amel

Bu halkun işinden eger kimse az

Yitik olsa hergiz meni danlamaz

Yaman rûzgâr oldu bu rûzgâr

Görün kim olupdur şerî‘atüm dar

Hudâ‘dan ırak şer‘den bî-haber

Diye dîn-i hakka menem rehber

40 Gene yâdıma düşdi bir dâstân

Pişikten ki dutmuştı çölde mekân

Dutardı oruc çok kılarıdı namâz

Hudâvende eylerdi râz ü niyâz

İbâdetden özge yohidür işi

O ölde geçirdirdi yay ü kışi

O hoştur bu nakli yazum Pârsi

Neçün anlamaz Türkî bir pâresi

T[142] M[165]

Efsâne

XI.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûl

1 İşitdim ki leklek gidüp bir günü

Nehâra konak istedi tûlküni

Onunçün pişirdi erişte âşı

Meseldür kınamaz varundan kişi

Lûlene tóküp âşı koydu öge

Didi özge kap yohdur aş tókmege

Çanâkı uşak sındırıpduz bugün
Kabakca uzatdı özi dümdüğün

5 Lülene didi tülkiye meyl iduz
Bu hâli görüp tülki oldu kuduz

Velî istemezdi getürsün üze
Kişi bile demlerde hoşdur düze

Didi lekleke ey mübârek likâ
Bugün men gıdâya yohum iştiâ

Degipdür soyuk hoş degil hâletim
Cânum çimçeşir giz-giz eyler etim

Velîkin budur bende arzım size
Gelen subh çağı nâhâra bize

10 Menim hâletimde seher çağı çâk
Olur birbir ilen biraz gepleşak

Didi tülkiye leklek ey mihribân
Size gelmege hâzıram her zamân

Velîkin bu oldu benimçün düğün
Ürekte ki sen içmedün aş bugün

Didi lekleke tülki olma melûl
Bu zahmet ki çekdün mene var kabûl

Murahhas olup men gidim menzile
Seher tez gelün sürtmeyün el ele

15 Nâhâra pişirdi bulamac âşı

Süpürdi temiz eyledi bir daşı

Caladı onun üste âşı o çağ

Didi lekleke meyl edüz dâğ dâğ

Hayfdür bucûr aş olsun soyuk

Buyur tâ soyuk olmıyüp ol yazuk

Bahup aş ü daşa işi anladı

Peşîmân olup öz özün danladı

Ki vurdum men evvelde yoldaşıma

Bu rengi bugün geldi öz başıma

20 Bu Türke meseldür gelür başına

Her ol kes ider her ne yoldaşıma

Didi neçe gün bundan ög geldi zâg

Bizim menzile biz çekişdik çanâg

Kömek oldu Tarı onı utmuşam

Bugün nezr idüp men oruc dutmuşam

Men öz nezrimi sındırabilmezem

Cehennem odına başarmam düzem

Dilin saldı tülki segirdi âşı

Yaladı yerin pâk kıldı daşı

25 Didi ey kadân özgeler cânına

Bu aş olmadı hîç güvârâ mene

Didi leklek ey dost-ı pâkîzehâl

Bu matlab degil olgilen bî-hayâl

Azîzim getürdüm senünçün mesel

Birin ger konak etdün olma dağal

Erenler diyüpler ki ev sahibi

Konağın kabağına koysun kabı

Yemakda konağı gerek gözliye

Yeyim ger az oldu özi az yiye

30 Uşığı konak yanına koymasun
Konak ger diyer koy gele uymasun

Eger üzde her kadr ohşar öger
Ürekte uşağın atasın söger

Özi ger uşağın çoh ister kişi
Gerekmez gele özgelerde hoşı

Biri men uşakdan gelir çoh bedim
Uşak sahibi anlamaz men nedim

Uşığı pis örgetme ögdürme çoh
Her ol kim uşağın öger aklı yoh

35 Bu sözden daralma gerek ey dede
Uşağa atası edep örgede

Her ol kes ki öz oğlunu ögdürür
Atasın ölenden sora sögdürür

Atadan o hoşdur eger anlıya
Uşak boş duranda döge danlıya

Uşağa ol üstâd virdi emek
Ki sögdi acuklandı vurdı kötek

Daş ister gec olsun gerkdür pişe
Geci dögmese bilme gelsün işe

40 Balam buğda ister ki olsun çörek
Degirmanda evvel çekilsün gerek

Su töksün yoğursun onı Gülperî
Semenber bacı yandıra tandırı

Hanım kız sala künde gızbes yapa
Bulardan sora âdeme yol tapa

Koparta koya ağzına çiyeniye
Boğazdan gidüp mi‘de de kayniye

Tapa hazm karnunda keylûs ola
Cigerden geçüp orda keymûs ola

45 O çağ burda kısmet olur dört yere
Biri kan olur her damara gire

Hulâsa yeter bu makâma çörek
Döner kana kandan tapar cân ürek

Vuruplar mesel aş içinde nohud

Didi âşpezilen neden ey anûd

Meni kaynadırsan kazanda bucûr

Azâp eyleren dey günâhım nedür

Çoh incitme az çömçe vur başıma

Hilâfım ne olsun hayâlün neme

50 Didi âşpez itme feryâd u dâd

Yohun akl bilmen ne olsun murâd

Nedim virmeren fark yahşi yaman

Sene yohsa men dostam mihrbân

Her ol istiye cüz'-i insân ola

Kemâle yete ref'-i noksân ola

Gerek çâresi yoh cefâya düze

Özinden ferâgat ümîdin üze

Eger aş içinde nohud kaldı hâm

Yiyilmez kalur zâyî vü nâ-tamam

55 Seversen ki âdem yolına düşen

Budur mâcera sabr kıl tâ pişen

Acebdür o kesden ki ister safâ
Kaçar tâb getirmez görende cefâ

Seni ger döger dostdur Heydecî
Ki gelmez işe dögmësünler geci

[166] Duhanıyat Eserin'den²¹²

XII.

Müfte'ılûn müfte'ılûn fâ'ilûn

1 Bu nece şâh u bu nece ahddır
Bu şâhın ahdında kişi kahtdır

Halkda yoh gayret u nâmûs û neng
Şehre dolup Rus u Purus u Fireng

Eyledi bu düşmen-i Perverdigâr
Küfrü kavî millet-i İslâmı hâr

Hak ide tabut bütün tahtını
Menzilini gûr u kefen rahtını

²¹² Sadık, *Dîvân-ı İş'ar-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî*, s.250

5 Halka dutup teng bu nâ-merd u hîz
Küfri çun İslâm ile eyler sitîz

Bu kişinin cehl dutupdur gözün
Sinni yetip yetmişe gırhar özün

Âleme gelmeyip bile bî-âr şâh
Kimse bunu öldüre etmeyip günâh

Men ataram bile şâhın daşını
Cânını alam kesem başını

T[226] M[254]

3.2.3. Kasideler

I.

Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

1 Kimdür diye ol şûh-ı gül üz gonca dudağa
Kış gitdi bahâr oldı gelüp gül gene bâğa

Cânâ çemene çek tarab u ayş bisâtın
Kurbânın olum hücre-i halvetde haçağa

Subhın demi gül mevsimi nevrûz havâsı
Nâz itme kadân cânıma sâkî dur ayağa

Bir çikke o meyden ki diriltir ölünü tök
Peymâneye gelsin bu koca belki dimâğa

5 Yoh tâb dizimde çekilüp nûr gözimden
Artar ışıķı ger tökesen yağ çerâğa

Göyçek mene hakkındur iden nâz çetindür
Terlan ide râzı özünü sohbet-i zâğa

Geh geh bu koca ‘âşkuva eyle nevâziş
Koy halk desün keklik olup yâr kelâğa

Al bir gice öz koynuva cânâ bu kocanı
Tâ subh kucağında cevân dursun ayağa

Ey Türk senin tellerive Târem u Halhal
Kurbân ola ol halüve Tebriz u Merâğa

10 Serdar Müeyyed acukı gelse bu sözden
Pâre iderem bu varakı salam ocağa

Erbâb-ı safâ gonca kimi üzleri gülsün
Gelsün pis adam yonca kimi boynı orağa

Bes pîr-i mugâna gile itdim ki ne vakte
Rencûr u giriftâr gam u gussa vü dâğa

Olsaydı hakîkat mene ma‘lûm buyurdı
Beyhûde dizin kucma özin sıhma bucağa

Ey hâm bu sevdânı heves eyleme olmaz
Anbârı töken tobraya deryânı çanâğa

T[293] M[307]

Necef-i eşrefe vârid olanda ‘arz oldu

II.

Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

- 1 Bu düşgün gussa vü gamdan yetüpdür câna yâ Mevlâ
Yetürsün tâ özün bu sahn u bu eyvâna yâ Mevlâ

Ne zahmetler çeküp yetdim bura Allâh’a şükr olsun
Vesîle ol dübâre gitmiyim Tahrân’a yâ Mevlâ

Men u Heydec ma‘âzallâh rızâ olmaz gönül hergiz
O kendi isterem Allâh ide vîrâne yâ Mevlâ

Meni gel öz kapundan red kılma düşmişem elden
Elimden dut seni virem kasem Kur'âna yâ Mevlâ

- 5 Ne çoh ümîd ilen geldim meni me'yûs kaytarma
Didim burda benim derdim yeter dermâna yâ Mevlâ

Getürdim üz sene oldum o çağ me'yûs her yerden
Varum hâcet revâ kıl az kaçum her yana yâ Mevlâ

İşim dâd u figândur âh usandım 'ömrden billâh
İlâve sabr u tâbım yoh dolup peymâne yâ Mevlâ

Sipihrin herze devrânı daruhdurmış mene cânı
Haçağ 'ömrüm olur fâni yeter pââyâna yâ Mevlâ

Ciger ahbâb hicrinden yanukdür pâredür pâre
Ürek ağyâr cevrenden dönüpdür kana yâ Mevlâ

- 10 Yetiş dîvânıma zâlimden al mazlûmlar dâdın
Yetişmez senden özge bir nefer dîvâna yâ Mevlâ

Senen her müşkili âsân iden senden necât oldu
O çağ kim Nûh'a düşmüşdi gemi tûfâna yâ Mevlâ

Sen İbrâhîm'e yetdün dâda kalmışdı yazık ol gün
Kim az kalmışdı Nemrûd'ın odunda yana yâ Mevlâ

Kamu lâl oldu ger açdın dilin güftâra her yerde
Adûv hâr oldu ger koydun ayak meydâna yâ Mevlâ

Senin gönlün ola koyma dolansun gök yerin devrin
Senin meylin ola egmem boyun şeytâna yâ Mevlâ

15 Garaz ey Mazhar-ı Bârî senen yalguzların yâri
Bahan bu katreye sarı döner ummâna yâ Mevlâ

Dimem hak Hakkasın bende velî mazhar Hudâvende
Senen gözgi bahan sende bahar Yezdâna yâ Mevlâ

İdem nâz ol Hudâvende yaratmuş sen kimi bende
Varidür Heydecî onda tama‘ gufrâna yâ Mevlâ

Hulâsa öz kapundan bu gedânı ger kovan paysız
Revâdür âşinâya gülse her bî-gâne yâ Mevlâ

T[194]²¹³

III.

Fe‘ilâtü fâ‘ilâtün fe‘ilâtü fâ‘ilâtün

1 Felegin gam u belâsı meger intihâsı yohdur

²¹³ -M

Bir utanmaz âr bilmez ne diyüm hayâsı yohdur

Bu sipihr-i dîn u nâ-sâz sitemin idipdür âğaz

Eylemez hayâ utanmaz birine vefâsı yohdur

Eyleyüp meni havâle gene mihnet ü melâle

Neyliyüm bu herze bahtın mene bir hümâsı yohdur

Sitem u gamı tükenmez ölürüm de rahme gelmez

Bu zamânenin benim tek gama mübtelâsı yohdur

5 Dutup od gene aluşma bile çohda pis danışma

Bu sebep senünle âhir felegin arası yohdur

Bu sözi danışmaz âkıl ola ger belâya kâbil

Söle hansı şahs-ı kâmil elem u belâsı yohdur

Meni de bir özge Leylâ eyledi bu çölde rüsvâ

Bu belâlî rûzgârın men ile vefâsı yohdur

Yoh iden biri nasîhat eylesin ona mezemmet

Meger ey benim azîzim bu günin sabâsı yohdur

Aceb anlamazımışsın sibîlin ağarup bilmen

Ne cihet bu şûh-ı şengîn sene i'tinâsı yohdur

10 Bu zarîf u şûh u şeydâ eyledi hayâl gûyâ
Atılupdur başda bôrki üzinin libâsı yohdur

Donu kalmıyupdı belden şâlî beş karış kızıldan
Ayağında keş-i sâgarı elinin hınâsı yohdur

Bunu bil bu kadar pulsız pelû vü pelâs ü çulsız
Yerin olsa bâğ-ı cennet gene de cülâsı yohdur

Belini kesipdi gatma dur ayağa burda yatma
Eyle fikr ‘ömr geçdi göriven kafâsı yohdur

İşin oldı nâle vü âh gûzerân degil bu billâh
Dahi isteme bu ‘ömri gidüp ol safâsı yohdur

15 İşimiz aceb şulûgdur biri ehl-i derd yohdur
Baba medrese görüpsüz ki onın halâsı yohdur

Be husus ehl-i Kazvîn kese hak yer üzde neslin
Heme nâ-bekâr u bî-dîn birinin atâsı yohdur

Hani indi Molla Ca‘fer ona hısm ola Peyamber
İleyüp yakîn cezâda bu amel cezâsı yohdur

Gele la‘net-i Hudâ’ya yete derd-i müntehâya
Düşe kırk iki belâya işitim devâsı yohdur

Koy ite sözün danışma men ölüm gel üstün aşma
Görüren Seyid Nakîb'in bu söze rızâsı yohdur

20 Sen öziyü itme bî-'âr sözi çoh uzatma kurtar
Eyleme kelâmı tekrar niçün iktizâsı yohdur

Bu küdüret ü melâle alup iç neçe piyâle
Abes 'ömri virme bâda bu cihân bekâsı yohdur

Söle sâkîyâ o mehrû sala meclise heyâhû
Hani mutrib-i gazelgû niyniyin sedâsı yohdur

Telef oldı 'ömr hey hey dur ulan uşâklara dey
Hani dünbek ü def ü ney niye bes nevâsı yohdur

Ola gûş-i nüh felek ger kala mât çârî-ı çenber
Demesün kesi Mugannî sesinin gınâsı yohdur

T[203] M[275]

Nasîhat

IV.

Mefâ'ilûn fe'ilâtûn mefâ'ilûn fâ'lûn

1 Menim nasîhatime vir kulak dolama baş
Eger mizâcüve²¹⁴ hak söz acı gelür tablâş

Gurur ü nahveti koy yana hulkuyi eyle hoş
Her ol kese yeteren vir selâm dey şâbâş

İlan kimi yetene vurma nîş sahla dilin
Köpek kimi göreni kapma olma kelb-i herâş

Akıllı ol başüyi sal aşağı düz yol git
Ayağün altuna bah degmesün ayağüve daş

5 Hadîsdür yaşamaz ol kim incitür halkı
O kes murâdına varmaz ki ahtarür pür hâş

Yalan danışma yalançı Hudâ'ya dür düşmen
Yamanlık itme yamandür yamanlığa pâdâş

Gede dede sene bir iş buyurdi burma boyun
Nene eger seni dögdî²¹⁵ aşağı sallama kaş

Anan ayağının altındadür behişt eger
Varan behişte tama‘ koy anan ayağına baş

²¹⁴ -mizâcüve: mezâküve M.

²¹⁵ -dögdî: sögdî M.

Balam çöle ki çıharsan getir özünle çörek
Eger yola gideren bir nefer apar yoldaş

- 10 Varun kabakda sefer bir refik tap bu yolu
Ayağ yalın gidebilmen dur eyle fikr-i kallâş²¹⁶

Refik öz amelindür yanunca burdan apar
Horâk-bendeligün Hakka burda eyle telâş

Bebem emânete hergiz hıyânet itme eger
Biri sözün sene tapşırdı sırrın eyleme fâş

Açık danış sözi terpetme baş uzatma elün
Lecâcet eyleme tünd olma dey yavaş ü yavaş

Sen özgenin sözine gepleşende söz katma
Katanda su düşer od üste kaynamaktan aş

- 15 Menim nasihatim itmez eser budur cehti
Ki az²¹⁷ od ile alışmaz odun kim oldu yaş

Mene diyirler hakikat yohı sözinde eser
Behişte meyl cehennemden itmez istihâş

Belî bile dutaruk doğrudur bu söz amma

²¹⁶ 10-M

²¹⁷ -az: öz M.

Ürek ki yanmadı gözden üze tökülmez yaş

Diyirler zâhid sâlûssa halk sâde vü sâf

Menim kimi deliye rind ü zîrek ü kallâş²¹⁸

Acuşma havsala kıl Heydecî çevür salavât

Danışma ağzıyü yum matlabın koy üstüne daş

20 Diyirler ârif-i hak heş ü beşşdür besâm

Hemîşe tâlib-i dîdâr-ı şâddür beşâş

T[205] M[205]

V.

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1 Oğlum ata uşâğına virsün gerek emek

Her söz ata diyer ona virmak kulak gerek

Men imtihân ü tecrübe itdim her ol oğul

Oldı ata- anasına âkk tapmadı çörek

Dânâya ol gulâm sene örgedüp edep

Üstâda kulluk eyle veripdür sene emek

²¹⁸ -kallâş: evbâş M.

Hürmet eyle kocaya konağı azîz dut
El dut balam yihılmışa ol âcize kömek

- 5 Anla sözi danış dime her yerde her sözi
Endâze koy danışmağa dut ağzıve cehek

Üç zâd yetüp haberde unutma bu üç zâdı
Yol gitme tek gıdâ yeme tek evde yatma tek

Ayrana kıl kanâ‘at eger yoh sikencübîn
Gey ögnüve pelâs eger olmadı ipek

Yey her ne kabağa gelür aş ya pilov
Gey her neme müyesser olur şâl ya börk

Nefs-i şerîr nohtâsını salma boynuna
İster şerâret eyliye vur başına kecek

- 10 Her kimseye öküz kimi gösterme boynuzun
İt tek yügürme her göreni kapma ey köpek

Allâha bendelik eyle ol mâlik-i rikâb
Şeytâna olma kul sene kulluk ider melek

Mekr u fesâd rîşesini kalpden kopar
Mihr u dâd tohmuni cân mezra‘ında ek

Dünyâyâ uyma zâhirine bahma bu karı
Allatmağa seni özünü eyliyüp bezek

Bu süst ahd kimseye hergiz vefâsı yoh
Bu bî-vefâyâ ger kişiyen bağlama ürek

15 Vây hâline o kes ki diyer eylemez özi

Öz kûluna amel yeri kat'an olur derek

Ol kim diyer sözi amel itmez özi menem

Bilmez meselde var ki götürmez melek henek

Bir kes giçen gice yuhuma geldi key filân

Beyhûde söyleme sene olmaz revâ dilek

Men başıma ne kül töküm ay vay kalmışam

Bî-çâre yalvarum kime kimden dutum etek

Çoh Heydecî daruhma gam itme Hudâ'ya ol

Ümîdvâr-ı afv degil yahşi yas ü şek

T[209] M[249]

VI.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Senün visâlûve ey dost ger men-i nâkâm

Tapum mecâl kamu işlerim tapar encâm

Hayâl-i zülfin ile şâmı eylerem gündüz

Ümîd-i vaslın ile subhı eylerem akşam

O gün ki sen gelen ol gün mene olur nevrûz

Her ol gice sen olan ol gice olur bayram²¹⁹

Odun yahup üregi men nece olum hâmûş

Okun delüp cigeri men nece dutum ârâm

5 Senen ki veche gelmez men od dutup yandum

Senen ki harce gitmez semâcet u ibrâm

Terahhum eylemedin her ne kadar yalvardum

Cevâbımı demedin her ne eyledim peygâm

Meni bu halkın içinde sen eyledin rüsvâ

Meni bu şehrin içinde sen eyledin bednâm

Senin sürâgüve itdim sefer vilâyetden

Senin gümânüve kıldım bu zahmete ikdâm

²¹⁹ 3-M

Nece edim mene yâr olmasa eger tâli'
Hara gidim mene sâz olmya eger eyyâm

10 Mene hamı didiler kıl hazer o kâkûlden
O halkaya düşen olmaz halâs oldum hâm

O işvedür sene ya fitne gamze ya peykân
O hâldür söyle ya dâne zülüfdür ya dâm

O gonca ya senin ağzın o turre ya reyhân
O lâle ya senin avurdın o nukre ya endâm

N'olur veren mene bir bûse ey üzi alma
N'olur bahan mene bir lahza ey gözi bâdâm

Yakînim oldı men ölem yetişmemiş kâma
Cihânda olmya bir kes benim kimi nâkâm

15 Menim mezârımı her kimse istedi tapsun
Getürsin ucına toprağı etsün istişmâm

O od ki sen mene vurdun benim mezârımdan
Gelür yanuk ciger isi edince haşr kıyâm

Rızâdur ölmağına Heydecî bu dirlikden
Eger gelen başının üste cân veren hengâm

T[212] M[259]

Telmîh

VII.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

- 1 Men ol refik-i şefikî dürüst peymânem
Herîf-i hücre vü germâbe vü gülistânem

Bugün özi sözi düzgün eger tapulsa menem
Bu söz degil men özüm bu sözümde bürhânem

Menem ki mihr u vefâ meslekinde sâlârem
Menem ki sıdk u safâ kişverinde sultânem

Demem vefâ vü safâda benim nazîr yohum
Velî vefâ vü safâ kâlibında men cânem
- 5 Ne kadar her nece ey dost kulluk olsa buyur
Kabakta hazır hidmet mutî-i fermânem

Men ol belâya düzen cân üzen cefâ çekenem
Hemîşe dost yolunda gadâya kalhânem

Makâm-ı azmde ağzun kimi güzel cem'im

Bu hâle bahma ki zülfün kimi perîşânem

Mene diyirler ne çoh kara gözleri ögeren

Belî menem ki bu gül üzlere gazelhânem

Menem ki şûr u muhabbetde şöhre-i şehrem

Menem ki mihr u meveddetde câr-ı devrânem

10 Tikildi çignime Heydecde dağdağan ağacı

Bile düşüp ki bu günler mukîmi Tahrânem

Menimle çoh oturup durdılar düşünmediler

Ki men kime göre âvâre-i beyâbânem

Eger dolandı telaş itdi neçe gün her kim

Yetiştî kâma meger men henüz veylânem

Diyirler yohsa degil pâk niyyetün itmez

Sözin eser ne bilüm men özümde hayrânem

Hani o kes ki çıhara cânımı bu hayretten

Özün Hudâ menede rahm kıl müselmânem

15 Irak degil kereminden eger giçen menden

Sene günâh çoh itdim bugün peşîmânem

T[214] M[262]

VIII.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

- 1 Eger o yâr mene bir gice olur mihmân
Bu cânı mende ayağında eylerem kurbân

Şikâyet eylemerem birde tâli'mden eger
Kabûl eylese kurbânluğa meni cânân

Yohum hirâs ölümünden hani belâ kılıcı
Diyün gele mene bu baş kadâyadur kalhan

Yazup kazâ kalemî âdîma gam u elemi
Yeter mene sitem-i çarh tâ varımdur cân

- 5 Cihânda oldu benim kismetim gam u mihnet
Nasîbim oldu benim rûzgârdan hicrân

Sanem ne çoh senün üstünde söz gelür özüme
Bilen ne kadar şemâtet mene yeter her yan²²⁰

Senin hayâlüve öz hân mânımı pozdum
Sene göre eyledim terk-i ülke vü eyvân

²²⁰ 6-T

Senin yolunda neler çekmişem Hudâ bilsün
Sanum cefâlarımı sanmağı degil âsân

Ne çoh belâlara düzdüm didim ürekte meger
Visâlûve yeterem derdime olur dermân

10 Senin mene üregin yanmadı ta‘accüpdür
Getürdi rahm benim hâlîme zemîn u zamân

Neden kapunda benim kulluğum kabûl olmaz
Ne kadar ger çekerem cevır görmerem ihsân

Kime²²¹ şikâyet edim kimse yoh yeten dâda
Kime elinden edim dâd yoh iden dîvân

Ürek yanar men eger nâle eylesem ne aceb
Odun yananda gelür cûşa seslenir kazkan

Kebâbı sîhe çeküp koy od üstüne yel vur
Eger sızıldamadı mende eylemem²²² efgân

15 Hanî ölüm ona versin cezâ-yı hayr Hudâ
Odur bugün atadan mihribân mene anadan

²²¹ -kime: neme M.

²²² -eylemem: itmezem M.

İder halâs nüfus-ı kuyud-ı mihnetden
Olur onınla yavuk istirâhata insân

Menem ki vâlih u mâtem hemîşe sergerdân
Menim murâdına hergiz dolanmadı devrân

Asıldı bõrkime Heydec'de mühre bu eyyâm
Olup veten mene dâru'l- hilâfe-i Tahrân

‘Înânı elden alup gerdiş zamânı meni
Bu şehre saldı bu şehri Hudâ ide vîrân

20 Metâ-ı sabrımı kıldı gül üzliler târâc
Bisât-ı dînimi bu kara gözliler tâlân

Tarağı koy yere ey sevdüğüm hayâlim tek
Dağutma kâkülüyü itme tellerün efşân

Gönül kuşu eyliyüp kâkülün içinde luvâ
Terahhum eyle ona lânesizdür ol hayvân²²³

Sanem sen itme bezek koy bezek ide tâvus
Güzel sen itme gözün sürme koy ide ceyrân

Ayağa dur özünü çoh begenmesün şimşâd

²²³ Ona terahhum eyle lânesizdür ol hayvan: M

Otur yere özünü artuk ögmesün terlân

25 Bahâr isi gelir isteri gögersin gül

Kadân mene gele sâkî ayağa dur sallan²²⁴

Senin elinde getür tövbeden edeyim tövbe

Alum çeküm başa peymâne sındırım peymân

Mene diyirler ürekten gül üzliler mihrin

Çıhar bu olmıyacak Hak bilür yohı imkân

Evin delinmeye zâhid meni o çağ danla

Gören bu sâdeleri bâda virmeyen îmân

Bugün mene kocalık tâ bilür cefâ eyler

Görüm ki pîr olasan dur balam getür kalyân

T[239] M[268]

IX.

Mef‘ûlü mefâ‘îlün mef‘ûlü mefâ‘îlün

1 Düşdi bu gül endâmın tâ başıma sevdâsı

Dünyâ mene üz koydı hengâme vü gavgâsı

²²⁴ Gele kadây mene sâkî ayağa dur sallan: M

Bu şûh-ı perî-çehre âşûb salup şehre
Ol gamze-i câdûsı ol nergis-i şehlâsı

Bu dilber-i bî-mihrin âhir heves-i aşkı
Kıldı meni bu şehrin dîvâne vü rüsvâsı

Kılmış meni bir gül üz âvâre aceb bilmez
Men tek degilem beşyüz var âşık-ı şeydâsı

5 Virdi bu büt-i Çînî târâca dil ü dîni
Ol turre-i müşgînî ol ârız-ı zîbâsı

Ol sünbül-efşândur ya zülf-i perîşânı
Ol servi hırâmândur ya kâmet-i ra‘nâsı

Men göz götürüm ondan dünyâya göre hâşâ
Dünyâya beraberdür bir lahza temâşâsı²²⁵

Bu dağların oldık biz Ferhâd ile Şîrîni
Bu çöllerin oldık biz Mecnûn ile Leylâsı

Ey reşk perî aşkın ger yahdı mene cânı
Şem‘ün odına yansun pervâne ne pervâsı²²⁶

²²⁵ 7-M

²²⁶ Neyleyüm felegün devri bu oldu takâzâsı: M

10 Öz yârüyi incitmak cânâ ciheti n'olsun

Menden öziyü dutmak âyâ n'ola ma'nâsı²²⁷

Kuş tek üregim uçdı zülfin teline düşdi

Saldı meni bu dâma ol dâne temennâsı

Egdi meni yay tavrı gül üzlülerin cevri

Neyleyim felegin devri bu oldı takâzâsı

Bu hoş amelin zâhid olsun özive â'id

Dey her ne diyin senle kimse yohı da'vâsı

Sâkî elimi dutsa vasla yeterem yohsa

Yoh fâyidesi şahsın öz sâ'î vü tekellâsı

15 Bedbaht günü kara bu âşık-ı âvâre

Ne âhiret u dîni ne zâhir dünyâsı

Kimse tanumaz men tek bu gevher-i nâ-pâkı

Ol sûret-i nahsı tek bâtıldur heyûlâsı

Çoh danlama koy gitsün bahtı biledür netsün

Nevmîd degil yetsün feryâdına Mevlâsı

T[250]²²⁸

²²⁷ 10-12-M

X.

Müfte‘ilün fâ‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

- 1 Kıldı meni tâze-den bir gözü şehlâ deli
Bülbül-i şeydâ kimi bir gül-i hamrâ deli

Mezhebi atdum Hudâ oldum aceb bütperest
Eyledi men kâfiri bir büt-i zîbâ deli

Kays abes olmadı çöllerin âvâresi
Kıldı o bî-çâreni işve-i Leylâ deli

Kimsene bu âlemin olmadı dîvânesi
Beyhûde bîcâ meger oldu Züleyhâ deli

- 5 Emr-i kazâdur gerek çâresi yoh eylesün
Husrev-i Şîrîn deli Vâmık-ı Azrâ deli

Mende meger bî-sebep âleme bâz olmuşam
Âh menide itdi bir zülf-i çelipâ deli

Kâfir u tersâ kimi yoh mene rahm eyliyen
Olmiya hîç men kimi kâfir u tersâ deli

Âşık eger itmesün sabr mezemmet yohı

Oldı görende güli bülbul-i şeydâ deli

Siz meni az danliyün bu meger az gussadur

Ebleh u nâdân olup ‘âkıl u dâna deli

10 Zâhid-i peşmine pûş âbid-i keşkîne hâr

Oldılar ârif velî men niye âyâ deli

Zâhid-i bî-çâre çoh itme mezemmet mene

Yohsa idipdür seni fikret-i bîcâ deli

Fasl-ı bahâr olmadı gelmedi gül mevsimi

İtdi meni hasret-i şâhid u sahbâ deli

Kış gene başdan dutup oldı hazân tâze-den

Siz görün âhir meni itdi bu sermâ deli

Gussa vü gam hâne-i sabrımı itdi harâb

Billâh idipdür meni mihnet-i dünyâ deli

15 Gör gene tâkat yohum sâkîyi şûrîde dur

Men deli vü sen deli sâgar u mînâ deli

Mutrib ayağ üste dur bir bile nâz eyleme

Sen ki degildün bile ey büt-i ra‘nâ deli

Hemheme-yi sâzdan zemzeme-yi neyden
Vâlih ola Müşterî zühre-i zehrâ deli

Kıssa-i Kazvîn eger nazma çeküm şerhini
Halkda yoh tâb bü mantık gûyâ deli

Yoh diyin ilhâniye vâli bâ iktidâr
Besdi bizi eyledi nâle-i zurnâ deli

20 Arşa dayandı besî tabl u nakkâre sesi
Düşdi zühal seyirden oldı süreyyâ deli

Söyle Mugannî ne var üst u başun yırtaran
Eyleme dîvânelik çoh bile olma deli

T[247] M[255]

XI.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Görün bu kaş ü gözi kara şûh ceyrânı
Salup dalıca meni gezdirür beyâbânı

O çağ hayâlimi pozdı ki yel esüp degdi
Dağutdı²²⁹ çignine ol zülf-i anber efşânı

²²⁹ -dağutdı: dağuldu M.

Üzinde hâlini gördi belâya düşdi gönül
Belî özünü salur²³⁰ dâma kuş görür dâni

Hayâlimi dağudur hâlimi ider gatuşuk
Düşende yâdına ol kâkül-i perîşânı

5 Sabâ o sevdigime söyle tellerin tarama

Tarağı alma ele salma vahşete cânı

Yarâlu gönlümi cânâ bu kadar incitme
Dağutma zülfüyi doldurma bağrıma kanı

Nece bu mug-beççe uydurdi aklını âhir
Çıhardı dînimi elden apardı îmânı

Men olmuşam kocalık hâletimde kolı çak bâz
Diyün gele bu temâşâyâ Şeyh-i San'anı

Mene diyirler ki sen işlerinde muhtâren
Hamu diyir pis adamdur eger disem hani

10 Demem irâde özilen degil işim amma

Degil irâdeye lâzım irâde-i Sâni

²³⁰ -özünü salur: salur özünü M.

Bil ey balam bu degil cebr cebr-i bâtıldur
Bilen bilür bu sözün yoh menimiçü takazâsı

Belî adam öz işinde o çağ olur muhtâr
Başardı itdi özinden ırak imkânı

Bugün biri edebilmez hilâf-ı dırnakça
İşinde her nece ol gün yazuldu fermânı

Bu nükteli danışuk ok kimi batar câna
Özün kenara çeke kimse yohdı kalhânı

15 Bu çölde azdırur âdem balasını şeytân
Meger ki sahlıya Perverdigâr insânı

Sabah ü şâm ider Heydecî du‘â ki Hudâ
Ölen zamân ide ondan ırak şeytânı

T[248] M[269]

XII.

Mefâ‘ilün fâ‘lün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Gönül çıhar başdan bu hâm sevdânı
Senin elin çatmaz deren o heyvanı

Çibin kapabilmez şikâr-ı şehbâzı
Toyuk tapabilmez makâm-ı terlanı

Nece derer şel el ağacda almanı²³¹
Çolak dutar hardan kaçağda ceyrânı

Dolandurur heryan hemîşe ser-gerdân
Dalıca bu sûret men heyûlânı

5 Bu hûridür çıhmış cihâna cennetden
Feriştedür giymiş libâs-ı insânı

Apardı bir görcek bu gözleri göyçek
Ürekten ârâmı elimden îmânı

Meni omuz devirdi o dâne-i hâli
Belî gider hûşî görende kuş dâni

Aceb dûçâr oldum esîr-i hâr oldum
Hudâ harâb etsün bu şehr-i Tahrânı

Atala her yan ok geçüp gidim yol yoh
Dutupla her semti kesüpler her yanı

10 Ayağa dur sâkî bu derd u gam çağı

²³¹ -almanı: limonı M.

Cihân degil bâkî bu ‘ömrdür fânî

Bu künc-i mihnetde dâruhdum elbetde

İder gene gönlüm heves gülistânı

Felek meni atdı kırâğa Heydecden

Gayıtmağa yohdur o kende imkânı

Gül üzliler vasfın bu âşık-ı miskin

Hemîşe bülbüldür gülün gazelhânı

Gelüp bu bîmâra özün eyle çâre

Olur benim derdim senünle dermânı

15 Sağalmadı dâğ-ı gönül gel ey sâkî

Elinden ol câm-ı alum verim cânı

O çağ geçdim men bu dâr-ı dünyâdan

Her ol ki âşıkdur ohur bu dîvânı

T[294] M[309]

Arz-ı akdese vârid olanda ‘arz oldı

XIII.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

1 Yâ Hazret-i Alî Rızâ şâh-ı ‘arş-ı câh
Şâh u gedâya bâr-gehindür penâh-gâh

Mevlâ harâyıma yetişen yoh getirmişem
Bu rûzgâr hâdisesinden sene penâh

Ger bu çemende çatmadı gül şâhına elim
Geldim senin gülün eteginde olum giyâh

Ol kimse dostdur sene men dostam her ol
Düşmendi düşmenem ona Allâhdur gevâh

5 Âlemde men ki istemedim âr u nâm u neng
Dünyâda men ki istemedim mâl u câr u câh

Sevdüm seni Hudâ bilür ol çağ kim anladım
Sen hüccet-i ilâhsın u şart-ı lâilâh

Ey dâd burda olmya ger derdime devâ
Ay vay senden olmya ger hâlime refâh

Hâr eylemak konağı degil resm-i rûzgâr
Red eylemak gedânı degil şân-ı pâdişâh

Bu âsitâne koymuşam üz yüz ümîd ilen
Üzme ümîdimi eyleme sa‘imi tebâh

10 Üç matlaba göre kapuva geldim istiyen

Kılsun kabûl her üçünü Hazret-i İlâh

Evvel meni bağışlıya ger etmişem hatâ

Geçsün benim günâhımı ger kılmışam günâh

İkincisi nasîb ide birde gene gidim

Ceddin Hüseyin zîyâretine *rûhuna fidâh*²³²

Amma üçüncisi olur üç emirden biri

Allâh özi bilür ona zâd olmaz iştibâh

Olma rızâ gene kayıdup Heydece gide

Kalbinde gam dilinde gile sînesinde âh

T[228] M[264]

XIV.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1 Bağrım ey dost dönüp ayrılığından kana

Pes haçağ ayrılık eyyâmı yeter pâyâna

Ger yazum ayrılığın şerhini sığmaz kaleme

²³² Ruhumuz ona feda olsun

Ger sanum derd u gam u gussamı gelmez sana

Her nece derde bu ümîd ile tablaşdı gönül

Kim yeter vaslüve derdi yetişür dermâna

Oda vurdı özünü belki yetişsün sene cân

Od dutup yandı nece şem‘a yanar pervâne

5 Üziyü istedi her kim göre gördü ölümün

Vaslüve istedi herkes yete yetdi cânâ

Senin ümîdive atdım özimi deryâya

Elimi dut düşüp ‘ömrüm gemisi tûfâna

Seslerem dâda yeten yoh baharam etrâfa

Nece tek kaldı koyun çölde bahar her yana

Günüz oldu gice her kuş gider öz lânesine

Gün batan çağı meger men ki yohumdur lâne

Gâh keklik kimi mesken eyledim kuhsârı

Gâh baykû kimi menzil eyledim vîrâne

10 Üzdüm öz cânımı tâ baş çıkarum bir cihete

Pozdum öz vaz‘ımı tâ iş yetişe sâmâna

Mene bir gelmedi rahmin senin ey dost aceb
Menim ahvâlîme yandı üregi bî-gâne

Özün insâf vir ey dost eger özgelere
Men edim şükûh elinden yeri vardur ya ne

Necesen imdi diyüm özgeye gizliyen sözimi
İderem şerm gene la‘net-i Hak şeytâna

Men senin âdive berk itdim o gün peymânı
Men senin yâdive çekdim o gice peymâne

15 Sevdüğüm tâ seni sevdüm elim işden sovudu
Düşdüm öldüm ki düşüm oldu nişân peykâna

Men ki sinnim degil ol kadırlar insân kocala
Bilmerem şek varum otuz beş olupdur ya ne

Gözümün nûrî gidipdür dizimin kuvveti yoh
Baharam gözgiye sakalıma düşmüş dâne

Senin ey mihr u vefâsız sitemün kıldı koca
Meni dönderdi ucâ kâmetimi çevgâna

Mene Îrân bu fezâsıyla dönüpdür²³³ kafese

²³³ -dönüpdür: dolanmuş M.

Mene Tahrân bu safâsıyla dönüp zindâna

20 Gör haçağdan senin ardında celâ-yı vetenem

Bî-mürüvvet n'ola rahmîn gele bu veylâna

Sen meni hâr eyledün men sözi çılpak diyerem

Sen mene zulm eyledün and içerem Kur'âna

Kimün aşkı meni çekdi Cebel-i Hamrîne

Virdi dînim kimi sâ mânımı kim tâlâna

Kıl elinden geleni kimseneden bâk yohum

Her ne bilsen eyle yohdur yetişen dîvâna

Dögeren döğ sögeren söğ keseren başımı kes

Düzerem çâre yohumdur giderem fermâna

25 Rahmsız az sene yalvardum o gün ağlamadum

Demedim gel meni gaytarma gene Tahrân'a

Ol harâb olmuşa gitsem gider elden dil u dîn

Ol yihılmuşda mene sadme deger îmâna

Sîneme sâdelerin ta'nası her yan yetişir

Nece da'vâda gelür nîze vü ok kalhâna

Meni bir kipriği ok kaşı kemân zülf-i kemend
Gözi câdû sözi fitne eylemiş dîvâne

Yürüşi kâzdür ohşar bahuşî âhûya
Gidişi keklige benzer gelişi terlâna

30 Gamze vü gunc danışmağı işi 'işve vü nâz
Seherdür bahmağı gelmez bile zâd devrâna

Bu perî çehreye 'âlem diyer âdem balası
Men ki her ne bahuram ohşarı yoh insâna

Öziyi dut göziyi yum eyleme şehr-i şulûg
Ey gözi fitne bugün halka sözi efsâne

İndi bildim seni görmüş o gün ol kes ki didi
Tâzelükde gene bir Türk gelüp Îrân'a

Öziyi itme bezek hâr eyleme tâvûsı
Gözive sürme çeküp virme acuk ceyrâna

35 Kara göz sürmeni neyler niye zahmet çekerem
Yoh diyen kâkül-i efsânına lazım şâne

Gül olur hâr eger üz getiren gülzâra
Serv olur mât eger düşse yolun bostâna

Kâkûlün bendine²³⁴ keklik kimi bend oldu gönül

Seni Allâh muhabbet eyle o hayvâna

Gice gündüz yolu gözlerem ârâm yohum

Geh otaka giderem geh çıharam eyvâna

Heydece kimse giden yoh²³⁵ ki ehibbâya yazum

Tikmeyün göz yola yoh gelmegim ol sâ mânâna

40 Bile belli olur olmaz yetişak bir birine

Oldı ümîd bu nâkâma bedel hırmâna

O yihılmuşda nedür sırrı tapulmaz bereket

Kimse ol kentde batmaz çöregi ayrana

Bu sözüm ba‘zılara müştebeh etmiş garazı

Deliye yohsa melâmet eylemez ferzâne

Ger men öz derd u gam u gussamı nazma getirem

Ohıyanda der u dîvar gelür efgâna

3.2.4. Gazeller

T[299] M[313]

²³⁴ -bendine: târına M.

²³⁵ -yoh: olsa M.

Harf-i Elif

Münâcât

I.

Müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ

- 1 Gel meni Allâh özin Hudâ’ya bağışla
Fahr-i Rusûl Hatm-i Enbiyâ’ya bağışla

Hakk-ı Ali-yi Velî vü vasî-yi Resûle
Fâtıma’nın çekdiği cefâyâ bağışla

Sıbt-ı Peyamber Hasan ikinci imâma
Kardaşı mazlûm-ı Kerbelâ’ya bağışla

Seyyid-i Seccâd u oğlu Bâkır-ı ilme
Sâdık-ı evlâd-ı Mustafâ’ya bağışla

- 5 Mûsa Kâzım’ı çeken belâyâ meni giç
Oğlu onun Hazret-i Rızâ’ya bağışla

Cûd u atâ sahibi Takî vü Cevâd’a
Hazret-i Hâdî o reh-nümâyâ bağışla

And seni virerem on birinci imâma
Askerî ol mîr-i asfiyâyâ bağışla

Sahib-i asr ol imâm-ı kâyim u gâyib
Hüccet-i dîn Hatm-i Evsıyâ'ya bağışla

Büsr u Selmân-ı Farsî'ye meni giç
Câbir u Ammâr-ı Pârsâ'ya bağışla

10 Bedr u Huneyn u Uhud şehîdlerine
Hürmet-i katlâ-yi Nînova'ya bağışla
Hâcetimi kıl revâ atamı anamı
Eyle rızâ kavm u akrabâya bağışla
Cümle müselmânları Resûl-i Kerîm'ün
Ümmetine itdiği du'âya bağışla

Yoh amelim i'tikâd-ı pâk varımdur
Sen meni her pîr-i pâk-râya bağışla

Bârî-yi Hudâ'ya cevânlığımda eger men
Anlamıyüp düşmüşem hatâya bağışla

15 Ey kim ohursan bu nâmeyi söyle yâ Rab
Heydecî vü zâr u bî-nevâya bağışla

T[188] M[209]

Harf-i Bâ

II.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 İşıtmışem iki zâd var getirmek olmaz tâb

Biri fırâk-ı ehıbbâ ikinci fıkd-ı şebâb

Bugün mecâli ganîmet bil ey cevân kalmaz

Hemîşe 'ömr gülistânı hurrem u şâdâb

Hudâ bu âlemi esbâb âlemi yaratup

Gerekdür âdeme matlûba yetmağa esbâb

Kılup meşıyyeti muhtâc halkı bir birine

Degil güzâf bilür hikmetin *ulu'l-elbâb*²³⁶

5 Piyâde gıtmağa yoldaş eger yohun tâkat

Yubanma vakt geçüp bir ulağ özünçün tâb

Mecâzı dut kabâğa tâ tapan hakîkate yol

Dime ne veche gelir akl u asl u istishâb

Otur söze kulak as örğen ey oğul ahlâk

²³⁶ Akıl sahipleri.

İşit nasîhatimi yâd dut balam âdâb

Atasına âkk olan ey balam çörek tapmaz

Anaya kulluk eyle ger o da yohundur tâb

Kuzum nazarda hemîşe özün aruk sahla

Neçün ki gök koyunun başını keser kassâb

10 Kişi Tarı seni dünyâda halk idüp âzâd

Sen özgeni özive isterin neden irbâb

Kanâ'at eyle azîz ol hemîşe her yerde

Gelir elinden eger vir çörek sen ol erbâb

Hudâ mukadder idüp rûzını sene yetişür

Nedür bu hırs salursan yere göge kullâb

Menem ki şâh u gedâdan tama'-ı dışın çekdim

Menim yanımda yoh farkı tâcir u tûntâb

O kes ki tâ'at u takvâsı var onın kulıyam

Ne ol ki gırhdı üzün itdi sürme vü sürh-âb

15 Namâz kılmak içün gördi Heydecî yohdur

Liyâkatı eyledi terk-i mescid u mihrâb

T[189] M[204]

Harf-i Cîm

III.

Mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilû fâ'ilün

1 Sûfî buyurdi seyr u seferdür gama 'ilâc

Giydim çaruk ayağıma aldum ele ağac

Yer kalmadı ki gitmiyüp orda dutum sürâg

Bir kes tapum meger kim ide derdime 'ilâc

Bilmüş kamu ki yahşi gıdâdur sikencübîn

Ammâ ne fâyide ki selâmet degil mizâc

Men bu yoğun ağacı nece eyliyüm kucak

Men bu uzun tenâbı nece eyliyüm kulâc

5 Eyle ürekte nakş gül üzler muhabbetin

Tapmaz bu memleketde gümüş sikkesiz revâc

Terk eylemez muhabbetî ol kim ki tıynetî

Zer âleminde tapdı muhabbetle imtizâc

As cân kulağına bu sözi tenbel olma dur
Git işle tap çörek yohı î mân Hudâ'ya ac

Çoh hırs mâl kazanmaga vurma ma'âş için
İtmek gerek telâş velî kadr-i ihtiyâc

Gel himmet eyle hacetüyi kes bu halkdan
Meşhûrdur ki şîri ider tülki ihtiyâc

10 Muhtâcdur harîs kanâ'at kılan ganî
Ger bu yalın ayağı onun var başında tâc

Nefsin uşakdur dile virme uşağa üz
Tapşur Hudâ'ya işleri şeytâna virme bâc

Dünyâ arûsını erene gördi Heydecî
Yohdur vefâsı eylemedi meyl-i izdivâc

T[190] M[250]

Harf-i Râ

IV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Bugün eziyyet-i yâr u mezemmet-i ağıâr

Hudâ bilür ki meni ‘ömrden idüp bî-zâr

Mene bu akl eziyyet ider dur ey sâkî

Getür piyâle apar aklı cânımı kurtar

Binây-ı ‘ömrimi bir câm ilen eyle vîrân

Degil bu ‘ömr meger mâye-i gam u âzâr

Katıp nece devenin çignini yük altında

Sıhar sıhup meni bu rûzgâr-ı nâhencâr

5 Gül özün eşige atdı perdeden ay vay

Evim yihıldı ki bundan sora işimdür zâr

Hani o kes ki benim hâlime yana üregi

Harâ gidim kime öz derdimi edim izhâr

Mene mezemmet iderler ki sen eme yaraman

Bu doğrudur men özüm bu söze varum ikrâr

Sögüd ağacına itmek gerek bu îrâdı

O da benim kimi gelmez eme getirmez bâr

Diyirle lâf muhabbet vuran belâya düzer

Yalan dimezle benim hak söze yohum inkâr

- 10 Düzen belâya²³⁷ menem Heydecî eger getürem
Beyâna hâlimi ağlar mene der u dîvar

T[191] M[257]

V.

Mefâ'ilûn fe'ilatûn mefâ'ilûn fâ'lûn

- 1 Bahâr-ı ömr hazân oldı yağdı başıma kar
Bugün gül üzleri sevmak olup benimçün 'âr
Mene diyirler kocaldın cevânlık itme velî
O zâd kim oldı tabî'î nece zevâl tapâr
Men eylerem bu muhabbet odun ürekte hamûş
Eger harâreti zâyil ide özinden nâr
Muhabbet ehli melâm u mezzemmete bahmaz
Bu sözlere kulak asmaz eger hakîkatı var
5 Men ol kesem ki hevâ vü hevesle meşhûrem
O ser-hûşem ki adım aşklan olupdur câr
Yapuşdurar iki bîgâneni alâka-i aşk
Birin birine nece iki tahteni mismâr

²³⁷ -belâya: cefâya M.

Eger güzelleri sevmak benim günâhımdur
Bu bir günâhdur ondan men itmey istiğfâr

Sabâ peyâmımı cânânıma yetür dey ki ey
Sözi yalan özi nâ-mihribân vefâsız yâr

Sene göre götürüp menden el kamû akvâm
Senin yolunda şemâtet ider mene ağyâr

10 Eger sen isterin ey mug-çe Şeyh-i San'an tek
Buyur salum kocalık çağı boynuma zünnâr

Boyun belâsın alum dur ayağa makdemüve
Nisâr kılmaga yoh baş ü cân için mikdâr

Kadân mene gel otur devreve gezim dolanum
Nece gezer dolanur devr-i merkeze pergâr

Sene eser eylemez ey aceb benim âhım
Men âğlıyanda gelir nâliye der u dîvâr

Harâ bu halkın elinden gidim ölüm rahat
Görün benimçün olupdur bu güng dünyâ dar

15 Adam ki istemez ölsün öz ihtiyâr ilen

Bu herze halkı görür ölmağa olur nâçâr

T[193] M[274]

VI.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Ey gönül gel sen²³⁸ bu yâr-ı bî-vefâdan el götür
Koy seni bu derd öldürsün devâdan el götür

Yâr u yoldaşdan ümîd üz kavm u kardaş isteme
Yumgilen bîgânedan göz âşinâdan el götür

Ohşadun gül üzleri ögdün bu kara gözleri
Hâsılı n'oldı heves besdür hevâdan el götür

Fitnedur aşk-ı mecâzi fitneden korkmak gerek
Aşk-ı nefsâni hatâdur bu hatâdan el götür

- 5 Ey meni gözden salan mihr u vefâsız sevdüğüm
Ger yohun mihr u vefâ bari cefâdan el götür

Va'de virmişdin nece oldı 'ahd kılmışdın hani
Kim didi sen 'ahdiyü sındır vefâdan el götür

Zâhid-i bî-çâre besdür bir bile kıldun namâz

²³⁸ -Gel sen: sen gel M.

Sübha vü seccâdeni yık bu rîyâdan el götür

Bir bile ey hâce yığdın mâl-ı dünyâ doymadun

Tâ ne vakte hırs bu fânî serâdan el götür

Tâcir-i bed-nefs hoş zâhir Peyamberden utan

Besdür ey nâ-merd tenzil u ribâdan el götür

10 Ey dadaş geçdi cevânlık mevsim-i sûr u sûrûr

Yık bisât-ı ‘işretî seyr u safâdan el götür

Tâ bilürsen akla kulluk eyle nefsin burnın ov

Düş perîler ardına dîv-i degâdan el götür

Öz gümânın da budur men ‘âkıl u ferzâneym

Lâf vurma Heydecî bu iddi‘âdan el götür

T[199] M[304]

VII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Bu rûzgâr giçer yahşi rûzgâr gelür

Gönül daruhma gam itme ki gamgüsâr gelür²³⁹

²³⁹ Mısra yerleri farklı

Duman dutup yerüzin ger yağar havâdan kar
Giçer gider bu soyuk kış gene bahâr gelür

Eger o çağ ki sefer itdi yâr gitdi baht
Hoş ol güne kayıdur bahtlan o yâr gelür

Gice günüz çekerem âh tikmişem yola göz
Görüm haçağ gene ol yâr-ı gül-izâr gelür

5 Solup cevânlığımın rengi baş u kaş ağarup
Belî bahâr biter lâle kışta kar gelür

Telesme bu şehûn ‘ahdinde ger sitem yetişür
Bu şehir-yâr gider ayrı şehir-yâr gelür

O şeh ki düşmene satdı ra‘iyeti gördün
Nece ecel ohuna sînesi dûçâr gelür

Dolanma boş bebe cân git öziñi bir iş tap
Dime mene ki begem kesb u kâr ‘âr gelür

Adam o çağ ki gelür konşı borcını ister
Başarmadı vere dünyâ gözine târ gelür

10 Meselde var ki igid ondı dokuzı döndi
Öginde olmadı paltar nazarda hâr gelür

Varum aceb ki eger her nece libâs olsun
Giyende ögnime men kısa ya ki dar gelür

Alup kemend sıfat tesbihi ele zâhid
Bahar göre ki haçağ dâminâ şikâr gelür

Bu hâli terk eyle mühmel danışma Heydeclü
Bu sözde ba‘zıların kalbine gubâr gelür

T[200] M[276]

VIII.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1 Siz bahun bahta her ol kes bize hemsâye gelür
Bize bür ağrı olur derd u gama mâye gelür

Konşudan konşuya ger aş gider kurma gider
Bu bizük başımıza daş gelür ü kaya gelür

Ger bu ma‘lum olup günden ışıık âya yeter
Natı aydan dutulur gün üzine sâye gelür

Heydecî hiç danışma eyle öz pâyüve şükr
Düz eger başüve gögden kecek u pâye gelür

- 5 Ger elinden duta yerden göge âsân aparır
Ol ki gögden yere şânında onun âye gelür

T[201] M[267]

Harf-i Zâ

IX.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 1 Varum hayâl ger ey dost olsa bu kış yaz
Senin havaya gene kuş kimi idem pervâz

Gönül hemîşe çeker hasretin gene gelesen
Nece ider kazalak ârzû yetişsün yaz

Bugün bile bu garîbi sıhupdur ayrılığın
Bu kısım ile demiri bâver itme sıhsun gâz

Gözüm yolunda kalup ta haçağ gelir peygâm
Kulak dutup kapuya ta haçağ yeter âvâz

- 5 Senin sürâgüve evden çıhum çöle kem kem
Nedür 'ilâc dutup bu yolu gidim az az

Sene yeter idesen nâz ey Arap balası

Bugün müsellemler olupdur sene Irak u Hicâz

Menem ki dönmedi bir yol murâdına eyyâm²⁴⁰

Menem ki olmadı birgün felek benimlen sâz

Meni bu şehirde bir âlâ göz şikâr itdi

Nece gögerçini göyde şikâr ider şehbâz

Düğün düğün teli her yan üzerinde kesmeleri

Edip vilâyet-i Tahrâ'nı hıttâ-i Ahvâz

10 Olar ki vâsf eyleyüpler safâda Şîrâzı

Mene güman yohı tercih Heydece Şîrâz

T[202] M[207]

X.

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1 Her kış dalıca yaz gelür her gice günüz

İmdi ki gün batup karaluktur telesmiyüz

Lokmân buyurdi çölde itürdüz yolu gice

Mâldan inüp edüz oturak ta ola günüz

²⁴⁰ -eyyâm: devrân M.

Çohlar güman idüple yalan dâni doğruya
Kuş bes ki gışkırur hele yersüz ohur horuz

Her kim bugün diyer ki menem sâhib-i zamân
Alanmiyüz zamân zuhûr olmiyüp henüz

5 Mirzâ Rızâ'nın oğlu diyirler imâmdur
Bu sözleri adam işitende olur kuduz

Ger bu deli imâm ola pes men Peyamberem
Ger bu Peyamber olsa menem yohsa Hürmüz

Bu fırkaya Peyamber olanda bile bizü
Dân itme olsa ba'zılara ger Hudâ öküz

Yol menzile odur ki Peyamber verüp nişân
Hoş hâline o kim bu yolu dutdı gitdi düz

Hak cid u cehd eyliyene gösterür yolu
Üz gayr-ı Hakka koyma sene Hak getürsün üz

10 Hâcet aparma bendeye mahlûka tikme göz
Allâhdan özgesi ola her kim ümîdin üz

Mahz-ı bahâneyi halka ohur vâ'iz Heydecî
Hak bendesin behişte aparmaz bahânesüz

T[207] M[273]

Harf-i Lâm

XI.

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün

1 Gönül ağlama ağlama gülgilen gül

Bahâr oldı geldi gene gülşene gül

Bahârın yeli rûhımı kıldı tâze

Çekâvek sesi tab‘ımı itdi şengül

Degil akıldan tövbe gül mevsiminde

Hani sâkî şûh u şîrîn şemâyil²⁴¹

Dur ey ârızı lâle kaddi sanavber

Gel ey ağzı gül goncası zülfi sünbül

5 Gönül gülistânında gam rîşesin kaz

Donun gey getür mey otur dey danış gül

Bile faslda tövbe kılmak hatâdur

Gerekmez gide ihtirâm-ı gül u mül

²⁴¹ -M

Diyir zâhid itmez benimçün tefâvüt
Kıyâkû-yı kaz ile âvâz-ı bûlbûl

Bu hayvâna âdem diyirler mene dîv
Bu nâdâna âkıl diyirler mene hül

Oda ûd u anber tökersen ne veche
Bununçün ne farkı kalak u karanfûl

10 Didim zühd ü takvâyı benimlen kayırmaz
Meger tökdüler²⁴² zâhidin başına kül

Didim yolçıya dâñ çağı men yoruldum
Şelem çoh ağırdur biraz eyle yüngül

Bu dünyâ denîdur buna arhalanma
Eger hüşyâren gerekmez tâammül

Didi Heydecî gitdi yoldaş yubanma
Budur isterin ağla ya isterin gül

T[208] M[270]

XII.

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

²⁴² -tökdüler: koydular M.

1 Fasl-ı gül oldı şişelere dur gülâb kıl

Gel ey güzel devam yohı sen şitâb kıl

Su bilmesin susızlara virmak sevâbdür

Ger isterin sevâb kılan dur sevâb kıl

Bu ins u hâl halkasına sığmaz özgeler

Ger gayrı dost istiye gelsin cevâb kıl

Dur bir ayağa serv özin artuk ögmesin

Gül çoh özin begenmiye üzden nikâb kıl

5 Keklik ger etse nâz ki kırmızıdur elleri

Çek sürme el ayağüya sende hızâb kıl

Dîvâne eyleyüp meni zencir dur getir

Bir gül üzin muhabbeti fikr-i tenâb kıl

Kimdür desün o sevdügüme kim deyüp sene

Bu âcizi firâküve yandır kebâb kıl

Bes tikmişem güzel yoluva göz usanmışam

Çoh intizâr virme mene az azâb kıl

Gel rahme gör yol üste haçağdan oturmışam

Koy başıma ayağ meni toprak hesâb kıl²⁴³

10 Otuz beş ildi yalvarur Allâha Heydecî

Allâh onun du‘âsında müstecâb kıl

T[211] M[260]

Harf-i Mîm

XIII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün me‘fâilün fâ‘lün

1 Hudâ bilür ki men ey dost bî-vefâ degilem

Yohum hilâf u hatâ dost-ı bî-safâ degilem

Vefâ vü mihr eger özgelerde az tapılır

Men özgeler kimi bî-mihr u bî-vefâ degilem

Demem cefâ eyleme men cefâya tâbım var

Velî bu kadar da müstevcib-i cefâ degilem

Sene ne etmişem ey derdimin devâsı bugün

Uzanmışam ölürem lâıyk-ı şifâ degilem

5 İlâc yoh meni bu derd öldürür bilirem

Dur ey tabîb ki men kâbil-i devâ degilem

²⁴³ -M

Rızâyam ölmağa ta kurtulum mene birisi
Ger ağılya men ölenden sora rızâ degilem

Kocalmışam döşümün başımun tüki ağarup
Yohum ürekte heves tâlib-i hevâ degilem

Mene diyirler dime halk içinde men deliyem
Yalan niye danışum düşmen-i Hudâ degilem

Men ögmerem²⁴⁴ özimi kibr u nâz yoh mende
Hudâ'ya şükr ki bu derde mübtelâ degilem

10 Akılliyem deliyem men pisem eger yahşi
Ele buyam ki varam âdem-i riyâ degilem

T[213] M[252]

XIV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Senin yolunda men ey dost cânımı üzdüm
Ne kadar cevri u cefâ eyledin mene düzdüm

Ürekte özgelerin mihrini yudum kıldım

²⁴⁴ -ögmerem: ögmenem M.

Sene muhabbetimi sâf su kimi süzdüm

Didim meger duta birgün ‘inâyetün elimi

Bilüp bu olmıyacakdur ümîdimi üzdüm

Özüm özümden utandum bu hâm sevdâdan

Ne kadar kulluk eger itdim olmadı müzdüm

5 Bu nefis-i bulhevesi yüz füsün ile neçe gün

Salup ilan kimi çantaya ağzını büzdüm

Acışdı güc getürüp çıhdı istedi çalsın

Meni düşüp suya bir kısım ilen suyu özdüm

Menem dimâğı kurı beyni boş kırık aklı

Yıkup bu sözleri moncuk kimi sapa düzdüm

T[217] M[211]

Harf-i Nûn

XV.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

1 Sâkî getür neden o mey-i hoş-güvârdan

Mey hansı mey o mey ki yohı farkı nârdan

Geldi neme bahâr gidipdür neme karâr
Cândur nece nizâr neden hicr-i yârdan

Eylerdim ârzû haranı tarf-ı gülşeni
Gönlüm iderdi yâd haçağdan bahârdan

Men çoh hoşum gelür nemeye bülbül u güle
Men çoh bedim gelür nemedan kış u kardan

5 Mutrib beli buyur men ölüm bir ayağa dur
Neylüm apar gamı ne ilen çeng u târdan

Kuşlar gene ohur harda murg-zârda
Keklik sesi gelür haradan kûh-sârdan

Şâhid beli dönüm başüva hûb sözün buyur
Fıkr et ne var düşüpdür emûn hâb u hârdan

Neylüm ayağa dur nola görsün emûn boyun
Onda götür nikâb neden ol ‘izârdan

Sâkî getür neyi bile ol kana dönmüşü
Vir bir dadım neden bile ol zehr-i mârdan

10 Mutrib buyurgilen neyliyüm sâz kıl neyi
Oğlan çıkart çegâneni hardan yuhardan

Sende ulan Mugannî ohı bir neçe gazel
Gizliyende yoh utanma çağur âşikârdan

Sende balam terennüme gel dey ne kısım ile
Alçakda hayır korhma gelen dey yuhardan

Men salmışam elimden nemeni mâl u şevketi
Men el götürmişem nemedan neng u ârdan

Men i'tinâ yohum nemeye kavl-i zâhide
Korhı yohumdur kimden rakîb-i hammârdan

15 Hîç oldı ehl-i zühd nece bî-riyâ eger
Kılsa namâz kim birisi çâr u dârdan

Sâkî dolan dolanmıya kim çarh-ı kecmêdâr
Döndürme sal kimi felegi bu medârdan

Mutrib sözün buyur sen ol Allâhun danış
Hansı makûleden dey gelen vâsf-ı yârdan

Dey yâr hansı yâr meni hâr eyleyen
Sındırdı ahdı koydı meni şugl u kârdan

Hîç iltifât eylemedi men ki görmedim

Vechi nedür elim üzölüb câh u cârdan

20 Gît iltimâs eyle eylerem rahme gelmiri

Gel al götür benimki geçüp ihtiyârdan

Aczin semer yohı eylemez acze i'tinâ

Âhın bilüp hazer eylemez âh u zârdan

Hâr itdiler kimi meni kimler gül üzliler

Cûr itdiler ne kadar geçipdür şümârdan

Var hâtırında hansı o gün gitdük Ebher'e

Ebher'de kalmaduk niye bes ıztırâpdan

Vardur yâdında hansı gidende Melayer'e

Men sohbet eyledim nemedan bağ u nârdan

25 Bir söz diyüm buyur meni hâr eyledi gurur

Saldı meni bu kibr neden iktidârdan

Yohluk ne pis olur beli müflis hasîs olur

Pulsuz bahar nigârına hardan kenardan

Men şekve eylerem gene kimden rakîbden

Men eylerem gile gene kimden nigârdan

Kim vardı neyleren dura kalyânı doldura
Gönlüm gene alışdı nemiçün şerârdan

Sâkî beli kadân men alum Allâh itmesün
Kurtar meni neden bu gam-ı intizârdan

30 Vallâhi çıhmışam nemedan sabr u tâbdan
Billâhi doymuşam nemedan bu diyârdan

Bah gör kocalmışam ne sebep cevri-î çarhdan
Tâkat yohum neçün sitem-i rûzgârdan

Düşdüm hara bura haradür bu belâlî çöl
Dur dut elim çihart haradan bu diyârdan

Sen bu diyâra geldün özün yoh getirdiler
Dey kim seni getirdi soruş hüşyârdan

T[220] M[213]

XVI.

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

1 Mutrib getir neyi neyi neyliyüm hikâyet et
Kimden diyüm Tehemten ü İsfendiyâr’dan

Cemşîd noldı nûş eyledi merk câmını

Kâvus noldı yoh haber ol şehr-yârdan

Dey Keykûbâd virdi felek bâda şevketin

Keyhüsrevi o gelmedi daşra mağaradan

Dey noldı Zâl öldi kim öldirdi rûzgâr

Rüstem nece oldı kaldı kavli kâr-zârdan

5 Rüstem de öldi öldi aceb istemez aceb

Çoh yıhdı kim sipihr bunun tek sivârdan

Sührâb noldı sökdi onun karnını felek

Behrâm noldı gelmedi hardan şikârdan

Behmen hani yedi onı kim ejder-i ecel

Kârûn nece oldı kaldı ad ol nâm-dârdan

İskender öldi öldi beli gitdi zulmete

Dârâ nece oldı geçdi bu mihnetlü dârdan

Herkes olur ölür ne-baba başüve kasem

Kalmaz biri diri be-sevâyı Kirdigârdan

10 Dey men nece meger nece sen mâyl-i firâr

Beh beh ne fâyide nemeden bu firârdan

Bil bu felek yıhar haranı Şemsü'l-'imâren'i

Koymaz neme eser nemedan ol tâlârdan

Bildüm neyi vefâ yoh imiş kimde dehrde

Dünyâ ba'îd imiş nemedan i'tibârdan

İtme i'tinâ dahi kime bu yâr u yoldaşa

Gît kes tama dahi bu hamı dostdârdan

Gûyâ nolup tükendi neme 'ömr neyliyüm

Gûyâ haber yohun nemedan kâr u bârdan

15 Nolmuş gelüp kabağa mene bir uzun sefer

Hergiz halâs yoh nemedan bu güzârdan

Ay vay kül benim harama başıma niye

Men dalda kalmışam nemedan hemkatârdan

Yoldaş beli kadân men alum hûb sözün buyur

Dur ol yetek hara yola gemiden çapardan

Mutrib ayağa dur söle fermâyişün nedür

Seslen uyar kimi meni hâb-ı humârdan

Billen ne var ne var mene vâzıh olup misâl
Ma‘lûmdur mene neme şâmım nehârdan

20 Zâhir ider neme nemeni kûze öz suyun
Belli olur neme nemedan ilbahârdan

Dur ey nedim yuhulama koymaz buyur nedim
Doldur getür bu kâseni hardan tağardan

Yetdi seher soruş gene eyleme hurûş
Ey fark virmemiş neyi heyvanı nârdan

Sâkî balam balam neme besdür yorulmiyün
Âhir tüket baş üste uyan birce hâbdan

Gelmez hoşun meger nemeye az danışmağa
Çıhmaz başun meger nemedan iktisârdan

25 Besdür ulan Mugannî nolup isterin nola
Yat noldu yatdı halk gice geçdi yârdan

T[222] M[210]

XVII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Kişi ıyâlını evden çıhar gerek versün
Uşak eger söze bahmaz kulağını bürsün

Haberde var ki eşikden gelende öz evine
Haber vere ola dâhil ekallen ösgürsün

Yola gidende götürdi iti atı mindi
İti meresliye atı yavaş yavaş sürsün

Dadâş bu nefis köpekdür onı bile örget
Ki küşkirende gide seslenende durdursun

5 Bile adam hani uydurmasın onı şeytân
Ele kişi hani nefis-i habîsi öldürsün

Bular nedür diyiren Heydecî danışma bugün
Kişi odur üzini gırha bıkların bursun

Bu sözleri demedi yay tükendi kış geldi
Her ol kesin kömüri olsa kürsini kursun

Men öz refkime birgün didim üzün gırhma
Kocalmışan acuşup istedi meni vursun

T[223] M[272]

XVIII.

Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

- 1 Gönlüm dutulupdur biri yoh dil bilen olsun
Aç bu kapunı menzile şâyed gelen olsun

Bes ağladım oldı cigerim kan yetür Allâh
Bir kes gözümün yaşını üzden silen olsun

Yoldaş mene çohdur dolanum âlemi şâyed
Bir kimse tapum derdime dermân kılan olsun

Oh her ne iti olsa gümân eyleme şahsın
Dünyâda şemâtet kimi bağrın delen olsun

- 5 Allâh bu şehin bahtı dönüp tahtı dolansun
Müşkil bunun ahdinde dudağı gülen olsun

Ey mâyesi az çoh eyleme nâle vü feryâd
Sen derdiyü dey belki devâsın bilen olsun

T[224] M[264]

XIX.

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

1 Ey dost men buyurduğuva koymışam boyun

Ger isterin bu köynegi menden buyur soyun

Ger kulluğa kabûl iden ol halka bu kulak

Vir²⁴⁵ eyleren esîr o zencir bu boyun

Efsûs ayrılık odına yahdı cânımı

Gitdi o nâzenin üzini görmedim duyun

Bir gözleri ala bala ceyrân içün gönül

Nâle çeker nece balası içün meler koyun

5 Sâkî meni gam elden apardı ayağa dur

Sallan gele kadân mene görsün emûn boyun

Dünyâya uymadım men o çağdan ki anladım

Mahz-ı hayâl lezzetini işlerin oyun

Bu hiç ü pûç merhaleden geçdi Heydecî

Yumdı gözün kıyâmete koydı kala toyun

T[225] M[261]

Harf-i He

²⁴⁵ -vir: ger M.

XX.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

- 1 Nece men ağlamiyüm çekmiyüm cigerden âh
Ki hîç u pûçile 'ömr-i azîzim oldu tebâh

Eger cehâlet ilen rûzgârım oldu heder
Bugün ne fâyidesi halime te'essüf ü âh

Ne kadar yerleri gezdüm meger tapam birisin
Meni hakîkat-ı matlabdan eylesin âgâh

Yolun nişânını aldım sürâg her kimden
Danışdı gördüm özümden beter onı gümrah

- 5 Ne bir delîl ü ne bir el dutan ne dâde yeten
Adam kime apara çâresiz kalanda penâh

Hara gidüm ne idüm derdimi kime danışum
Gîc olmuşam men özün dut elimden ey Allâh

Sene getirmişem üz gel meni bağışla bugün
Kocalmuşam eger itdim cevânlığımda günâh

Yakîn öziyle kaçur²⁴⁶ Heydecî Hudâ senden

Giçer *fe innehu lâ yestecîbu da 'vete lâh*²⁴⁷

T[228] M[260]

XXI.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Ta'accüb eylerem ey sevdüğüm seni Allâh

Ne kadar hoş yaratupdur *'alâ ve celle ilâh*²⁴⁸

Kılup celâlını zâhir senin cemâlinde

*Fema ecelle ve ma e'zeme celâlullâh*²⁴⁹

Sanem seni gören özge güzellere bahmaz

Yakındur itmeyecek cilve gül yanında giyâh

Menem ki dost yolunda cefâdan incimerem

Ne çünkü mezheb-i âşıқта incimaktı günâh

5 Diyirler gitme muhabbet yolunda zahmet var

Bu korhulu yola koydum²⁵⁰ ayağ Hudâ'ya penâh

²⁴⁶ -kaçur: çağur M.

²⁴⁷ O, gafilin duasını kabul etmez.

²⁴⁸ Yüce olan Allah.

²⁴⁹ Allah'ın yüceliği ne muazzamdır ne büyüktür.

²⁵⁰ -koydum: koyduk M.

O çağ ki özgeden üzdüm ümîd yumdum göz
Menim yanumda tefâvüt yohı gedâyla şâh

Gül üzlere göre hâr itdi Heydecî özünü
Cihânda istemedi i‘tibâr u ‘izzet u câh

T[232] M[256]

XXII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

- 1 Seper nesîm-i seher ıtr-i müşgi her yana
Meger o yâr çeker zülfüne gene şâne
Gönül uçup kazalak tek dolandı her yana
O gül özün eyledi zülfin için lâne
Sabâ o dilbere dey vurma tellerive tarak
Dağutma lânesini rahm kıl o hayvâna
O gün dağuldı hayâlim gatuştı ahvâlim
Ki düşdi gözlerim ol kâkül-i perîşâna
- 5 Üreklerin kuşunı sayd kılmağa zülfün
Üzünde dâm kurup hâldan sepüp dâne

Sanem sene göre men düşmüşem bu ahvâle
Senin hayâlûve baş koymuşam beyâbâna

N'olurdu sende eger bir gülen benim üzime
Kulak asan sözime minnetün koyan câna

Bir iltimâs varum gelmese eger acıkun
Mu'âfdur diye her ne danışsa dîvâne

Ürek heves ider ol gül kimi üzinden öpüm
Buyurgilen görüm âya murahhasam ya ne

10 Bu ârzu sene mümkün degil meger ölesen
Danışma pûçdur ey Heydecî çekil yana

Adam ki oldı tama'kâr söz gelir üzine
Belî tama'dan olur her ne gelse insâna

T[234] M[254]

XXIII.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Ocağı odla balam aş pişmez öz özine
Her ol sever üregi aş tütün gider gözine

Cihân meselde degirman felek onun daşı

Adam ki girdi degirmana toz konar üzine

Bebem sitem eyleme halka rahm kıl özive

O kes ki zulm ider özgeye ider özine

Her ol keçi ki vurardı koyunları gördüm

Çoban ağacın atup geldi degdi boynuzine

5 Yalan danışma dağal olma halk ile yol git
Yeter murâdına ol kes yolun gider düzine

Eger tapulsa vefâ bir neferde kadrin bil

Bu bir nefer o vefâsızların deger yüzine

Muzâyaka eylemez Heydecî nasîhatda

Velî ne fâyide yohdur kulak viren sözine

T[233] M[276]

XXIV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Danışma zâhid eger söz işitmedim sene ne
Men öz Hudâma günâh itdim itmedim sene ne

Hudâ behişt-i berîni verüp sene²⁵¹ mene ne
Senin gümânüve men kâma yetmedim sene ne

Neçün meni sögeren gitmişem kiliseye
Degildi Ka‘be nasîbimde gitmedim sene ne

Mene eger didiler gel kılak dalında namâz
Bahup selâhıma bu emre bitmedim sene ne

5 Didim men eylemerem²⁵² iltifât dünyâya
Yeritdim öz sözimi ya yeritmedim sene ne

T[225] M[25]

XXV.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Sanem senin üziyü ohşadum eger aya
Cefâ olur sene yoh ay içün bile pâye

Cefâ çoh itme meger salmağa belâya meni
Seni doğupdur anan perveriş verüp dâye

O gün ki bir görüşe dînimi sene satdum
Bugünde bir öpüşe cânı koymışam mâye

²⁵¹ -verüp sene: sene verüp M.

²⁵² -eylemerem: eylemezem M.

Men ol kesem ki hemîşe vefâ yolunda benim
Deger ayağıma daş başıma gelür kaya

5 Düzen belâya menem Heydecî benimlen gam
Gezer hemîşe nece şahslan gezer sâye

Gelür hoşı mene bir pârenin budur cehti
Ki bağlamam özime hiç-vakt pîrâye

T[235]²⁵³

Harf-i Yâ

XXVI.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Özün hayâl kıl insâf eyle seni Tarı
Olupdı terk kıla yâr bî-cihet yârı

Gile yohum niye ey dost menzil ayrılasan
Gelüp gidende benim hâlimi soruş bari

Meger çıhupdı yâdından gidende Zencân'a
Çıhup gelende ol gündeki eve sarı

²⁵³ -M

O sözleri ki danışurduh kabakça Gül Muhammed

O hâdimim ki sürerdi kabakça mâlları

5 Gene o günler için şâd olup benim gönlüm

Karâr u tâkat elimden çıhartdı efsârı

Ucaldı Şâh-ı Hudâbende tek benim âhım

Minaresi kimi govzandı nâle vü zârı

Kimin yanında şikâyet edim ehîbbâdan

Salupdı yâr gözinden meni edüm zârı

T[235] M[311]

XXVII.

Müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ

1 Ol kim apardı kışî getürdi bahârı

Kıldı bedel sebze vü güle buz u karı

Kimse ki yoh yerden âlemi eyledi var

Kudreti vardür gene yoh eyleye varı

Bu ne aceb döndüre visâle firâkı

Lütf kılup göndere gile vü nigârı

Ol ki ne kadar ağladım o mihr u vefâsız

Eylemedi iltifât bir mene sarı

5 Ârızı gül kaddi servdür memesi nâr

Serv ağacında kim görüpdür enârı

Geldi başımdan çıhardı akl u şu'ûrı

Gitdi ürekten apardı sabr u karârı

Uyma bu dünyaya yoh vefâ vü bekâsı

Çoh kişini öldürüp evinde bu karı

Ol kişiye cân fedâ ki virdi telâkın

Bu deveden yumdı göz götürdi mehârı

Eyledi Mevlâ'ya cilve Bâğ-ı Fedek'de

Gel meni al mâlik ol tamam diyârı

10 Şâh didi git ırağa gelme yavuk men

Eylemerem ihtiyâr sen kimi yârı

Men sene allanmazam git özgeni uydur

İtmişem üç yol senin telâkuyi câri

Kimse ki gönlünde yoh muhabbet-i Hayder

Tâ‘atı olmaz kabûl der-gâh-ı Bârî

Hakka Ali’dür velî ki haşr gününde

Kısmet ider kâinâta cennet u nârı

Üz getirüp Heydecî bugün sene Mevlâ

Vâsıta ol sen onı bağışlıya Tarı

T[237] M[208]

XXVIII.

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Yaraşmaz ögmağa bir kimsene meger Tarı

Nece var itdi yohı yoh ider gene varı

Tamam-ı halk yer u gögde cin u ins u melek

Olur helâk meger zât-ı Hazret-i Bârî

Kazâ-yı Hakka rızâ ol bugün ezel günde

Hudâyı her ne mukadder idüp olur cârî

İşe ki el koyaran ögde Allâh adın apar

Dolaşmıya sene şeytân u yâr u ensârı

5 Dalıca salmağa evlâd-ı âdemi bu şakî

Gider dalıca bu halkın elinde efsârı

Özün gözetle balam nefisden eger gaflet

İden çeker seni kem kem cehennme sarı

Kapar gelüp gideni it kimi meresle bunı

Yeter köpek ki açık kaldı halka âzarı

Her ol ki boş dolanur çoh yiyer yatar artuk

Dutar her-âyîne düşmen bu üç kesi Tarı

Karın kulu eylemez bendelük Hudâvende

Olur öküz kimi fazl u kemâlden ârî

10 Kes özgeye el uzatmaz ger olsa nâmûsı

Kişi dil özgeye açmaz eger ola ârı

Hudâ'ya şükr bu nâ-merd halka borcum yoh

Kulağını kişinin borcudur ider sarı

Sen itme dâñ bu biyûk ni'meti bilür kadrin

Fakîr u müflis u renc u ta'ab giriftârı

Soyuk tükenmedi gül bitmedi n'olurdi gene
Gelüp bahâr aparsaydı bu kış u karı

Figân ki hasreti kaldı ürekte Heydecin ol
Soyuk bulakları başı dumanlı dağları

T[298] M[312]

Hâtime

XXIX.

Müfte‘ilün fâ‘ilâtü müfte‘ilün fâ

- 1 Sözlerimün hatmi hamdi Hazret-i Bârî
Pâk Hudâvend ayb u naksdan ârî

Ketm-i ‘adem den getürdi âlem u Âdem
Halka yeri sakın itdi gögleri cârî

Oldı sebep hikmeti muhabbet u kahrın
Kıldı mücessem yaratdı cennet u nârı

Ol ki bağışlar günâhkâra günâhı
Dost dutar bendeden tazarru‘ vü zârı

- 5 Ol ki yeter kâinata feyzi dem-â-dem
Cûd u atâsı cihâna cârî vü sârî

Gırğıya et kısmet eyledi keçiye ot
Köşşeke süt pay kıldı cüciye darı

Harda koyar ac âcizi bu meseldür
Kim kırur kûr kuşun luvâsını Tarı

Vay mene ger sabah günde buyursun
Kim bu şakîni çekün cehenneme sarı

Gam yimez ol kes ki dostârı Alî'dür
Korhusı yoh kimse kim Alî ola yârı

10 Gel bugün Allâh benim günâhımı sen giç
Haşrde hâr eyleme bu derde dûcârı

Men seni ey dost isterem ne behiştî
Ebleh ider ârzu kebâb u enârı

Eylemedi Heydecî duyunca temâşa
Oldı hazân bâğ-ı 'ömri soldı bahârı

T [240] M[253]

XXX.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1 Dur balam subh yavuhlaşdı gelür zeng sesi
Kâfile düşdi yola sende yeherle²⁵⁴ feresi

Bu hamû arpa samanı heder etdün ne güne
Besliyüp bir bile kulluk eyledün oldı besi

Köpegi bağla balam kapmıya ger ba‘zıları
Lazım oldı kapa boynından o çağ aç meresi

Meni sîmurg seher sesledi key kâf kuşu
Aç kıcın bağını vur bir bire sındır kafesi

5 Bu hamû gülşen u gülden has u hâşâka gönül
Bağlama himmet idüp odla bu hâşâk u hası

Sâgar u sâdeye kurşanma cevânlık haçağa
Anlamazlık ne kadar boşla hevâ vü hevesi

Sevdüğüm sögme meni hak seni düzlü yaratup
Seni her kim göre sevmez üregi özge kesi

Ey özi şem‘-i şebistânıma pervâne sıfat
Senin aşkında yanar Heydecî çıhmaz nefesi

²⁵⁴ -yeherle: eyerle M.

XXXI.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1 Beh bahârın gene geldi yelinün hemhemesi

Kış geçüp gitdi o kar u kelek u demdemesi

Oldı bayram ağaclar gül açup kuşlar ohur

Hani sâkî ol gül üz ağzıma olsun memesi

Baş koyup halk beyâbâna uşakdan büyüge

Kişisi avratı bir yerli²⁵⁵ 'abd u emesi

Ey ki dünyânı ögersin begenüpsen neyini

Dey görüm yahşidür âyâ bu harâbın nemesi

5 Devlet u saltanatı câh u celâl u bezeki

Ni'met u 'izzeti bir arpaya degmez hemesi

Heydecî harda temâşa hara ol kara günün

Unu çohdan elenüp mîhde asuldı kemesi

Bu solan gülşeni gam düşgünü yanmış cigeri

Subh u akşam du'âsında budur zemezmesi

²⁵⁵ -yerli: yerlûsi M

Ehl-i tefrîş âyâ kâş ki sinsun kalemi
Halk-ı Tebriz hemîşe iti olsun kamasi

T[241] M[206]

XXXII.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

- 1 Ol rızâ kısmete var hikmeti Allâh’ın işi
Ol ki döndürdü kışa yayı ider yay kışı

Her nece her ne mukadder idüp olsun olacak
Vir rızâ hükm-i kazâya aç üzinden kirişi

Çoh telaş itme telesme işe koy vakti gele
Yem verilmez kuzıya çıhmıya ağzında dişi

Bağlanup vaktine her zâd nece kim bâğ iyesi
Müddet ister ki ide mey üzümü ney kamışı

- 5 Halka âzar iden halkdan âzar görür
Men işim halk ile yoh halk benimle ne işi

Yol gidende yere bah yahşi degil nahvet u nâz
Gelür Allâh acığı men‘ kılup bu yürüşi

Avrata şahs gerekmez diye gizliyen sözünü
Nehi olupdur eyleye maslahat avratla kişi

Zâhid u sade vü sâlûsa vasiyet eylemak
Ona benzer ki adam tapşura kurda çebişi

Heydecî hûşuyı yığ başüva çoh yâve dime
Yaya tohmakı bile gübseme kıraran kirişi

T[242] M[273]

XXXIII.

Fâ‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

- 1 Kocalık egdi meni dur kadâyı alum sâkî
‘Ömrden bir neçe günden degil artuk bâkî

Diş düşüp bel bükülüp üz kırışup baş ağarup
Nece kim kar yağar kışda ağardur dağı

Hûşımı başdan apar halimi zülfün kimi poz
Deve mest oldı yük altında gelir oynağı

Men dayanmam giderem aşk u muhabbet yolunu
Gezerem bu çöli heryan o cân-ı alçağı

5 Var haberde ki adam bir zâdı ahtardı tapar

Bağladım men bu ümîde belime kurşağı

Sâlik-i ârife öz halimi arz itdim o gün

Didim ol dost gören mümkün olur görmağı

Didi²⁵⁶ aç bah göziyü yohsa yetüpsen kâma

Natı açma bu sözün yahşi degil çıplağı

Çoh sözün sarfa senünçün yohı ısrâr eyleme

Ey dimâğı kurı bînî bâlâ dar kursağı

Dilüyi sahla seni virmiye âhir ölüme

Ölüme virdi bu sözler nece Şeyh-i İşrâkı

10 Hak buyurdi bu sözi doğru didi yahşi degil

Sırrı zâhir eylemak imdi odur yırağı

Kim yumum ağzımı ol sevdüğimi ohşamağum

Ayrı vakte kala yâr bâki vü sohbet bâki

Heydecî aşk tarabnâmesini yazdı bugün

Çulgadı ayş u ferah defterine evrâkı

²⁵⁶ -didi: didim M.

T[243] M[252]

XXXIV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Cihânda istemedim câh u mansıb u mâlı

Didim ürek oyunu özgeden edim hâli

Bu bî-nevâya taraf dost bahmadı bir yol

Gönülde kaldı kamu ârzu vü âmâlî

Hani refik ona gussamı kılum izhâr

Hani tabîb ona derdimi edim hâli

Mene deyirler senün niyetün degil hâlis

Telâş u sa'î yohun himmetün degil âli

5 Doğur deyirler velî ger adam itirdi yolu

Yanar dimâğî düşer şevkten sovur dâlî

Belî bu bahtı dolanmuş bucûr çihup peşki

Nede bu ulduzı yanmış bile gelüp fâlî

Sözün kulağa asan yoh acîb yoh cehti

Meger imâmesi pozukun yoğun degil şâlî

Soyuh danışma dime yâve Heydecî git düz

O kes ki lâf muhabbet vurar budur hâli

T[244] M[251]

XXXV.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

1 Üzünde dâmdur ol zülfi dânedür hâli

Bahup gönül kuşu görcek karışdı ahvâli

Teng dudakları kaymak ağzınun suyu bal

Bu şûh bir bire kaymak ilen katup balı

Yahup bu gonca dudak lâle tek mene cânı

Egüp bu kaddi elif dal tek mene dalı

Eger bu Türk benim gönlümi ala eline

Bağışlaram teline Erdebil u Halhalı

5 Bu rûzgârda ey sevdiğim yohun sâni

Mukaddemin hamû göyçeklere yohun tâli

Gözüm yolındadür ey gözlerin kadâsı mene

Meger gelen sene öz derdimi edim hâli

Gözüm saraldı gögi intizâr tâ haçağa

Tükendi ‘ömr ürek oldu gussa pâmâlî

Sanem seni sinadum git vefâ vü mihrin yoh

Dime ki şûh u perî üzlerin budur hali

Hayf bu ‘ömr-i azîze ki vecihsiz geçdi

Hani benim kimi mağzı şu‘ûrdan hâlî

10 Men ol kesem ki ne dünyâsı var ne âhreti

Ne fehmi var ne kemâlî ne mülk u ne mâlî

Hudâ bilür ki muhabbet yolunda Heydeclü

Beli büküldi kocaldı akardı sakalı

T[245] M[271]

XXXVI.

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1 Çıhdı cânânım otakdan cismden cânım kimi

Gitdi ceyrânım elimden dîn u imânım kimi

Geçdi yel tek men bahardum yel dağıtdı çignine

Anber-efşân kâkülün hâl-i perîşânım kimi

Sesledim hân ey muhabbetsiz büt-i nâ-mihribân

Gitme gel sındırma ‘ahdi kalb-i vîrânım kimi

Döndi ok tek gamzesün tünd itdi töksün kanımı

Kırmız itdi ârız-ı gülnârını kanım kimi

5 Kılmışam çoh bâğ u bostânı temâşa görmedim

Bu üzi gül ağzı gonca zülfı reyhânım kimi

Cem’ kılmışdım hayâli men idem azm-i veten

Ol hayâli bu perî-üz pozdı sâmânım kimi

Başıma düşdi havâsı kalmadı hûş u havâs

Kavm u kardaşı ferâmûş itdim öz cânım kimi

Göz götürdüm nâm u neng u ‘âr u câr u câhdan

Terk kıldım mülk u mâlı bâğ u bostânım kimi

Men yazardum neçe müddet dîn u dâniş defterin

Dîn u îmânı apardı uğrı dîvânım kimi

10 Çoh vilâyetler gezüp her kısım gördüm nâzenin

Görmedim nâ-mihribân öz yâr u cânânım kimi

Doğrusı aşkunda cânâ gussa vü gamdan sevâ

Men ki bir zâd bilmedim bu ders-i irfânım kimi

Ey muhabbetsiz elinden dâd kıldun hîç yâd

Men varum bir ‘âşığım bu mât u hayrânım kimi

Kellem odlaşmuş töker kor gözlerimden su ahar

Sîne dolmuş seslenür bu elde kalyânım kimi

T[266]²⁵⁷

3.2.5. Kıt ‘alar

I.

Fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fâ‘lün

1 Seni vasf itmege degül kabil

Men kimi pis u nekbet u idbâr

Müflis-i bî-fûls u kîsesi boş

Hasret-i rûyi dirhem u dînâr

Rûzîsi kem gam u belâsı çoh

Bahtı bergeşte tâli‘i bîmâr

Başı tük üsti çirk börki keyfer

Menzili hisli hâtırı efkâr

5 Donı ögninde kalmiyüp âsâr

Arhalıkta kalupdı bir astar

²⁵⁷ -M

Hak ide ser-nigûn Kazvîni
Kalmıya bu harâbeden âsâr

Ne kömür var ne kürk ne kürsi
Kış soyuk kapını alupdur kar

Menzili güng rüzgârı teng
Şehri idbâr milleti gözi dar

Diyün ol bezme gelmesün zâhid
O dalı tahta gerdeni gül-dâr

10 Tüki ok karnı vende ağzı cüvâl

Burnı mağara kiprigi mismâr

Üzi pislikli burnı fırtıhlı
Köynegi bitli başmağı mundâr

İstemem âbidi o boynı yoğun
Gelmesün meclise o nâ-hemvâr

T[266]²⁵⁸

Kıt'a

Der sifâriş-i mihmân²⁵⁹

II.

²⁵⁸ -M

²⁵⁹ Misafir ağırlamada.

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

- 1 Hazret buyurup edüz konağa
İkrâm ki hediye-i Hudâdur

İki güne hakkı var konağın
Ger üç güne ten kala revâdur

Üç günden ilâvesi konakdan
Ev sahibine göre cefâdur

Ger on güne gitmedi Hudâ'dan
Bu hediye değil gelüp belâdur

- 5 Her kim ola Hamse'li bizim tek
Bu derde hemîşe mübtelâdur

T[296] M[310]

Hazret-i Ebu'l-Fazl Aleyhisselâma arz olundu

III.

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fâ'lün

- 1 Sabâ peyâmımı dey Hazret-i Ebu'l-Fazl'a
Ol ilm u hilm edeb kânı fazl deryâsı

Ki ey Hüseyin şehîdin reşîd kardaşı
Ali-yi velî-yi Hudânın cevân ra'nâsı

Ağa senen o koşunsuz şehin ‘ilmdârı
Susuz uşaklarının teşne-kâm sakâsı

‘Arz eylemişem hâlimi sene üç yol
Yohun nazar mene ey dost var ne ma’nâsı

5 Neden bu kara üzin ‘arzına kulak virmen

Ciheti nedür ki degil müstecâb du’âsı

Gedâlığa kapüva geldi virmedin ona pay

Revâ degildi bu ey rûzgârın eshâsı

Menim ümîdimi üzme begenme halk desün

Gulâmını kapudan sögdî kovdı Mevlâsı

Bu bahtı kara eger çâresiz olup derdi

Senin teveccühin olsa olur müdâvâsı

Apardı herkese üz nâ-ümîd oldu bugün

Sene dâhil düşüp yoh penâh u melcâsı

10 Yazuk kalup biri yoh ‘arz-ı hâline yetişe

Dutup senin eteginden budur temennâsı

Ki istiyen günahın Hak geçe o dünyâda

İde hesâbını âsân geçüp bu dünyâsı

Bu yol itirmişe Hak ‘ilm ile ‘amel versin

Ki getmiye hedere zahmet u tekellâsı

Dilinde var düğün açsun dilin tevellâya
Ki âşikâr ola âfakda teberrâsı

Nasîb ide mene bir köşe orda tek oturum
Adam kocaldı budur hâlinin takâzâsı

15 Halâs ide yahamı men musâhib istemerem

Meger o kes ki ola ‘akl u ‘ilm u takvâsı

Menem ki her ne telâş eyledim heder gitdi
Cihânda eylemedi sûd hîç sevdâsı

Ne mülk u mâl ne ‘ilm u ‘amel ne ehl u ıyâl
Men ol kesem ki ne dünyâsı var ne ‘ukbâsı

Ne ârif u ne hekîm u ne müftî vü ne fakîr
Meger ki var iki arşın başında kirbâsı

Senin i‘ânetin olsun tapar hakîkate yol
‘Înâyetin ola sûret tapar heyûlâsı

20 Yazup ârıza gene Heydecî buyur Mevlâ

Cevâb yohsa tükenmez senünle da‘vâsı

SONUÇ

1853 yılında Zencan'ın 60 kilometre uzağındaki Heydec köyünde gözlerini dünyaya açmış olan Hakîm-i Heydecî 19. asrın ortalarında yaşamıştır. Babası Hacı Molla Ma'sumali'dir. Babası dışında aile fertleri hakkında malumat yoktur. İlköğrenimini Heydec köyünde tamamlamıştır. 1879-1887 yılları arasında ilim tahsil etmek için Kazvin ve Tahran'a gitmiş, buralarda devrin ileri gelenleri, şairleri ve ilim adamlarıyla dostluk kurmuştur. Daha sonra *müçtehid* ünvanı almak için Necef'e gitmiştir. Necef yolculuğunda eşkiyaların saldırısına uğramış ve herş eyini kaybetmiştir. Talan edilen eşyaları arasında divânı da vardır. Heydecî daha sonra dîvânının bir kısmını tekrar oluşturabilmiştir.

Tespit edilebilen bilgilere göre; ömrünü din adamı olarak geçiren Heydecî, 1892 yılında tahsilini tamamlayıp Tahran'a göçmüş ve ömrünün sonuna kadar bir medresede eğitim vermiştir. Birçok türde eser meydana getiren şairin lirik şiirleri, felsefi ve tasavvufî gazelleri, kasideleri ve bazı mevzulara hasrettiği nesirleri bulunmaktadır.

Heydecî, eğitim almak için sırasıyla Kazvin ve Tahran şehirlerine gitmiştir. Devrin ileri gelen âlimlerinden ders almıştır. Şair daha sonra müctehid ve din âlimi ünvanlarını almak için vatanından ayrılıp Irak'ın Necef şehrinde ilim tahsil etmiştir. İran edebiyatının önemli şairlerinin eserlerini okumuş ve kendisini şiir alanında yetiştirmiştir. Heydecî'nin şiirlerinde Türklere ait sosyal ve kültürel izlere rastlanmıştır. Heydecî, manzum hikâye tarzında da şiirler yazmış ve toplumun geleneklerini-göreneklerini ve sosyal yaşantısını bu şiirlerine konu etmiştir. Şair olmasının yanında aynı zamanda bir din âlimi olan Heydecî, şiirlerinde din ve tasavvufa ait unsurlara oldukça fazla yer vermiştir. Heydecî'nin, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler yerine Türkçe kelimeleri ve halk söyleyişlerini tercih ettiği görülmüştür. Bununla birlikte redif olarak Türkçe kelimeleri seçmiştir. Bu sebeple Türkçeye önem verdiği söylenebilir..

Heydecî eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde yazmıştır. Emperyalist güçlere karşı yazdığı *Risâle-i Duhâniye* Farsça'dır. *Şerh-i Manzûme* adlı eseri Sebzevârî'nin *Şerh-i Manzûme* adlı eserinin bir haşiyesi olup, Arapça'dır. Heydecî'nin edebî eseri *Dâniş-nâme ve Dîvân*'dır. Tahran(T) ve Meşhed(M) nüshalarından tespit ettiğimiz bu eser iki bölüme ayrılmıştır, birinci bölümü *Dâniş-nâme*'de, Farsça gazeller ve mesnevîler bulunmaktadır. İkinci bölümü, *Dîvân* da ise Türkçe gazeller, mesnevîler, kasideler, musammatlar, terkîb-i bendler, tercî-i bendler ve kıt'alar yer almaktadır.

Heydecî'nin dili Güney Azerbaycan ağızıdır. O, Azerbaycan Türkçesi'nin Zencan ağızı ile konuşan ve yazan bir şairdir. Heydecî, *Dîvân*'ında Türkçeye önem vermiş, onu başarıyla kullanmış bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler yerine daha sade bir dil kullanarak Türkçe kelimeleri ve halk söyleyişlerini tercih etmiştir. Redif olarak Türkçe kelimeleri seçmiş ve fiillere önem vermiştir. Söz ve ses tekrarlarındaki sıklık şairin şiirlerinde musikiye önem verdiğini göstermektedir. Buna bağlı olarak konu ile beytin ses uyumunu sağlamadaki başarısı dikkat çekicidir. Ayrıca şiirlerinde, atasözleri, vecizeler, halk söyleyişleri ve deyimler dikkat çekecek derecede çoktur. Bütün bunlar Heydecî'nin dile olan hâkimiyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Heydecî Fars edebiyatının önemli şairlerini örnek almış ve bazı şairlere tazmin yazmıştır. Tazmin yazdığı tespit edilen bu şairler; Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Şeyh-i İşrak Sühreverdî'dir. Söz konusu isimlerin dışında Firdevsî ve Nizâmî gibi Fars edebiyatının büyük şairlerinin eserlerinden örnekler kullanmıştır. Tazmin ettiği Arapça ve Farsça şiirlerdeki hayallerin dışına çıkmış, yeni hayal ve buluşlar ile şiirlerini yazmıştır. Dolayısıyla, farklı buluşları olduğunu belirtmek gerekir.

Heydecî'nin mutasavvıf bir şair olduğu söylenebilir; şiirlerinde tasavvufî ve irfânî ifadelere oldukça fazla yer vermiştir. Ayrıca dînî mahiyette şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Allah'ın yaratıcılığından, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye olan bağlılığı ve sevgisinden bahsedermiş, birçok beytinde Hz. Ali'yi övmüştür. İran topraklarında yaşamış olması ve şiirlerinde gördüğümüz Hz. Ali'ye olan sevgisinden hareketle onun Şia mezhebinden olduğuna kanaat getirilmiştir. Klasik şiirimize bağlı olan

Heydecî, tasavvufun etkisinin çok zayıfladığı bir devirde, şiirlerinde tasavvufî ve irfânî ifadeleri başarıyla kullanmıştır.

Hakîm-i Heydecî şair olmasının yanında şuurlu bir din adamıdır. Ülkesinin durumunu görmüş, halkı açlığa ve felakte doğru sürükleyen devrin devlet adamlarını eleştirmiştir. Şiirlerinde, toplumu, ahlakî davranışlara yönlendirmeye çalışmış, toplumda ortaya çıkan ikiyüzlülük, riyâkârlık, tama, kendini beğenme gibi kötü hasletlere karşı izzet-i nefis, cesaret, insan ruhunun büyüklüğü gibi güzel meziyetlerle mukabele edilmesi gerektiğini vurgulamış, bu konuları şiirleri vasıtasıyla dile getirmiştir.

Netice itibarıyla Heydecî Dîvânı'nın; devrin siyasî ve sosyal hayatını, edebî dilin imkânları ile fakat sade denebilecek bir dille yansıtması, ayrıca tasavvufî ifadelerle yer verilmesinin yanında, klasik Türk şiirinin özelliklerini de bünyesinde barındırması bakımından Türk-Azeri edebiyatının önemli bir halkasını oluşturduğu anlaşılmıştır. Heydecî'nin de dili kullanmadaki becerisi, hayal dünyası, bu sırada halk söyleyişlerini başarılı bir şekilde şiirlerde kullanması, kısaca şairliği yönüyle bugün daha fazla tanınması gereken başarılı ve önemli bir şair olduğu müşahade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ İsmail b.Muhammed el-, **Keşfu'l Hafâ**, C.II, Daru'l Kütüb'l- İlmiyye, Beyrut,1988,
- AKDOĞAN, Yaşar, **Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük**, Beşir Kitabevi, İstanbul 1999
- AKYÜZ Kenan, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL, Müjgân CUNBUR, (Haz.) Fuzûlî, **Türkçe Divan**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958
- ALBAYRAK, Nurettin, **Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2010
- ALTAYLI, Yasemin, Alpertunga ALTAYLI, , **Azerbaycan-Türkiye Türkçesi Ortak Kelimeler Sözlüğü**, Tiyyem Yayıncılık, Ankara 2009
- ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları No:171, Ankara 1986
- ALTUNTAŞ, Halil – Muzaffer ŞAHİN, , **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003
- ATİK GÜRBÜZ, İncinur, “Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Bahar 2019/Sayı 89, s.11-42
- AYAN Hüseyin, Nesîmî, **Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, TDK.Yay., Ankara, 2014
- BABÜR, Yusuf, **Şeyh-i San'an Kıssasına Dair**, *Electronic Turkish Studies*, Ankara,2013, s.509-516
- BİLGEGİL, M.Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015

- BİLGİN, A. Azmi, **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, TDK Yayınları, Ankara 2016
- BOZORGHALKİ, Muhammed Rıza, **Şâh Nebât-ı Hâfız**, Zavar, Tahran 1382
- CEBECİOĞLU Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları Ankara, 2014
- CEYLAN Ömür, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, Kapı Yayınları, İstanbul 2007
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2013
- DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 2013
- DİLÇİN, Cem, **Yeni Tarama Sözlüğü**, 4. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2018
- EKBEROV, Menafi – KASIMOVA, M., **Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi**, Elm Yayınevi, Bakü 1981
- EKER, Süer, **Farsçanın Kısacasında Güney Azerbaycan Türkçesi**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara. Sayı, 9 Güz. 2008. s.184-197
- ERDOĞAN, Mustafa, **Türk Edebiyatında Muhammes**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002
- ERGİN, Muharrem, **Azeri Türkçesi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1971
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2009
- ERKAN, Arif, **Arapça- Türkçe Büyük Sözlük**, Yasin Yay. İstanbul 2004
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi I-II**, Haz. Pervane Bayram, Akçağ Yayınları, Ankara 2013
- FURUĞİ, Muhammed Ali, Abdulazim GARİB, **Gazeliyat-ı Sa'dî**, İkbâl Yayınları, Tahran 1388
- GENÇOSMAN, M. Nuri (Çev.), Nizâmî, **Mahzen-i Esrar**, Ataç Yayınları, İstanbul, 2014
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (Çev.), Ferîdüddin Attâr, **Mantık-al-Tayr**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **On iki İmam**, Der Yayınevi, İstanbul 1979
- HACALOĞLU ALBAYRAK, Recep, **Azeri Türkçesi Dil Klavuzu**, Ankara 1992
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine, **Azerbaycan Halk Edebiyatı ile Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerlikler**, An Yayınları, Ankara 1991

- HEŞTERUDÎ, Ali, **Külliyyât-ı Divân-ı Heydecî**, Kitabfrûş-i Aleviyun, Tahran 1377
- İPEK, Ali, **Azerbaycan Tarihi'ne Giriş**, Lalezar Kitabevi, Ankara 2007
- İPEKTEN, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017
- KAFKASYALI, Ali, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010
- KANAR, Mehmet, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul 2015
- KARA, İhsan,(Haz.) Seyyid Mustafa Rasim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013
- KARA, Mustafa, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010
- KARABEY, Turgut, Habib İDRİSİ, , **Güney Azerbaycan Şiiri Antolojisi**, Taş Medrese Yayınları, Erzurum 1991
- KARAHAN, Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara 2017
- KARAYEV, Yaşar, **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Haz. Yavuz AKPINAR, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999
- KARTAL, Ahmet, **Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2014
- KARTAL, Ahmet, **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası üzerine Araştırmalar**, Kurtuba Kitap, İstanbul 2011
- KARTAL, Ahmet, **Türk-Fars Edebî İlişkileri Hâkikate Düşen Gölge**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2016
- KAYAOKAY, İlyas, **Gül-i Tebrizî Dîvân Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2013
- KIRLANGIÇ, Hicabi, **Hâfız Divânı**, Kapı Yayınları, İstanbul 2013
- KOCAKAPLAN, İsa, **Açıklamalı Edebi Sanatlar**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, İKÜ Yayınevi, İstanbul 2016
- KURNAZ, Cemal, **Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013
- KURNAZ, Cemal, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997

- KURNAZ, Cemal, **Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990
- KÜLEKÇİ, Numan, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2016
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (nşr.), Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994
- LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015
- MA'RÛF, Beşşâr Avvad (nşr.), Tirmîzî, **el-Câmi'u'l-Kebir(Sünenu't-Tirmîzî)**, I-VI, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1.Baskı, Beyrut 1996
- MACÎT, Muhsin, **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, Kapı Yayınları, İstanbul 2005
- MAZIOĞLU, Hasibe, **Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, TDK Yayınları, Ankara 2017
- MUHSİNİ, Aziz, **Azerbaycan Edebiyat Tarihinde Kızıl Yarpaklar**, Mina Yayınları 1995
- OKUYUCU, Cihan, **Divan Edebiyatı Estetiği**, Kapı Yayınları, İstanbul 2015
- ONAY, Ahmet Talat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Haz. Cemal KURNAZ, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2016
- ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Haz. Cemal KURNAZ, TDV Yayınları, Ankara 1992
- ÖZTÜRK, Mürsel, Derya ÖRS, (Haz.), Mütercim Asım Efendi, **Burhân-ı Katı**, TDK Yayınları, İstanbul 2009
- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004
- PARLATIR, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara 2014
- PEKOLCAY, Necla, **İslâmî Türk Edebiyatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996
- REDHOUSE, Sir James W., **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001
- SADIK, Hüseyin Muhammedzâde, **Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî-i Hakîm Molla Muhammed Heydecî**, Pınar Yayınları, Zencan 1387
- ŞENER, H. İbrahim, YILDIZ, Âlim, **Türk İslam Edebiyatı**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016
- ŞİŞMAN, Bekir, Muhammet, KUZUBAŞ, **Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017

- ŞÜKÜN, Ziya, **Farsça- Türkçe Lûgat**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984
- ŞÜKÜROVA, Esmira, “Güney Azerbaycan Edebiyatında Manzum Hikâye Türünün
Gelişme Özellikleri”, **Motif Akademi Halkbilim Dergisi**, 2011-2(Temmuz-
Aralık) (Azerbaycan Özel Sayısı-II) s.57-66
- TARLAN, Ali Nihat, **Edebiyat Meseleleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2017
- TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010
- TÖKEL Dursun Ali, **Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi**, Fatih Sultan Mehmet
Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016
- TÜNER, Osman, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Ataç Yayınları, İstanbul 2015
- ULUÇ, Tahir, (Çev.)Sühreverdi, **İşrak Felsefesi**, İz Yayınları, İstanbul 2012
- ULUDAĞ, Süleyman(Ter.), Ferîdüddin Attâr, **Tezkiretü'l-Evliyâ**, Semerkand
Yayınları, İstanbul 2018
- ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
2005
- UTKU, Mustafa, **Kur'an ve Sünnet Işığında, Tasavvuf Ahlâkı ve Âdâbı**, Uludağ
Yayınları, Bursa 2005
- ÜSTÜNER Kaplan, **Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz**, Akçağ Yayınları, Ankara 2014
- YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi,
İstanbul 1992

DİZİN

A

Ahvâz, 253

Ali, I, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 19, 21, 47, 63, 64, 68, 74,
81, 97, 105, 231, 239, 280, 284, 297, 301, 304,
306

Amr, 18, 161

Ayâz, 111

Azrâ, 225

B

Bâğ-ı Fedek, 280

Bâkir, 9, 239

Behmen, 20, 266

Behrâm, 20, 265

Burucerd, 120

D

Dârâ, 266

E

Ebher, 5, 263

Ebu'l-Fazl, 64, 297

Ebul Hasan-ı Cilve, 7

Elvend, 121

Erdebil, 2, 24, 291

F

Ferhâd, 51, 90, 116, 223

Firdevsî, 19, 301

Fuzûli, 15

H

Hâfız-ı Şîrâzî, III, 19, 20, 21, 25, 301

Hakân-i Şîrvânî, 15

Halhal, 24, 203

Hâtem-i Tay, 153

Heydec, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 104, 148, 204, 217,
220, 230, 233, 237, 251, 253, 282, 292, 300

Hızr, 72, 163, 185

Hicâz, 253

Husrev, 1, 225

Hürmüz, 254

Hüseyin, I, 4, 7, 9, 51, 64, 71, 81, 94, 232, 297, 306

Hüseyin Mansûr, 51

Hüseyin Sebzevâri, 7

I

Irak, III, 218, 253

İ

İmâdeddin Nesîmi, 15

İran, I, III, 1, 2, 5, 11, 12, 18, 26, 301, 304

İ

Îrân, 235, 237

İ

İsfendiyâr, 19, 29, 265

İskender, 21, 72, 266, 306

K

Ka'be, 79, 276
 Kârun, 20, 266
 Kazvin, I, III, 7, 9, 10, 13, 15, 25, 64, 300
 Kazvîn, 7, 208, 226
 Kerbelâ, 9, 10, 11, 64, 81, 239
 Keykûbâd, 19, 265

L

Leylâ, 51, 90, 102, 207, 225
 Lokmân, 34, 72, 85, 254

M

Mekke, 4, 6, 7, 123
 Melaye, 263
 Merağa, 2
 Merğa, 203
Meşhed, 7, 11, 97, 300
Mevlâna Celâleddin, 15
 Mirzâ Rızâ, 82, 254
 Molla Ma'sumali, 6, 300
 Mûsa Kazım, 239
 Muzafereddin Şah, 1

N

Nasreddin Şah, 1, 26, 59
 Necef, III, 7, 11, 15, 204, 300
 Nemrûd, 51, 71, 205
 Nihâvend, 120
 Nînova, 240
Nizâm-i Gencevî, 15

R

Rey, 104, 152
 Rüstem, 20, 265

S

Sa'dî-i Şîrâzî, III, 19, 21, 25, 301
Sâib-i Tebrizi, 15
 Selmân-ı Farsî, 240
 Serdar Müeyyed, 203
Seyîd Ali Huyî, 7
 Seyid Nakîb, 208
 Seyid Seccâd, 9, 239
 Sührâb, 20, 265

Ş

Şah Abbas Mirza, 2
 Şâh-ı Hüdâbend, 278
 Şehriyâr, 1, 15
 Şemsü'l-'imâren, 266
 Şeyh San'an, 50
 Şihâbüddin es-Sühreverdi, III
 Şimr, 188
 Şîrîn, 225

T

Tahran, I, III, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 21, 24,
 25, 97, 300, 303, 304
 Taht-ı Kısran, 117
 Târem, 203
 Tebriz, 2, 3, 12, 203, 286
 Tehemten, 19, 29, 265
 Tus, 152

U

Uhud, 240
 Urmiye, 2

V

Vâkıf, 15
 Vâmık, 225

Z

Zâi, 19, 265

Zencan, 4, 13, 29, 300, 301, 306

Zeyd, 18, 161

SÖZLÜK

A

Acıg, acık: Öfke, sinir, hırs, inat, inatçılık

Acışmag: Sancımak, öfkelenmek, kaşınmak

Ahtarmag: Aramak, sormak, araştırmak, incelemek, teftiş etmek, kontrol etmek, tecessüs etmek, merak etmek, sorgulamak, ummak, beklemek, bir şeyi aramak, sormak, fazlaca düşünmek, yere yıkmak, devirmek, alt etmek, yenmek

Âkk: Serkeş, inatçı.

Allatma: Aldatma

Allanmak: Aldanmak

Alışmag: Alışmak, tutuşmak, yanmak.

Aparmak: Götürmek, taşımak, uygulamak, yürütmek, kılavuzluk etmek, vermek, idare etmek, yönetmek, önde götürmek, çalmak, aşırmaq, başarmak, kazanmak, uyutmak, bayıltmak

Arhalanmak, arhalanmag: Arka çıkmak, himaye etmek, arkalamak

Arık, arıg: Arık, sıska, zayıf, cılız, kuru

Ast: Alt

Ata: Baba.

Ayağa durmak: Ayağa kalkmak.

Azmak: Kaybolmak, doğru yoldan çıkmak, sapmak(yoldan).

B

Başa vermek: Sona erdirmek, tamamlamak, bitirmek, idare etmek, iyi geçinmek.

Başı ağarmak: Saçın beyazlaması

Başına dolanım: Sevgili, aziz, güzelim, canım, cigerim, gözümün nuru, kuzum, canım feda sana.

Başına dolanmak: Dikkat ve ihtimam göstermek

Baş götürmek: Kaçmak, başını kaldırmak

Belaya salmag: Başını belâya sokmak

Bık: Bıyık

Bile: böyle, hatta bu gibi, benzeri

Birce: Yegâne, fakat yalnız, sadece, hele, bir kere, keşki, tek

Berkitmek: Sıkıca kapatmak

Besî: Çok, birçok, yeterli

Bînî: Burun

Birce: birer birer, teker teker

Boyun burmak: Boyun bükme

Boyun koymak: razı olmak, üzerine almak, uhdesine almak

Buhak: Çene altı, gerdan

C

Calamak: Aşılamak(bitkiyi) dikmek, teyellemek

Cehek, ceheng: Dudak kenarı, ağız kenarı

Celâ-yı veten: Evsiz, barksız, yersiz, yurtsuz, avare.

Celâ-yı veten olmak: Yersiz yurtsuz olmak

Cırmak: Yırtmak, parçalamak, tırmalamak, tırnaklamak.

Cîg çekmek: Bağırma.

Cûr: Tür

Cûrâb: çorab

Cüce: Cıvcıv

Cüvâl: Çuval

Ç

Çalmag: Ulaşmak, varmak, dövmek, vurma, (yılan, akrep) sokmak, ısırma

Çatı: İp, urgan

Çatmak: Vasil olmak, ulaşmak, yetişmek, varmak.

Çekâvek: Dişi ördek, toygar kuşu

Çömçe: Büyük tahta kepçe

Çılpak, çılpag: Çıplak, eversiz, çulsuz

Çign: Omuz, omuz başı

Çemrenmek: Suyu girmeye hazırlanmak, paçaları sıvamak, bir işe ciddiyetle hazırlanmak

Çibin, cibin: Sinek, sivrisinek

Çimçeşmek, çimçişmek: karıncalaşmak, gicişmek, tiksilmek, iğrenmek

Çulgalaşmak, çulkaşmak, çulkamak: Birbiriyle karışmak

D

Dağdağan: Çitlenbik.

Dal: Arka

Dâm: Evcil hayvan, yırtıcı olmayan vahşi hayvan

Damçı, damcı: Damla

Dan: Tan, acayip, tuhaf

Danlamak: Paylama, azarlamak, kınamak

Danışmak, danışmag: Konuşmak.

Darama: Tarama

Darımag: Sıkılmak, bıkmak, sinirlenmek

Dâye: Dadı, sütanne

Dayaz: Sığ

Dedesine od vurmak, dedesini odlamak: Şiddetli bir şekilde cezalandırmak, mahvetmek, tamamen berbat hale getirmek

Dend: İri yarı, cüsselli, tutak, saban tutağı.

Derek: Dip, cehennemin dibi

Dil açmak: Dillenmek, yalvarmak, yakarmak, konuşmaya başlamak, ağız açmak

Dilbilen: Ehil sahip, tecrübeli

Dinge: Tepe, zirve

Dolandırmag: Dolaştırmak, gezdirmek, uğraştırmak.

Dolaşmag: Dolaşmak, şaşırmak, karıştırmak, mec. sataşmak, takılmak, rahatsız etmek

Düğün: Düğün, düğüm

Dügü, düg, dügi: Pirinç

Dümdüg, dimdig: Gaga

Dünen: dün

Düz: Düz, namuslu, iffetli, dürüst, doğru, düzgün, dik vaziyette, dosdogru, sapmadan, sessiz, akıllı, uslu, isabetli, karavanasız, tam, doğru, gerçek (konuşmada), eksiksiz, tam, helalinden, dürüst olarak, alın terinden.

Düzmek: Dizmek, kurmak, saf bağlatmak, dizgi yapmak, işlemek, tertip ve tanzim etmek vücuda getirmek icat etmek

E

Ecâmir u evbâş: Ayak takımı

Ele almak: Ele almak, bir şeye başlamak, kandırmak, tatlı dille kendini inandırmak, kontrolünü eline geçirmek, kendine tabi etmek.

Emcek: Göğüs, meme

Eme yaramamak: İşe yaramamak, fayda vermemek

Elcek: Eldiven.

El götürmek: Vaz geçmek, el çekmek

El çatmak: El yetişmek, eli yetmek, fırsat olmak

Elini üzmek: Ümidini kesmek

Elleşmek: Çalışıp çabalamak, çekişmek uğraşmak, kıpırdaşmak

El vermek: El sıkışmak, elverişli olmak, teşekkül etmek, oluşmak

Eprimek: Çürümek, bozulmak, ekşimek

Erene: Erce, er gibi, erkekçe

Eser eylemek: Tesir etmek.

Evsiyâ: vasîler

F

Fırtıglı, fırtıhlı: sümüklü

Füls: Madeni para, bakır sikke

G

Galyan, gelyan: Nargile

Gatma: Sicim, kınnap, iplik, karışım

Gatışmag: Karışmak, katışmak

Gayıtmag: Geri dönmek, yeniden gelmek, tekrar başlamak, yeniden meydana çıkmak, görünmek.

Gaytarmag: İade etmek, göndermek, geri çevirmek, döndürmek, reddetmek

Gâz: Demir, altın gibi madenleri kesen makas

Gede: Herif, adam, herifçioğlu, oğul, erkek evlat, uşak

Gep: Söz, laf, iri yarı, kaba

Gepleşmek: Konuşmak

Gıç, kıç: Ayak, bacak

Gırğı: Şahin, doğan, boz doğan, atmaca

Gırhmag: Traş etmek, kırmak

Gışgırmag: Bağırarak, çılgılık atmak

Gıy: Ses, bağırış, haykırış

Gızbes: Matmazel, küçük hanım

Gıc: Aptal, salak, yersiz, manasız, sersem, şaşkın.

Gıc olmak: Sersemlemek, sersemleşmek

Gildir: Dilme(ağaç için)

Gizildemek, giz giz eylemek: Karıncalaşmak, keçeleşmek, sancımak.

Govzamag: Kaldırmak, yukarı kaldırmak

Gök, kûk: gök, mavi

Göyçek: Güzel, sevimli, görçek

Göz açmak: Doğmak, fırsat bulmak, imkan bulmak

Gözetleme: Koruma, muhafaza etme, bekleme, ümit.

Gözden salmak: Unutmak, ihmal etmek, uzaklaştırmak, yoksun bırakmak

Göz götürmek: Vazgeçmek, bakmamak, el çekmek

Gözlemek: İntizar etmek, beklemek

Göz vurmak: göz etmek, göz kırmak, kendini kaptırmak

Gübsemek: Vurmak, dövmek (balyoz vb. ile)

Gurşanmak, kurşanmak: Kuşanmak, girişmek, başlamak, tahrik olmak, kışkırtılmak, alışmak, kendini kaptırmak(bir şeye)

Güng, gong: Künk, dilsiz, tutuk, müphem, belirsiz

H

Haçağ: Ne zaman, ne vakit

Hân: sakın, aman, hey, çabuk, acele et, ha, tamam

Handa: Nerede?

Hansı: Hangisi, hangi şey?

Harây: Çılgılık, feryat, alarm, tehlike sinyali, imdat, yardım

Hara: Nere, nereye?

Harada: Nerede?

Hâr elemek (etmek, gılmak): iki paralık etmek, rezil etmek

Hansı: Hangisi, hangi şey?

Hava: Hava, Çatı, dam, kiremit örtüsü

Herze: Boş lakırdı, saçma, yersiz, avare, derbeder, sayıklama, fesat

Heveng: Havan, döyeç

Heyva: Ayva

Hisli: İslî, kurumlu, dumanlı, tütsülü

Horki: Korku, ürkmek

Horûs: Horoz

Hoşlamag: Beğenmek, gözüne kestirmek, hoşlanmak, sevmek, âşık olmak

Huşunu başına yığmak: Aklını toparlamak, düşünmek, kendine gelmek, ölçüp biçmek.

Huşunu yığ başına: aklını başına al! Anlamında bir uyarı ifadesi

Huşunu aparmak: Hayran etmek, meftun etmek, mest etmek, aklını başından almak.

Hû: Huy, adet

Hürgütmek: korkutmak, ürkütmek

İ

İgidlik: Cesaret, yüreklilik, kahramanlık

İlan: Yılan

İncimek, incimak: Acımak, ağrımak, sızlamak, gücenmek, küsmek

İşe gelmek: Faydalı olmak, işe yaramak

İti: Keskin, sivri, süratli, hızlı, çabuk

İtirmek: Yitirmek, kaybetmek

K

Kalak: Alay, istihza

Kanat salmak: Gidilmesi mümkün olmamak, kuşlar bile gidememek (Katır gelse dırnak salar, kuş gelse kanad; gidilmesi tehlikeli ve ürkütücü yer için kullanılır.)

Kara günlü: bahtsız, talihsiz, uğursuz

Kargu: kargı, ucu sivri demirli, gayet uzun değnek

Kazalak: Çekâvek, dişi ördek, toygar kuşu

Kecek: Başı eğri sopa

Kem: Eksik, Kalbur, elek

Kend: Köy

Kereşne, keresne, gavdâne: yarpuz otu

Kesme: Bir tür kumaş, kısa

Kesek: Toprak parçası, kerpiç, tezek

Kıbrak: Kıvrak

Kim, Kimse: Tanıdık, dost

Kişi: Kişi, er, erkek, koca

Kişilikten deyil: Erkeğe yakışmıyor

Kiçek: Bir saz türü

Kolçek, kolçag, kolçak: Kola geçirilen kılıf

Köme: Eşyayı bir yere yığma, kulübe, çardak, kameriye, yığın, küme

Kurma: Kavurma

Kurşak: Kuşak, kemer

Künde: Hamur bezesi, pazı. Hamur merdanesi.

Külbaş: Zavallı, dangalak

Küşkürmek, küşkürtmek: Kışkırtmak (köpeği).

L

Lap: Tamamen, hatta kesinlikle, çok, fevkalâde.

Laylay: Ninni

Lecen: Bataklık, balçık

Les: Felçli, gevşek, halsiz, tembel

Luvâ: Yuva

M

Mankel, mankal: Mangal

Mehbes, mehbeshana: Hapishane

Meres: ip, urgan, köpek ve aslanın boynuna takılan ip

Minmek: Binmek

Minnet koymak: Başına kakmak

Mundar, murdar: lekeli, kirli, pis

N

Nisbet vermek: Benzetmek, bir tutmak

Niyniy: Beşik

Neme: Ne?

Natı: Fakat

Nohtâ: Yular, dizgin.

O

Od tutup-yanmag: Tutuşup yanmak, öfkelenmek

Ohşamag: Benzemek, okşamak

Ovsiyâ, Evsiyâ: vasîler

Ö

Öz: Kendi

P

Paltar: Elbise, giysi, yatak takımı

Peşk: Kura, parmakla kura.

Pîçpîç: Kıvrımlı, kıvrım kıvrım, büklüm büklüm

Pîçek: Sarmaşık

Pozulmuş: Çizilmiş, karalanmış, düzensiz, dağınık

Püflemek: Esmek, söndürmek

R

Rîshend: alay, istihza, bıyık altından gülüş, alaylı gülüş

Ruhu tazelenmek: Şenlenmek, canı tazelenmek

S

Sanmak: saymak, hesaplamak

Saralmag: Sararmak

Sârı: Taraf, semt, ...e doğru, dolayı, ötürü, için

Segirmek: Sıyırmak, yalamak

Sevgât, sovgat: hediye, yol hediyesi

Sikencübîn: Ballı sirke (şurup)

Sîmsâk: Gümüş baldırlı

Sinc: Simbal da denen üzerine teller çekilmiş kutu şeklindeki müzik aleti, çalpara, simbalon

Soruşmag: Sorguya çekmek, ifadesini almak.

Sovgend: Yemin

Sümük: Kemik

Sürçek: Efsane, uzun hikâye, roman

Sürtmek: Ovalamak, rendelemek, sıkmak, incitmek, okşamak, silmek, temizlemek.

Ş

Şel: Topal, sakat, çolaklık

Şele: Yük, bağlam

Şellâk: Kamçı, kırbaç

Şîrbirinc: Sütlaç

Şehbâz, şahbâz: İri beyaz doğan, balaban.

Şıltak, şıltag: (Çocuk için)yaramaz haşarı, naz, kapris

Şulug: Kalabalık, karışık, söz dinlemeyen, uslu durmayan, yaramaz haşarı

T

Tablaşmag: Sabr etmek, tahammül etmek

Tağar: küp

Tapmag: Bulmak

Tapşırmag: Teslim etmek tevdi etmek, emanet etmek, yetiştirmek, ulaştırmak, sipariş etmek, ısmarlamak, yaptırmak

Tarı: Tanrı

Tek: Tek, ..a kadar, dip, derinlik, alt, gibi, salı

Telesmek: Acele etmek

Terlan: Doğan, şahin

Terpetme: Kımıldatma

Tikan: Diken

Tirme: Elde dokunan şal desenli bir kumaş türü, Şal

Tobra: Torba

Tük: (dü, tü, tüg): Tüy, kıl, yün, at kâkülü, at yelesi, alın tüyü,

Tûntâb: Ateşçi, külhan

U

Ulag, ulağ, ulak: Eşek

Utmak, yutmak: Yemek, oyunda veya kumarda kazanmak

Ulduz: Yıldız

Ü

Ümid üzmek: ümidini kesmek,

Ürek: Kalp, yürek, ruh

Üz: Yüz

Üz koymak: Yola koyulmak, harekete geçmek

Üz tutmag: Konuşmak, hitap etmek

V

Vende: Kap, kacak, zarf

Veylân: Başboş, aylak, avare

Y

Yakasından el çekmek: Yakasını bırakmak, peşini bırakmak

Yalguz: Yalnız, tek başına, ancak, sadece

Yaman: Kötü, merhametsiz, insafsız, küfür, sövgü, kötü tabiatlı, çok, hayli, tehlikeli, korkunç, kurnaz, hilekâr, lanet, beddua, at hastalığı

Yara vurmak: Yaralamak, kalbini kırmak, incitecek sözler söylemek

Yengi: Yeni, taze, yeni yıl

Yerden götürmek: Kolundan tutmak, çıkılmaz durumda olan kimseye yardımcı olma, naşını kaldırmak, defnetmek

Yeri var (vardır): yerinde olur, hakkı var, uygun olur, iyi olur.

Yeritmek: Yürütmek

Yetirmek: Ulaştırmak, nakletmek, yetiştirmek(birinin arkasından), besleyip büyütmek, bitirmek, yetiştirmek(meyve vb.)

Yetmek: Yetiştirmek, ulaşmak, geçmek, sirayet etmek, yetmek, gücü yetmek, değmek, dokunmak, olgunlaşmak(meyve).

Yeyim: Yemek

Yığıştırmag: Düzenlemek, tertip etmek

Yihılmış: Yıkık

Yoğun: Kalın, Şişman

Yubanma: Gecikme

Yubanmag: Geciktirilmek, gecikmek

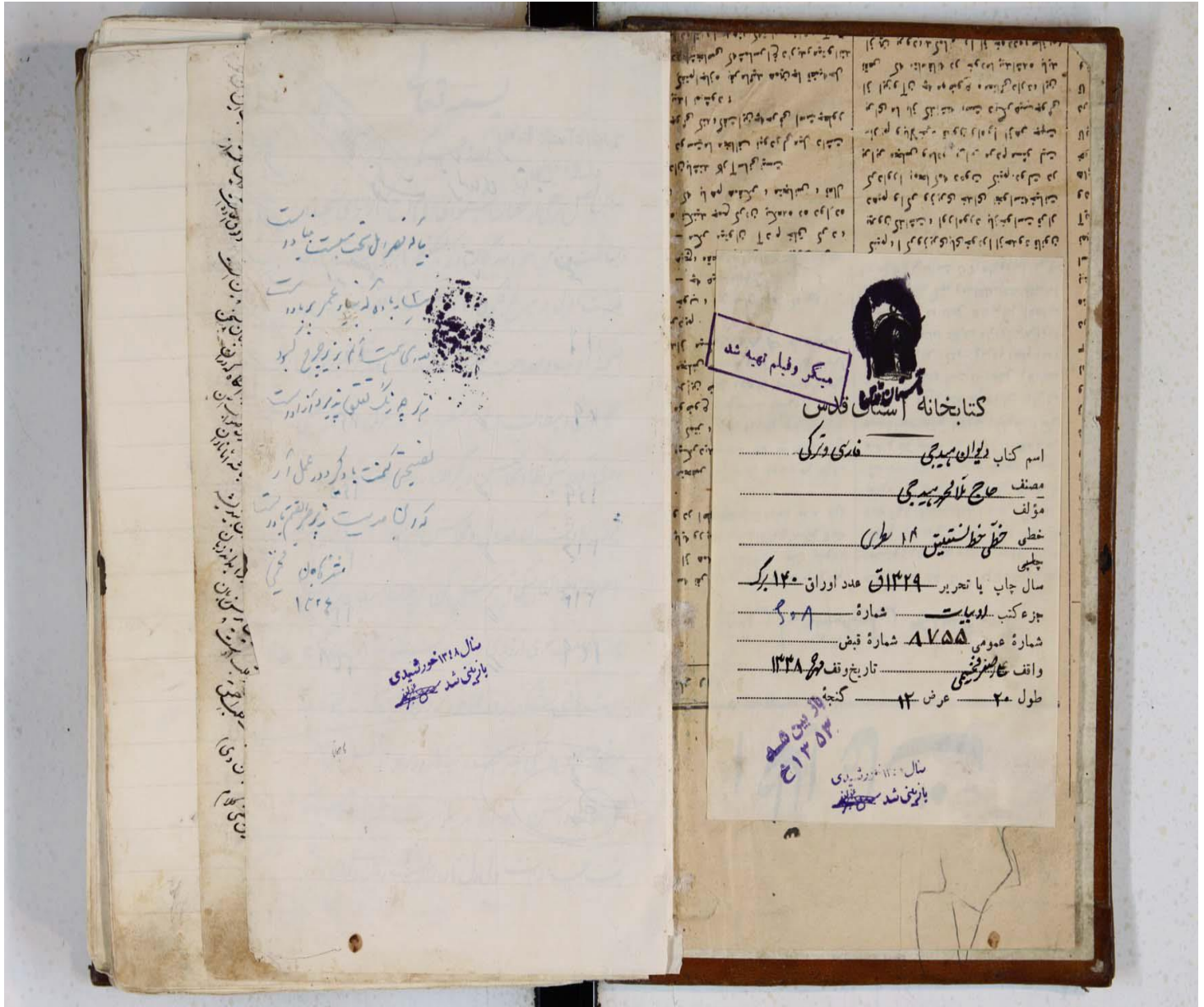
Yuhu, yuhı: Uyku, rüya, gaflet

Yügürmek: Hücum etmek, seğirtmek

Yüngül: Ağır olmayan, hafif, kolay önemsiz, tesirsiz, zayıf, hafif silahlı.

Z

Zad: Şey, nesne, bir şey

نگفت نایت از آنکه عیسی مریم ز دست پنهان سر کند بکوه و کتل
 جهان بخلق چه بسیار شک بود اگر نه بود وسعت میدان آرزو دل
 بی در جانت خیال و امید ولی نبای زانست بجز فذل
 ایابوش زری حرص زری را اگر خدای کفایت حرص را چهل
 گداز بخت مکن در کم در بار چرا که بخت بجز نشت بر نازل
 مگو که از هر طالع است نیک و بدیم نیز عارف یک چنین چشتری چهل
 ره رضا سر تسلیم پیش گیر و برو ز روی مکن با خدای خوش میل
 دم اصلاح زنده می دهی مکن باور مفتی است بسی در بیان قول عمل
 اگر چه هست گناهش فزون ولی در امید مغفرت از کردگار عزوجل
 فی الاشارة الى ان تصفیه الوجوه اهل الذوق
 آینه شاد دل شاه رخ بزرگ برده فی سالتی او تو شادی تک
 نه آری بریده نه دله سوزی عشق اذری عاشق اذری عشق اذری
 شانه چو زلفه اهل خوش خرم دوری ایاق اوسته گشته می تمام

اولدی

اولدی بو بر جلوه کل جهان در صفت گون اشتیاق عینا
 ایستدی اتون اوزونی آشکار غیب و شهود عالمه مرنه وار
 دیشره خجوب پرده دن ایدنی لطف دان سوکولوب اسدی نیم سحر
 یگجه ی قارغوق گجه اولدی گونوز صورتی بر گور گیده گو سوزی اوز
 گونگی اگر آسته اگر اوسته دور یوز اولد یامین بر اوزی گو سوز
 هر نه دیر اوز که سوزی پو چور اول که گور اکی گوزی پو چور
 کون و کاندوز اوزونون سایه سایه سیدور یایه لردن مایه
 جمله اوز و عین قیودا تدور و صدق استفاضا فاندور
 وحدت و کثرته اوز سوزی عارفون اوسون گر اکی گوزی
 صریح حقیقت که اولور آشکار گوزدن تبر نام نشان مرنه وار
 نه کون و نه آئی و نه اولدور فالور پرده فی سالتی گنه بالقور فالور

تمشیل

اسدی اگر بلیری دریا کان موج و حجاب اولدی اوز و نه عینا
 یل که اوجا بوشلاری دریایی بو موج و حجابی درونوب اولدی

در صفت گون اشتیاق عینا
 غیب و شهود عالمه مرنه وار
 دان سوکولوب اسدی نیم سحر
 صورتی بر گور گیده گو سوزی اوز
 یوز اولد یامین بر اوزی گو سوز
 اول که گور اکی گوزی پو چور
 سایه سیدور یایه لردن مایه
 و صدق استفاضا فاندور
 عارفون اوسون گر اکی گوزی
 گوزدن تبر نام نشان مرنه وار
 پرده فی سالتی گنه بالقور فالور

بورده بهم پل بشدن مراد سرج سودن باشه دگل اوز که زاد

تمثيل اخر

لفظ نه در حجه ي بگذردن نفس سخته يرين شلا و دغسله کس
اسم اولو فعل اولو حرف کيم بوا و چني يني آريني قوی کلم
بو کلم و کلمه دگل بر نه وار غير نفس آرتوب اونه اعتبار

تمثيل اخر

وحدت حقه عدد واحد اهل حقیقت قبول اوشاپي
واحد اگر اوليه اولماز عدد ايلمیوب بوسوزی برکس در
هر عدد با خدی با خوب وجه بوسوزی اولماز دین راه
لیک عجب دور که عدد در حساب اتنا وونی انه شئی عجب

تمثيل اخر

بوسوز اگر بل و گر حقه دور برده بل صدر و شقه دور
بل حقی صدر کی اصل کلام عالمی حقون کلماتی تمام
صدر و شقه یوخ فوخ صخر اگر اوليه شش یوخ
چون یاوشو بطة چو لفا شدی قید چکدی تلج بر بر نه عمر و زید

تمثيل اخر
بوسوز اگر بل و گر حقه دور
بل حقی صدر کی اصل کلام
عالمی حقون کلماتی تمام
صدر و شقه یوخ فوخ
صخر اگر اوليه شش یوخ
چون یاوشو بطة چو لفا شدی قید
چکدی تلج بر بر نه عمر و زید

بوا یکی دوشمن باروشو ترا و گون قالمیه سطلقه نشان و دد گون
اول که دوار سطلقی قیدی آتار صدره شستقی گورنده با خار
من با خار ام هر که گورم اونی برکس بندر اولاد و قوز دونی
و جب و مکن جب اعتبار بورده تا پار فرق ایا بوشیار
گوزگی و اوز بر بر نه اوشادی بعضی آرو بگو گکیه ده اوز دیر
بوسوزه با و ریوخی اهل کلام منده عقیده م بود گل ای بالام
نه ب صوفیه نسبت منی و بر نه گوزم سوزی بوسوزی
من دگلم سر سری و بوا کوس اوز گوزم هر طرفه کله سی کس
گرنی هر کیم چاقورا ای داراش گتمه رایجه چاقراق اول یوش
گوزنه و بر نه بصیرت گوزون گریوخی برمانی ایشیمه سوزون
بوشوی یق باشوه اول ذل ایل ایل تصور صونا تصدق قیل
کسه که تصدق ایدر فکرتی اولیه یوخ اونده آدم فطرتی
عقل بو حله ایتور و بد و اوزون هوش دوتوب بر نه حیرت گون
وا خطری گتمه بو نظما تدور بورده سکندر قوجا سوزا تدور

تمثيل اخر
بوا یکی دوشمن باروشو ترا و گون
اول که دوار سطلقی قیدی آتار
من با خار ام هر که گورم اونی
و جب و مکن جب اعتبار
گوزگی و اوز بر بر نه اوشادی
بوسوزه با و ریوخی اهل کلام
نه ب صوفیه نسبت منی
من دگلم سر سری و بوا کوس
گرنی هر کیم چاقورا ای داراش
گوزنه و بر نه بصیرت گوزون
بوشوی یق باشوه اول ذل ایل ایل
کسه که تصدق ایدر فکرتی
عقل بو حله ایتور و بد و اوزون
وا خطری گتمه بو نظما تدور

تمثيل اخر
بوا یکی دوشمن باروشو ترا و گون
اول که دوار سطلقی قیدی آتار
من با خار ام هر که گورم اونی
و جب و مکن جب اعتبار
گوزگی و اوز بر بر نه اوشادی
بوسوزه با و ریوخی اهل کلام
نه ب صوفیه نسبت منی
من دگلم سر سری و بوا کوس
گرنی هر کیم چاقورا ای داراش
گوزنه و بر نه بصیرت گوزون
بوشوی یق باشوه اول ذل ایل ایل
کسه که تصدق ایدر فکرتی
عقل بو حله ایتور و بد و اوزون
وا خطری گتمه بو نظما تدور

تمثيل اخر
بوا یکی دوشمن باروشو ترا و گون
اول که دوار سطلقی قیدی آتار
من با خار ام هر که گورم اونی
و جب و مکن جب اعتبار
گوزگی و اوز بر بر نه اوشادی
بوسوزه با و ریوخی اهل کلام
نه ب صوفیه نسبت منی
من دگلم سر سری و بوا کوس
گرنی هر کیم چاقورا ای داراش
گوزنه و بر نه بصیرت گوزون
بوشوی یق باشوه اول ذل ایل ایل
کسه که تصدق ایدر فکرتی
عقل بو حله ایتور و بد و اوزون
وا خطری گتمه بو نظما تدور

تمثيل اخر
بوا یکی دوشمن باروشو ترا و گون
اول که دوار سطلقی قیدی آتار
من با خار ام هر که گورم اونی
و جب و مکن جب اعتبار
گوزگی و اوز بر بر نه اوشادی
بوسوزه با و ریوخی اهل کلام
نه ب صوفیه نسبت منی
من دگلم سر سری و بوا کوس
گرنی هر کیم چاقورا ای داراش
گوزنه و بر نه بصیرت گوزون
بوشوی یق باشوه اول ذل ایل ایل
کسه که تصدق ایدر فکرتی
عقل بو حله ایتور و بد و اوزون
وا خطری گتمه بو نظما تدور

قیل اوز بو خضری بو چوله دلیل هر نه دیر هر نه ایدر صبر قیل
عقله قورشا نه ایتورسه اوزون عقل بو خون چهل دو تو بد کوزون
قوی نجه دنجنی اولمه فصول هر نه که سالک بو یور قیل قبول
دور بوله دوش یاتمه روا یتده وار کسه که اختاری مرادین تاپار

هوا الحسون

صوفی بو یوردی سر سفره عیله علاج گیدوم چاروق ایامه کلدوم آنا
یر عالمه کی گتمیسه بیه دو نوم سلخ برکس ناپوم مگر کیم ایه دره سه علاج
بمش قمو که خشی غله در سکنجین امانه فانه که سلاست دکن حاج
من بو یوقون آقاجی نجه ییم قوجا من بو اوزون طبا بی نجه ییم قولا
ایله ادر که نش گل اوزر مجتین تا نهر بر صمکت کوروش کوروش
ترک ایلمز مجتبی اول کیم که طینتی زر عالمده ناپدی محبتله تهرنج
آس حان قولا غنه بو سوز نهم ایلدور گت شیده با چو کیم ایا صایح
جنوخ حرم مال باز نهمه دریمه چون امانی رگ تاشن لی قدر حاج
گل نهمه ایلم جنوب کی سن جنتدن مشور دور که شیر ی ابر زولکی حاج

ایلمز مجتبی
دیر هر نه ایدر
صبر قیل

تخا جدو در بعضی قناعت قن غنی گرو بالون ایاشی اذنون وار شیده چی
تقصین اوشاقدور دله ویرمه اوشا اوز تا بشور خدایه شیلری شیطان ویرمه چی
دنیا عروسی ارنیه گوردی امید چی
یوسفه در وفا سی ایلدی میل از دوج

او غلوم آنا اوشا قن دیرسون گرک املک هر سوز آنا دیر اذما و بقی قولا
من آتخان تجربه ایتیم هر اول اذمول اولدی آنا آنا سه عاق ناپدی چو
دانا یه اول غلام نه ادر که دب ارب اساره قو لوق اید ویر بدونه املک
حرمت لیله قوجا یه قوامی غریز دوت ال دوت بلام خیلته اول عا جره کولک
آله سوزی دیش دیمه هر برده هر سوزی اندازه قوی دانشا دوت آخ زره جک
اوج رادینو خبر ده اذ نهمه بواج زادی بیل گتمه تک نه نیمه تک یوره تاک
ایران قیل قناعت اگر نوج سکنجین گی گنده پاس گرا دلمه ای املک
بی هر نه قناعت کور آشس با یو گی هر نه میله اولو شال ویا برک
نفسش ریز نهمه خشی سالمه بوینونه ایتیر شرارت ایتیه ویرنه کجاک
هر کسمیه اذ کور کیم کور سیمه بوینوزون ایت تک یو کورمه هر کوره قنایه ای کور

حاجت آبار بندیه مخلوقه نمک گوز الله دکن اوزر گه سی اوله بریم سیدین اوز

محض کلاه خفته اوز غوطه می جی

حق بند بهوشسته آبار باز جانه سوز

یاراشماز اوکاتاکر کسنه مکر تازی نجه وار تندی یوخی یوخ ایزر واری

تمام خلق برکدو که جن و انس و ملک اولور همدک مکر زات خصم باری

قضای خفته ضا اول بوگون ازل کوننه خدای نه تضرع ایدوب اولور باری

ایشه که ال قوباران اولدو که آیت آبار دولاشمیه نه شیطان دیار نصاری

دالجه سالما فاداد آدمی بو شقی گیدر دالجه بو خفقون اولدو اری

اوزون گوز نه بالام فصدن کمر غفلت ایدین حکمرانی کم کم خیمه ساری

قار با رگوب گیدی ایت کی مرید بونی نیز کو باک که آجوق فالدی ازای

هر اول که بون لای یوخ بر یا مار اوتی دو مار آینه دشمن بود کجی ماری

قارون قوی نه بنده لوق خدا ونه اولور اوزور کمی فصل و کمالدن عاری

کس اوزر که ال اوزر ماز اوزر کس ماری کس دل اوزر که آچار اوزر که ماری

خدایه شکر نزار خفته بو جرم یوخ قولاقی کشتون بود جود ایدر ساری

سن اتمه دان بو بیوک نعمتی بلور قدرین فقیر و غنی و پنج و پنج گز قاری

سویوق توکنمندی گل تندی اولوردی گنه گلوب چهار آبار سیدی قویون قاری

نغان که حسرتی فالدی اوزر که بهیج اول

سویوق بولاقلاری باشی دونما لود اقلاری

ایشتمه ایچی زار و اکتور اوق اولماز تاب بری فراق احباب کجی فقه شتاب

بوگون مجالی غنیمت پل ای جوان فالماز بهیج عمر کسالتی خشم و شتاب

خدایه ابو عالمی اسباب عالمی یار اروب گر که در آدره سطویه بیام اسباب

قیلوب شتی محتاج خلقی بر برینه دگل گرفت بو حکمتون اولی الالباب

پیاده کتاما یولدهش اگر یونجون قیلت یو بانه و کچوب براداغ اوزر چون

مجازی دوت فاما تا پانجه مقصده یول دیمه نه و کچو عطل و صل و صحاب

اوتور سوزده قولاق اس اوزر ای انجول خدایه ایشتمه یحیی دوت بالام آداب

آمانه عاق اولان ای بالام چوک باز آمانیه قولوق ابله گز اوزر نه چو نوزنا

قوزوم نظره بهیج اوزر دن آردق ضلالت نه چون که لوک قویونون شیمی کسرتا

کشی تاریخی زیاده خلق ایدوب آزاد سن اوزر کی اوزر و سیرین ندن آزاد

تفاعت ایلغیز اول همیشه هر برده گلور الوندن کردی چو کس اول رباب
 خد هتد را بدوب رزنی نه تیشور ندر بجرس سالورسان بره گو که تلاب
 نسیم که شاه گدارن طمع نین جکدیم نسیم بانه یوخی فرق تاج و توناب
 او کس که بیعت قنوقی وار اولنیم ندر اول که قرضی اوزون آندی مسخره
 نماز قیما چون گوردی امید جی یو خدور

بیاتی ابدی ترک سجده و محراب

کشی عیالی ایون چمر گرگ درسون اوشاق اگر سوزه باخار تولا فی برون
 خبره وار که اشکین گلنده افرایونه خبره ویره اولد اهل افلا او گورون
 یول که نه گوردی ایی آتی نندی ایی سرلیه آتی پوشش بو اوسون
 دارش نفیس کو کدورانی پله اورت که کو شکر نه گیده سکنده دور درسون
 پله آدم بانی او بدورسون او شیطان ایلک کشی بانی نفس خشی اولد درسون
 بولار ندر درین امید جی نهمه بگون کشی او دور اوزونی قرضه پهلون بون
 بوسور لی دیمه دی با کولنه فی کندی هراول کون کوموری اوس کس فی کون
 من اوزر ضمیمه بگون دیم اوزون قرضه
 قوجا لمون اوجو شرب استیدی نئی ورسون

ساقی کتورندن اومی نخش گواردن
 می امانسی می اومی که یوخی فرق ناردن
 گلیدی ننه اچار گیده و بدور ننه اقرار
 جاندر نجه ازارندن اوجب یاردن
 ایلر دیم آرزو مارانی ا طرف گشتی

گولوم ایلدی یار ما چاقه ان بچار دن
 من چوخ خوشتم گلور نهمه ا مبل و گلکه
 من چوخ بدیم گلور نهمه دن ا قیشق فاردن

سطر بلی بیور من اولوم برایا غه دور

نیلوم آپار غمی نین چنگ و تاردن

قوشلا رگنه او خور باراده مرغزار ده

کلک سسی گلور ماران ا کو سار دن

شاه اعلی دونوم باشو خوب سوزون بو یور
 نکرایت نه وارا دوشربه چون جازان

بنوم ایامه دور زله گوسرین نمون بریدن اوده گوتوزعاب نند اول غداردن
 ساتی کتورنی اسلیه اولانده خوشی ویر بر دارم ندن اسله اولان ره باردن
 سطر ب بوگون نیلیم اساز قیل نی اوجان حمار چغاننی ماردا ابوخارن
 سنده اولان تنخی اونی برنج غزل گزلینده یوخ امانده چاقور آشکارن
 سنده بالام ترنمه گل دی نه فسله آتپاده اخیر قورخما گلن دی یوخارن
 سن لشم لیدن نه فی مال شوکتی سن ال توویشم ندن نکت عارن
 سن تهنایونوم نمیه قول راهه قورخی یوخودی کیمدن آتپه چمارن
 بیج اولدی ایل زینجه ای راکر قیسانا کیم برسی چار اولن
 ساتی رولان دولانیمه کیم چرخ کیم روزد رسال کیمی فلکی بولاردن
 سطر بسوزدن بویوسن ال لیلن بانی مقوله دن دیکلن و باردن
 دی یار بانی یار بانی خار باین سندی عیدی قوبدی نی شغل کارن
 بیج تهنات لیمه مشکو لیمه وحی ندور ایم اوزدوب جاه و جاردن
 گیت آتپاس ایله ایلمر جمه کمری عمل ال گونور سنگی گچوب خیاردن
 عجزین شرجی ایلمر غنجه افشا آتپن سوب خدرایمزه آه ذاردن

خوارا تیز کیم نی کیم اکل اولور جورا تیز نفدر کیم بوز شاردن
 وار خاله منیده بانی اوگون کیم توچن اسره قالمه دوق نی اسطر این
 وار دوریا دونه بانی اگینه ملازه سن محبت ایلمیم ندن باغ و مارن
 برسوز دیوم بویو رانی خوار بوی غرور سالدی نی بو کیم ندن آتپه مارن
 یوخوق نیر اولور ای منطرس اولور بولسوز خا نگارنه باردن کنارن
 سن شکوه ایلمر کیم کیمدن اقیعدن سن ایلمر گلکند کیمدن نگاردن
 کیم وار دی بیلن اوز ایلمانی دولور اگولوم گنه آتشی نیچون شاردن
 ساتی بی، قادن سن آتوم آتیمسوز قورما نی ندن اچونسم انتظارن
 و آتقی کچیمش ندن اسبر و بادن بالقی دیموشم ندن بویاردن
 باج گوتوز جالمشیم سبب بوجو خردن حالت یوخوم نیچون آتم زور کارن
 دوشدوم مارا بورا مارا دور بولالوجو دور دوت ایلم چخارت مارا بویاردن
 سن بویاره گله دن اذر دن بو گویور دی کیم گنور دی اسور شوش مارن
 سطر کتورنی نی بنوم حکایت آت
 کیمدن دیوم حقون و اسفندیاردن

جشد نولدی، نوش لیری مرک جانی کاوس نولدی، یوخ خبر اول شیراز
دی کتبار او بری فلک باده شکوین کینجروی، او گلدی و شیر منقار دن
دی نولدی زال او کله کیم اولدور دی رستم نجه اولدی، فالدی قلی کار دن
رستمه اولدور دی عجب استغراب، چوخ نجه کیم، کچر لونون کسار دن
کهراب اولدور دی اولون نمنی فلک بهرام نولدی گلدی یار دن سکار دن
بهمین بی بی اولی کیم از در اصل قارون نجه اولدی فالدی اول اولی ایدار دن
اسکندر اولدی اولدی بی اکتی طمته دارا نجه اولدی کینجی بوخسار دن
کهرس اولور اولورانه بابا شوقسم قالمز بری دری اسلوی کرد کار دن
دین نجه بگر نجه سن یال ندر بر به نه فایه همنه دن بوسار دن
پل فلک نیخا نجه شمس اعمار قویاز نجه اثر نمن اول مالاردن
سید م نمنی فایه خوش کیمه دهر دن دیا بعید ش نمن دن اعتبار دن
اتیه نمنی راخی کیمه بویار اولدور اکت کس طمع راخی برامی دوسدار دن
گو با نولوب تو کله می غم نسیوم گویا خبر بویون نمن دن کار بار دن
نولوش گویا فایه نمنه برادر دن هرگز خلاص یوخ نمن دن بو گلدور دن

ای وای کل منم مارامه باشم نیه من رالده مالشم نمن اهر قطاردن
بولدش بی قادن من آلم خرب سوز بویور
دور اول تیک ماره بوله کیدن چا پار دن
سطرب ایادور سوله فاشون ندور سسکن ادیات کیمی نمنی خواب خار دن
سطلن نه دارنه وارامنه دایم اولوب شال معلوم درمنه نه شایم هف ردن
ظاهر ایدر نمنی اکوره افر سوزین علی اولور نمنه دن ایل چهار دن
دورای نمن یوخلما قویاز بویور نیدیم دوله دگور بو کاسه نی مار دن تقار دن
نیدی سحر سروش گنه اینه خروش انیرق دیرمیش نمنی اسوانی نار دن
ساقی بالام بالام نمنه سید وریور لویون آخر توکت بش اوسه ادیان برنجوان
گلمر خوشون گرنیه از دشمنه قه حجاز باشون مگر نمنه دن تصار دن
سید ورا دلان نمنی نولوب تهر نوله بات نولدی یار نی خلق کچر کچی یار دن
بیاری خداوند بخشنده مهربان دانشنامه دیوان اسید جی مرحوم
بیان رسید چون روشنی از وصیت نامه مرحوم حکیم سید جی قدس
روح در نزد نگارنده بود مناسب دیدم در آخر کتاب مندرجات
آن درج شود تا در محضر ارباب معرفت و اصحاب طریقت محرز

هم تقصیل خواهند شد - نور علی را بخوانند آنچه را که بکس باید برسد باد
 تسبیح کنند او این است سر ساند و پنج ارش پدیری دهم بعد از
 فوت پدرم حجت نه علی بهیسه کرده ام با خوان خود و حصه من از
 عمارت پدری تقصیل است با خوی زاده علی کسی سهم من حال او شود
 من اگر کسی حق طلبی دارم کسی از من حق طلبی ندارد منته علی فضله
 و نواله و صوفیه علی بنیه و آله انا لله وانا الیه مرجعون سبحان ربک
 رب العزّة عما یصفون و سلام علی المرسلین و بحمد الله رب العالمین
 محفل خاتم الانبیا و علی بن ابی طالب
 تنه و صایا - خراشی که از حضرت زهرا و دوستان دارم
 این است که هنگام حرکت جنازه غمناک مرابای عمارت
 نگذارند و در جنازه بکمال خضاعت بکوشند - بای و هر لازم نیست
 از حجت اینکه مجلس ختمی فراموشی را می رها کسی نشوند چه
 عمل من ختم شد کبکی رحمت نه دهند دوستان شاد و خندان
 باشند چرا که من از زندان محنت و بلا رهایی جسم و از
 داغ و در برای سرور پیوستم و بسا بسطوب خوشنما قسم

حیات جاودانی یافتیم اگر جت مفارقت از همه مریضین
 و اندوگین جانشید غنیرب شریف آورده خدمت شما ان شاء الله
 میرسیم هرگاه وجهی مید آتم و نصیت میکردم لیکن حق که شیب
 وصال من است دوستان انجمن نموده سوریه من است اهل و ده
 سروری داشته باشند بیار ایشان من شاد شوم
 جناب مستطاب آقای حاجی نینده می جسمه نه برای
 وعده مهمانی داده اند البته و فاخته خواهند بود
 باری باین همه شجده و اظهار دیری نهایت بر دل
 و ترس دارم ولی بفضل حق و شفاعت اولیاء
 او امید دارم - علی حتم یاد احوال توفیق
 و حرم علی ایزد ان شیبی و کبرنی - و قول انبی ابر مع حسن است
 بقوی جانی فی آفانه عثرتی - بجه دوستان سلام و انما سرطای
 خیر از همگان دارم همه گونه حق در دهن من دارند احوال نایه
 الا انما الانسان ضیف لا یله یقیم فیکما عند هم ثم برحل

بحیر نم کہ بروی سبب و دست تھی

جهان مجبفر بر درگمار میگذرد

من غم زدگی و غربت و دوری
 کول غم از آب پیمانه ساز
 و کی غم از جگر الی الی بار

یو بانه یو بریکیم جام صبوحی بدنن ایوم آزاد روحی

الالبس الاقامة كالسيوح زمني ان اسير ولا تسرحي

فَإِنَّ الشَّهْبَ اسْبَقَهَا السَّوَابَ

اثر صبح بخیر می‌دور بر صراحی دگر بدل نمون یا نای صلاحی

سَمَاءُ مُحَمَّدٍ عِنْدَ الصَّبَاحِ فَبَرَأْنَا ثَوْرًا إِلَى النِّجَاحِ

وَحَالِ الْمُنْزَفِينَ إِلَى الْبَوَارِ

گلو کلم لم دماغه عطیه میوا شده نزدیک گویا کوی سیلی

يَزِيدُاَاجْمَعِيْمِ وَاللَّيْلُ رَجَا وَاتَى فِي الظُّلَامِ رَأْبُضُوا

كَانَ اللَّيْلُ زَيْنَ مَا النَّهَارُ

مول انیس ملاقاتی بوجھتوں منی گزوم جھانوں غرب و سرقوں

اورک سوزن متاع ہرق و زرقون و یاتنی من الصنعاء و ہرق

تَذَكِّرُنِي مَتَىٰ قَرُبَ الْمَزَارِ

اولو ازان گیدر زبایدن آما دیرلر نوخ اولو سوز دور ایشا نما

دَلَّ يَاتِي مَذْبُوحًا كَمَا وَكَّفَ الْوَنَ لِلدَّيْدَانِ طَعْمًا

وَفَرَّقَ الْفَرَقَيْنِ رَأَتْ رَأْسَ

بر چوله در خوش هوا طاهر و ناتی ایشه گنر هراول زادیخ شباتی

ايرله قيل بولن جك شيره آنى اارضى الانامه فى فلاة

وَأَرْبَعَةُ الْعَنَاصِرِ فِي جَوَابِ

لَصَافَتْ فِي طَوْرِ الطَّبْعِ فَلْيُ

و غلبه نفس ترک نهنز بود ابی
الکرم اجعل الخائن ضحی

إِلَى كَمْ أَجْعَلُ الصَّيِّتِينَ حَائِلِينَ

من از صورت گذر کردم به معنی نوگوئی سنام شد ظهور سنا

بموه قلب ز برق نما اِذَا لَاقَتْ ذَاكَ الضُّوءَ أَفْنَى

فَلَا اَنْزِلْ بِمَنْزِلِكَ

جگر او دودندی یا نهی دورگنور سو هراکس از حقیقت برده ادب

عسکر از حمزه و اذن مایسی پرا بزه نبرد که سبب مایسی
برای بزه و شانه دگل پایدار یا نه بود و بواره یوخ عتبار
اویمه بود و یا به ایچی پوچدور قویمه بزه پایه اشین کوچدور
ایو که بنا سی قویو بود و در غمه حج اشیکه او نه صفا ایتمه
با غلاما و یا به او رک بوری سن کی ناکام قویو بچواری
برنجیکه کل ای مایسی کم هر نه فایمیه جادور سنه گهر آیه
غیبیدن اولدی نه چون بوجک عالم مخداده سوزدوم جواب
ایکیمه جانیه سالدون شمر منک یوخور و پر پیداشیدن شمر
نا نه با چاغ دی نه اولونه سی قرار من نه اول گون ایتمه اختیار
یادیمه گهر پید سوزار منم گل چو قون دی نه قوی او بریم
اورده کن ایروست نه بجه فخر ایتموشم ایچی اولور و دولا
بریمیه اول گون پیدار اولوشم یادیمه دوشمن بونه مات فاشم
گردن نهان بطور ندان کید برزادی پشته ی فراموشس ایدر
دانه مارم دوزخی دیکسن بی بود اولور سبسته اولونون دلی

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

هر که هر نه یاز میوب آدینه پرنفر ایستدی سالا یاریدیه
با خدی منه گدی بو بودی دیجه گدی میام خیمدی هر که
پنن اوزون سنده بولین دگل گدی قمو خد کتاب در سل
قاصدی گلو شش گوردور و پر میام جغتشی خد قیلور در تمام
ویردی شانون بولون اگری دوزون اورا اوزون چایا قو نا گوزون
گوزله گوزون دوزیکه بل دوزور بوردا اولان کور اولور اوره کور
کله بولون با غلامی جهرت گوزون با خدی هرگز گوره پیر اوزون
سوز که بوره تیدی کسیدی سوزوم سطبیه از منف اولدم اوزوم
اولدی قاز قو گجه کم کم گوزور قویدم اوجاغ عجزیه تو پرا داور
سویدم الله اوله سندن نیا حق سنه بو پندیه ویرسون چرا
تازه دن ای یک مبارک نفس باشمیه سالدی بو پیا سون کوس
سطبیه از جه یاقو انیدن منی گل نه ویر ایچی نشان او بکنی
من او نه خد قویه پسلم ایاق نچه قدم قویمیه لطیفی قیاق
مرحمتی اوله اولور قاز قاز اول اچران سرجه اولور شامبار

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

اینکه در این کتاب
نوشته شده است که
این کتاب را
ایمده است

در گنج دمسال گوهر سل سون نوک بره سندور همه آینه سون
 پوشلا و زدن از روی گورنی با غلا گوزون گورینه ناو گنی
 جسمه گوزون این گوز گوزین پاک اما تحف او جان سون
 بر فابونی جالیدی ایچی بوفضول اولدی بری ز برین قبل
 سوزی گون خنده دورا و این این گوریه تو بر اقی دیو بر دیان
 پس خط تندی دیری اولن بکار خفنه ستم سیریه پرور کار
 چون بوسوزی یاده دیو اول العین دردی لجن آغز نیرج انامین
 آدم معناه رکدر کوکل کوکلی اگر اولیه آدم رک
 بود رک محبت کرک بوخ اوزی برکده آندور
 بوچی بوخ دیزی آدن براد قنب کل قنب اولور اوز گوزاد
 اولیه نا تیری جت اعتبار بارده اولور شش خلد نکار
 استیدی وضو و دیو نسل قوسون ایاغ سینینه کلدی ال
 پندی ایسین کیم اول کینه سار سر خدا و نه بو مسکده وار

این گوزون گوزین
 این گوز گوزین
 این گوز گوزین

خط خطی
 خط خطی
 خط خطی

عقده بوخ پاریسی باخ آبیسه یانی اندازده دونوب مایسه
 صورتی رو سدرادی اولن ناماز صورتی اوزر سینیه قیدی ناز
 هرند صورتی نما سیتسه صورت اولان برده سولی اتر
 آیت کبری خدا و در شبر حق اوزونی اوزده ایه صوره گور
 ختم رسل حضرت عالم پناه خط استیسماء و صفات آله
 سوبیدی اصحاب خدا و نه استیدی هر کیم باها خوش نشسته
 خط ابدا و سراسر انسان کامله
 سنده ایا صورت پرور کار حق اوزونی خط ایدوب شکار
 استیدی اولن تم که وارده و در وجود گوریه اوز اولدی وجود خرد
 مکنون اور کورلن آباردیسی ای اوزین آندونون لوکلکی
 و این اوصافی وجود سنده دور عالم امکان سون جنبیه دور
 بوخ سمن روح جسمه دجیان جسمه دور اذن گورنه جان
 جسمه نه بر تو شرف این نفس دور اذن گورنه کفرین
 دوره امکان وجودین دار ای کوزن شمع سمن یار

مال برکات
 حق برکات
 حق برکات

اوجاخی اوتوبالاش شش پوز اوزدونه هر اول سوز اوزگی شش تونون گیدر اوزدونه
جهان شده در زمان فلک اوزون دشی آدم که گیدی در گانه تونون اوزدونه
بیم ستم ایمه خفه جسم قبل اوزده او کس که ظلم ایدر اوزگی ایدر اوزدونه
هر اول بچی که در اودی تونون اوزدونه چو بان آقا جون آتوب گیدی دگی بوزدونه
بلان دشمه دغل و له خفقن بول گیت تیر مرانه اول گیب در یولون دوزدونه
اگر ناپوسه و فافه سرده دیرین کل بوزنفر اوزدونه فایز لرون دگر بوزدونه
مضایقه ایمز میسه جی مضیقه

ولی نه فاده یوزده در قلاق ویرن بوزدونه

کیم در دیریه اول شوخ گل اوزدونه غنچه دوزدونه قیش گیتیه یکه اوزدونه کلوب کل گیتیه
جانا چمنه چک لهر عیشین سلطون قربانون اولوم جسمه خلوتیه باچاشنه
صحنون دمی گل بوسی نوروز بهوشی نازانه قدای جانده ساقی دوزدونه
پر بکیر اومیدن که در بلیدر اولونی نوک پیمانیه کسون بو تو جابله دماغنه
ریوخ ناب ذریه جهکوب نوکوزدونه آتا ریشقی نوکس اگر باغ جرینه
کوچک نه حقونه رایدن ناز چندور لهر لان ایدر راضی اوزدونه صحت ریشه
که که بو تو جاباشقوده ایمه نوازش قوی خلق دسون کلک لوب یارکلاشه

آل پر بچ اوزدونه جان بو تو جانی تا صبح تو جاتونه چوان دوزدونه ایامه
ای ترک سونون تکر بویه حاتم خفیل قربان اوله اوله خالوتیه بیز مرغه
سردار مویه آجوقی همه بوسوزدن پاره ایدرم بودوقی سلام ایامه
اربا صفا غنچه کی اوزدونه گوسون کسکون پس آدم بو بچ کی بوی اوزدونه
بس پر بفاغیه کلک تیریم که نه دفته رنجور و زفارشیم غصه و دماغه
اوسیدی حقیقت منه معلوم بوزدونه چکوده دیزین قوجه اوزدونه تبج کجانه
انجام بوسودانی هوس ایامه اولماز

انباری نوکن تو بریه دریانی چنانچه

گورون بو فاشن گوزی قار شوخ جرینی سالوب دالینچی گوزدور بیایانی
اوجاغ خجالی یوزدی که کل سوب گلدی راقولدی چکینه اول لب غرضانی
اوزدونه خالکی گوردی بلایه دوشدی کول بی سالور اوزدونه دوشش گوردانی
خجالی راقودور خالکی ایدر قانوشوق دوشنده بادیه اول کامل پریشانی
صبا اوسودونه سوبله تفرین داراما تارانی آله الد سالدیه شسته جانی
یارالو کولمی جانا بو قدر نچمت راقومنه زلفوی دودلور باغیمه فانی
نجه بوزدونه اویردردی عظمی خنجر چخاردی دینی الدن پاردی ایمانی

من اولم شوم نو جالوق حالته قوچاق باز دیون کونما شایه شیخ صنعانی
منه دیکه سن اوز ایشلرینده مختار نامی دیر پس آدام در گرامیم ثانی
دیجیم اراده اوزلین دکل ایشم آما دکل اراده لازم اراده ثانی
بلای بلام بود کج جبر جلدور بطن مبور بوسوزدن پنج پنجه نقصانی
بی آدام اوز ایشنده اوچا اولور مختار باشاردی اتیدی اوزنلن ابراق مکانی
بوگون بری ایه بفرخلاف ذرا پنجه ایشنده هر پنجه اول کون یاز و کد فرمائی
بوکت لوداوشوق افخ کیمیا جانانه اوزون کنار چکمه بود و قلعائی
بوچوله آذر و آدام بالائی شیطان مگر که سخلیه پروردگار انانی

صبح شام ایدر هیدجی عاکه خدا

اولن زمان ایه اولن ابراق شیطانی

سپیم سحر خط مشک بر بانه مگر و یاد چکر لغد گنه شانه
لوکل و چو تن الاق کسک و لاند بر بانی اوکل اوزون ایدی لغون کچن لانه
صبا اولور دوی ادره قریه تاراق راقومه لایسی جسم قبل اوجوانه
اوکلون راقولدی خیم قاتوشدی حوالم که دوشدی کوز لریم اول کال بر بانه
اوکلون قوشی سبید یاغافلون اوزونده دم قور دت لکن پوپ دانه

صنم شوره من ایشم شوم باحواله سنون خالوه کاس تو شیم بیایانه
نولور دی سنده اگر بر کین سنم اوزوبه قولاق آسان سوزیه سنون تو یان جان
بر اتمس واروم کیم اگر آجوقون معافدور دیر نه ناوشه دیوانه
اوکل بوس ایدر اول کونکی اوز و لقا و کوا بوکلون کوروم ایا خیم بیایانه
بوآز و سنه ممکن کال مگر اول کسن دیشم پوچ رودای سیدجی کل بیایانه
آدام که اولدی طمعکار سوزم کور و اوزونه
بی طمعکار اولور نه کیمه بیایانه

بکار خیر ان اولدی باغدی بشته قار بوکلون اوزی سوماک و کونج عار
منه ریله قوچالدرن جوق اتمه ولی اوز کیم اولدی طبعی بجز نوال تا پاره
من ایزم بوخت اولون اوکده خوش اگر حارنی رابل ایه اوزون نمار
مجت املی علام و نه منته باخمار بوسوزله قولاق آماز اگر حقیقی وار
من اول کیم که هوا و بوسه شعورم اوسر خوشم کلام عشق اولور و عار
یا پوشنده و درواری کچن کانه فی علاقه عشق برین برینه سجد کچی خنده فی مسار
اگر کوز غری سوماق سیم کین هردر بوکلون هردر اوزون من اتم استغفار
صبا بیایانه بیوردی کسی سوزی یالان اوزی ماکر بانه دایره یار

سنگه گور و دینان لقا تو افرام سنون بولونه شمشاد ابر مندا اخیار
اگر سن پیرن ای پنج شمع صفتان کس بو بر سالوم تو جالوق جانی بو نینه زار
بو یون براسن آلام دورا پاشه موه شارقینا فایزج باشن جان چون تضر
قدای سنگه گل افور دورده گزیم اولانوم سجده گز دورلا نور و در مرکز بر کار
سنه نرا لیزای عجب سیم اهرم سن غلبه نده گوزنایه دور دیوار
بارا بر صفون الوند کیمیم اولوم اهرت گوردن پنچون اولوبه در کونک نایار
آرام کیم بستر اوسون افور خیارین

بهره زه ضعیفی گور اولما فاولور اچار

منم سنون افورون اوشادو اهرتیه جفا اولور سنه فرخ اچون پله پایه
جفا فرخ نه گرتلما فایه منی سنی رو غور امان کورن بره بلایه
اوگونک پرکوردش دنجی نه سادوم بولونه پراپوش جانی تویشم پایه
سن اول کسم اچینه فابولونه نیم دگر یا غمه داشش شمه گور فایه
روزن لایه نیم هیدجی نمنم گزهیته پنچ شخص گز سایه
گوزنوشی نه پاره نون بود جوی
که با غلام افور و نه خوف بر لایه

تسلیع

سن اول نین شفق ریت پیاغم حریفه جره دگر یا کیمیت نم
بولون سوزی ازوی از کون کز پلا سیم بر سوز گل سن افورم بر سوزده برانم
نیم که کهرده مسکند ده سالارم شمر که صدق صفا کشته مسلمانم
دیم و فاصفا ده سیم خطیر یو خرم ولی دفا صفا فابسند مینم
نه قدر ابر کجا ایدست قلوب اولوبور بقا نه فاصفا تسلیع نم
سن اول لایه دورن امان افور جی حکیم حریفه دست جلونه قادیه تقانم
سعادتم فاده افورن کی گوزل جمع بوعال با خنده لافون کی پریش نم
منه دیکه نه فرخ قار کوزاری دکن بی منم کول افور غل خوانم
منم که سوز محبت شجر شجر منم که کهر دتوره جاردور انم
شکر جی کیم سید جده دانه قادی پیردوشوب که بولون تقیم تهر انم
منو فرخ افوروب دور دورلا روتونه کز سن کیمه گوزده آواره پیاغم
اگر دولانه می فاشن نندی پنچ کون کیم بنده می کانه کون سوز دیاغم
دیکه یوخسه دگل با نیتون انز سوزون اثر نه سوزم سن افورده جهر انم
بانی اوس خفا جانی بو جیر من افورن خنده جهر منم قیل سلیمانم

ابوین و بنیه زاده بی ادب و خاکی در آن
گورن بوساده لری باده و برین ایمان
بوگون منه قوجا لوق تا بوجا ایلم

گوردم که پیرا و کس دور با کور فیل

ابو دست کن بود و دونه قوشیم بوی
گر این کن بر کوی گن بوی بوی
کز تو تو قبول این اول صله بوقلاق
گر این سب را در بوی بوی
افسوس آبرو تو آینه یا فدی جانمی
گشتی از نازین اوزدی گوریم
بر کوز لری آلا بلا حبس چون کول
ناله چکر بچه بالایی چون طوفان
سانی منی غم الدن آید و یادور
سالان کوفه ای نه گورسون عمو بوی
دنیای او با دهم من او جاعله که بایم
محض خیل لذتی شیرین او بون

بوی بوی بوی بوی بوی بوی

بوی بوی بوی بوی بوی بوی

باغیم اید دست در نوبه بقونن تا
بس تا چای آبرو تو بایم تر با بانه
گر با دهم آبرو تو شخی سقر فست
گرسانوم در دهم غصه می گز سانه
هر بچه دره بوا سید طایلا شقی کول
کیم تر صوفه دردی تپنده در مانه
اود دردی اوزدی بوی بوی بوی بوی

اوز بوی ایستدی بریم گورده گورده اوز بوی

سنون امید یو دهم اوز بوی در بایه

سسلم داره بن یوخ باخارام هر طرف

گورنور اولدی کچه تر قوش گن اوزلا بینه

گاه کلک کی سکن ایدیم کسری

اوز دهم اوز جانمی با شخی روم بجه

من پر گمدی حرمون آید عجب

اوز دهم اوز بوی بوی بوی بوی

نجه حسن بوی بوی بوی بوی بوی

من سنون آید و برک ایدیم اولون بایه

سود قوم هانی سودم ایدیم بیدار بوی

منه ستم اول اهل قدر لربن قوجالا

گور بویون نوری کیده بر در بویون قوی بوی

سنون بجه و فایه سنون قیدی قوجا

منه ستم اول بوی بوی بوی بوی بوی

کلک کلک
منه در سینه
منه در سینه
نجه در سینه
نجه در سینه
نجه در سینه
نجه در سینه
نجه در سینه
نجه در سینه
نجه در سینه

سنون سرافره ایون چو بولم کم ندر علاج و دوتوب ببولی گیدیم از آرز
سنه تیرایه حسن ناز العیر بالاسی بگویند ستم اولوب در عراق و حجاز
نیم که دو نمدی پر بول مراد دران ستم که اولمادی پرگون ملک سنن ساز
منی بو شکره بر آله کوز شکار آبتندی بگویند که کوه شکار آبتندی
دوگون دوگون تی پر ناز و زنده کمره ایروب ولایت نهرانی خطه ایواز
اولار که وصف الیبر صفا و شیرازی

منه کمان یونجی بر چرخ امید شیرازی

اوشدی بول نه امین ناباشه سواسی دنیا مناز قوی بی هنگامه و فغانسی
بو سوخ بری چرخ آتش بول شجره اول غمزه جاردی اول کرس شکرسی
بود بر دچرخه دن خرم بر عشقی قیلدی منی چرخه یین دیوانه و سوس
قیلوش منی بگل آفر آفر عجب بوز من تک دهم پیش بوز داشت شیدا
دیری بویت چینی ناز اجدان دینی اول لمره میگنی اول عارض زهاسی
اول سنبل نه اندر یازلف پریشانی اول سرو خرامانه دریا است غناسی
بود آفرود اوله دوق بر فرنا و شیرینی بر چو ترون اوله دوق بر بخونله لیری
ابر شک بر عشقون گریاضه منی جانی سنوم ملکون دوری بو اوله دوق تقاضی

بو خوش علمون زاهد اوسون اذربوده عاید دی هرزه دین سنه کله یونجی عواسی
ساقی المی تو و صدمه تیرم یونجی یونجی فامده شی شخصون اذربوسی تقلاسی
بهجت گونی قاره بو عاشق آواره نه آخرت دینی نه طاهر دیناسی
کمه تانوم من تک بگویند نازاکی اول صورت بخشی تک باطله و سواسی
چوخ را نالما قوی گسون بخشی پله دور سنون نو مید و گل نیسون ندر یازنده سواسی
گولک چنار باستان یونجی م سوادنی

سنون الون چاتمزدان بوسوانی

چینن قاپا بمنز شکار شکرسی لادق تا با بمنز مقام کمرانی
نجه درر شال آقا جده بیمونی چولاغ با چاغ دوش شاقا جده چیرانی
دولاند و در هرمان همیشه سرگردان رایجه بر صورت من و امبولانی
بو حور و در چوخوش جهانه خندن فرشته دور بخوش لبسنانی
آپاردی پر گور جک بگویند لری کوچک اورکدن آرامی الیدن ایمانی
منی اوسوز دوری اودانه خالی بی گیسر هوشی گورته خوش دانی
عجب دجار اولدم سینه جارا اولدم خدایر اب ایسون چرخه نهرانی
آتا لاهریان اخچ گچو گچیم بول یونجی دونه هر ستمی کسور بایرانی

ایا خود رسانی بود و رسم جامعی
چکان دگر باقی بر رسم دور فانی
بر کج محنته دار و خدمت آینه
ابر گند کو کھوم ابروس گستانی
فلک نمی آید تیره و سیه
قایما تا بود در او کشته اکلانی
گل افراشته چون بر شاخ سبکین
بهشت عیسایه در گلون غزلخانی
گلوب بو ساره افزون ابر جاره
اولو رسم درویم سنو در مانی
ساقا لادی را می گول کلبانی
انودن اول جامی آلود ویرم جانی

او طبع کس گنج ورم بود در دیوان

هر اول که عاشق در او خبر بود یوانی

فصل گل ابدی شیشه در دو کلاب قیل
گل ی گوزل دوام بومی سر شتاب قیل
سویلو سن سو سوزده ویرانی تو ابد
گر است زن تو اب قیل در تو ابد قیل
بوسن حال حقه سینه سینه اذکر
گر غیر دوست سینه گسون جواب قیل
دور بر باغ و سوزده ویرانی تو ابد
گل چرخ اوزون گنجینه اوزون قیل
گلک گر تینه نازک و سوزده ویرانی
چک سینه ال باغی سینه ختاب قیل
دیوانه ایوب منی بر سوزده ویرانی
بر گل اوزون گنجینه قیل
بوعجز منی سوزده ویرانی قیل

بس نمش گوزل بولوه کوزا و ششم
چرخ نهار ویرمه منزه از غدا قیل
اولو ز پیش ایدی بالوار و ابروس سیدی

النه اولون دعا سینه سنجاب قیل

بجده می جانم اطا درون جمن جانم کمی
گند جی سینه الیدن دن و بانم کمی
بجده می بل ناسن باخار و اول اونی
غیرفتن کاکون مال پرش نم کمی
سیدیم بان بخت سینه ناسن
گند سینه سینه قیل ویرم کمی
دونه می اوج کس سینه سینه کونی
قمر ایدی عارض کونی قیل ویرم کمی
قیلوش چرخ ناسن ویرم
بولو ز گل غری غری قیل ویرم کمی
جمع قیلوش ویرم ناسن
اول خیالی بوی اوزون ویرم ناسن کمی
باشم و شادی ویرم ناسن ویرم کمی
کوز کوز ویرم ناسن ویرم کمی
سن یار ویرم ناسن ویرم کمی
چرخ ویرم ناسن ویرم کمی
دور ویرم ناسن ویرم کمی

ای نخت نراندن داد و بدون هیچ یاد
 کتم او خوش تو کوثر زین سواد
 سینه دوش سکنه بداره قیام کی
 کولم درو کوبد بری یخ بلین او
 بسن غلام او کجی کیم تیرا
 یو کدش چو خور در دوزم عالی
 اوج بر نه ای او کجی کیم تیرا
 ایشون کجی درو کجی درو کجی
 ایایی از چرخ اینه مال و نسیه
 سن در روی دی بکد وین او
 به بکارون کد کدی مینو کجی
 اولدی پرلم آقا جلار کجی
 باش تو بختی با او شادان کجی
 ایدنیانی او کجی کجی

در این کتاب
 در این کتاب

دولت و سلطنتی جاده و جلالت
 بهیجی مارا تماشا مارا اولقاره کونون
 بو صولان کجی غم و کونون
 اهل نفسش ایا کاش کونون
 خلق تبریز بهیجی انی او کونون
 کولک غلاما غلاما کولک
 بهارون بی رحیمی تیرا
 دورای عاری لاله کجی
 کولک کجی غم و کونون
 بهیجی تو قیام خطا دور
 در بر راه تو کجی
 بهیجی آدم و بر لاله
 او کجی غم و کونون
 و بهیجی غم و کونون

دیدم بویچه دنیا چای من بود و دردم شکم چوخ آغز دور پر از اید بویگل
 دیدی امیدگی گشتندی بولک شین بون
 بود دور پیرن غلا یا پیرن گل
 قو جالوغ اگدی نمی دور دای آوم سانی عسرن بر کچک گوندن اگدی قو بی
 دیش دوش بیل بولکولایق قوش بیل بولکولایق قوش بیل بولکولایق قوش بیل
 بهوشی باشند آما صامی لغون کی بوز روست اولدی بولک آهنگه کورادینا
 من و اینام گیدم عشق بخت یولینی گزدم بویولی هر یان اوجانی آچق
 و از خبره که آدم پرزادی خست روی تبار باقلا دم من برامیده پسته قورق
 ساکک عارفه از حالمی غم من تیریم اولون دیدیم اول دست کون مکن اولو کورما
 دیدیم آج باخ کوزدی چو نیو سیکامه ناتی آچمه بوسوزن خشی اگدی اچق
 چوخ سوزدن خنده منو چون قوی مزلت ایدی دای قوی بی بلا دار قورق
 و یولی رضای منی دیر نیو سیکامه اولوسه و بوردی بوسوزن خشی اچق
 حق بوردی بوسوزن خشی اچق سرخی ظاهر ایمان ایدی بوردی اچق
 کیم بوم آغز منی اول سوزدی خوش نام آیری قسه قالا یار باقی و محبت

امیدگی عشق طرب سانی بازوی بولون
 بولک دای عشق من قوش بون
 ای کولک سن گل بویار بون اگدی کور قوی نمی دور اید و بون دوان اگدی کور
 یار بولک اشدن امید اوز قوم خوششیم یوکلن چکانه دگ کور شین اگدی کور
 اوشا دوان گل ذری اگدی دوان قورما کورای حلی نولدی بوسوزن بون اگدی کور
 قسه دوش مجازی قسه دوان قورما کورای عشق لف فی خطا دور بون اگدی کور
 ای نمی کور دوان لایق محروم فایسته سوزدم گریه چون کور دای باری خفا اگدی کور
 وعده و پشیمین سچ اولدی عقیقه بونانی کیم دیر بیکس عقیقه بون دوان اگدی کور
 زار به چاره بیدر بر پسته بون سار سجه و سجادنی بون بون اگدی کور
 پر پسته بون بیدر مال رینا دیرین نای و قسه بون بون اگدی کور
 تاجر بون خوششیم بون اید امید و سانی ماز تزلزل بون اگدی کور
 ای دارش کجده خواتون بوسوزن سوزدم بون بولک عشتی سیه بون اگدی کور
 تا بوسوزن عشتی بون بون بون بون بون بون بون بون بون بون بون بون
 اوز کچک نونه بوردی بون بون بون بون بون بون بون بون بون بون بون

نصیحت

مستنم نصحتم و در توفیق طوبی که باش
 غرور بخونی قوی یا خلعقوی ای کجوش
 ابروان کمی تیز نباش ویر سفاک دین
 عقلی اول با سوسلیش اندر در نیل
 حد شد ویر یا شانرا و کجهم در ضعی
 جان و نیش و لایحه خلیه شمر و سن
 گدوده نه پیشاپس بویوردی بویور
 امان ایاعنون اتونه دروخت برگ
 بلام چو که چرخس گن گوارا و در کجور
 بنیق اود عمو خدرا و نوج دوران آبار
 بجهانما هرگز خبیات نه اگر
 آچوق و دانش نوری پرتنه بل از نایلین
 سن از نونین بل که بگفته شده سوزا قما

نیم صبح آنرا برادر رحمتی که از او تکیه آشنایان و دوستان هم بلد می باشد
 در راه تحقیق یونانی سوزنده اثر
 می بیند و تار و دو رخ و در پرستار آما
 در کنار او سالوسنق سار و فضا
 آجوشه حوصله می بیند جی جی حوصله
 در راه حاضر می شود و در تمام

ہیشہ طالب ویدار شاہ وورشاس

دانشمندان را هرگز از پیش نمی‌بینم سینه من از خود گمانه اتیدم نمی‌بینم سینه
خدا بهشت برینی زیور و رب سینه سنون گمانه من کامه نمی‌بینم سینه
سچون منی سوگرم گمشم کلیه و گلدی کعبه بچه گتم نمی‌بینم سینه
منه اگر چه بار کس قلیان دالونه نماز با خوب صلاح حمده اواره تیدم سینه
دیدم من ایلم تمام لغات دنیا

بریتدوم اؤرسورجی یا برتیدیم سنه

بسنه با خون بخته ترا دل کس بزه همسایه گلور
بزه بور آغری اولور در دو مایه گلور

فونشون فونشوی که شمشیر تو را لیدر بوزوق بشمزدش گور فایه گور
 گر بعلوم ادوب گوزن آیت تر نانی آیدن دوزلوگون اوزونیا گور
 ایدجی هیچ نشسته اید اوز پایوه دوزرا گوراشوه گولدن کجک پایه گور
 گولون دن دوزما بدن گولک آسان آیدر
 اول گولدن بره شانده اوزون آیدر

تضمین

ای نگار غریب زبوح ضرری اگر کنم بر دلف سر
 عیرم اولدی خون یولونه تلف شکل باشد زبان مختص
 نازنین فانی اگر تو کن صبر کن تا به پیمت نظم
 به به سنده کوره ماتم عقل دارم بقدر خودت
 سن جلال خدا چه کنم کاین جمال افزیده در شب
 نانی اتخی خلاصه در حسابا بر چنین روی باز بر دگر
 اوزدی ایتیم ایتیم نوپراق تا مگر برسم کمی گداز
 دوزدی حق و پستند در پیش خصم تباذه چون به

با خرام حق دیر پیکر کوزگی حیف باشد بربانی
 سینم ایتیم ایتی در دانی نکند در تو سنگدل اثر
 سن موردوم بوجاغد ایتی برک چون بدیم از رنگ رخسار
 امید جید و بر سوزاری فونشی

کاخانه آستانه قیام

بر بره فانی بیرون شکری
 ای رنگ دشت غیبت حور دی عارضی شمع محفل سور
 جانا بکشد گتمه بر دور بردانه نمی شکستد از دور
 اگر قصد کند بسوزدش نور
 گتمه منه اتمه بونجه آزار زلفون کمی روز گاری نار
 یاره ستم ایمین اولور یار هر کس بهای دل گرفتار
 صاحب نظران بروی خطور
 بهجملن نویسنده را خراشد بر زخم نمک روا باشد
 زان پس که ختم زهم باشد آن روز که در حشر باشد
 دیوان قضا و عرض مشور
 سر از دل خاک بر فراشیم گردان خورشیدین پاشیم

یا محرق جمعی بکاشی
لا یحس ان بیا م جاری
اغلا گنجی صبا کولوم
قویاز یا ماحسقی آه ذاری
ما طنک ان شکوت حالی
لغیر بطولک بچکاری
اما بودا گل ایده یار
پکایه شکوه جور باری
لوکت شرف لا مایه
با الماد ککان غصاری
سکس گدی کدی ایوی داری
باغی پوزلان صولان بجاری
اولماز اوله گل خان ککان گل
گر بهترن غلا بهترن گل
او چنجی بند

اشرف میرکون
مقام درکتو
عقصره
برون آن
آب

گل گل پدی مارال بالاسی
گلسون نه گوز لرون قدسی
بو غصه لرون سنن علاحد
بودر دو غصه سنن دو
دور گدی گنه بکار بودر
سن نیز چمن چو کون صفای
اشوخ گل اوز آبادی رنگی
کلاردن اترون حساسی
اول غنچه کی دودا غلرین
قوی برجه اوبوم خدا ضاسی
که قیسمت منی گر کنز
گو بچک اولان اولمیه دفاسی

۳
در سوزن
منه

دی باغی گوزل بولون سنون نک
اوزه غصه سینه صفای
بوتاره گونون نولور دی پریرل
اوسیدی قبول اتما سی
ماهی خمسون اول سوبوق سولاری
به امید جون اول سرب سواسی
بوعور گورن اولور تیشون
بر دفعه اجابه د عاسی
اولماز ایده سوزا و دور بودور دی
بورنه طریقون تو جاسی
اولماز اوله گل تکان ککان گل
گر بهترن غلر بهترن گل
دور بچی بند

خلفه بولون اچان نورس
عالمه سنن ایرن بس
تک من دگم سنه تیقد
گوردی سنی عاشق اولد کس
زلفون کی خاطریم شوش
قاشون کی نامتم نفوس
عشقون ادنون افرودن در جان
پروانه کی بانار بونجی سس
گر نامی بهترن توکن ترک
گر باشی بهترن کس کس
من یانه تا چوم خیم اولدش
با من ال اچوم اولم اولدس
ایده دست غمون منی نو کندی
دنیا فی منجون ایتدی مجس

گل اید بوستان فی آزاد کس ساخت میوب قصه کرکس
 میون اوله مایه بدندن قیل روحی مجتهد و قصه
 سن با چاغادورم که قوت یا پراق اوله جاق قبایط
 سکنه ی برسن آنزده دریا دینه اگر تیه خس
 اولم از اوله گل تکان تکان گل
 گر اینرین غلا اینرین گل
 پشنجی بند

ای گوزری آله عارضی آل بر بوسه ویراندنه چانی آل
 هر بره بزدق سنون خیارن بر یول پزی سنده خلمه سال
 کینین نهخت گندی بزق گل قوی گنه اوز گورسون قبل
 اوج تک قیدی مین یا پیک عشقون صدقانی دالمی دل
 هر سوزده نیم دلم آچوقدور امانی ایشا ماقده دور لال
 سوگماق سنون دلونده اوجق تریاک سنون المده دور بال
 گوترازدون اوسون آشکالا حق قالمیه ختلاف اول
 سن عقیدن اول کچم سوزده کی حسن نوزده محمد اشکال

بیک ایزد با نوزده ایزد - محمود اکبر خلیفه عالم

نصیر دگلدی و سل جانان یا سن اوزم تیدوم اوزنده اجمال
 معن ده قولایقیده بو یوردی ایشاشی خام و عارف کمال
 اولم از اوله گل تکان تکان گل
 گر اینرین غلا اینرین گل
 پشنجی بند

ایشوخ فرشته خوبروی بی ایام بک ردور گتوری
 قوشلار چیمت سالوب قیا قو گلزاره عجب رهشوب سیاهی
 چک سنده عیشی بوستانه قیل غصه و غم سلمی طی
 پل صدته با غیوب سنور قونوقده غلام تک دوروزنی
 تاجام جات لنده دور اکیج تاخوان جمال اوکونده دوریسی
 دنیا دگل ای عزیز پرزاد دولت دگل فی فعیس بربری
 قالی یونون آتیه دری سال ترمه یونون گمشه چوخاکی
 سن جمید بسم که لاکانم گدساکن شهر لکوس گری
 بر شخص دوزن سوروشندی حاتم نزن اولدی حاتم طی
 آبا اوزی سکی کوشش نندی یا بخی گوردی من دیم اری

بچاره بخشش خدا دور کیم در دوشون نکات های دی
اولماز اول گل تکان تکان گل
گر استر غلا استر گل
بیختی بند

اد غلان الی الکن ایاعی قویمه قوریه دادان دوداغی
کم کم چکلور ایش گوزون بوخه توکنور چسراغ یاعی
بستان پوزولوب چمن بجدی بوچسرخ عجب کبر اوراغی
بول قورخو دور بالام پوپنه سالدی گنج کوکمه سورا دلاغی
زاهد دانوشانده داناماروم صولدن اگر غلا سیدی رانی
باری بو عجب دل زمانه گر گلدهره کلکله کلان غی
گاه گاه بو قوجایان شمشاز گراوسه دانشا فادماغی
بوسوز لری اناماق چسندور بورده دوده سگرلور ایاعی
جان بورمه کلدی پسر دیز ایتیم گنه عرض صبح چاغی
عنقابه دیرن مقام قانی اولماز ایه شاهباز زانی
هر قدر مننه باخوب بو یوردی ای باغی صولان سنن بدغی

اولماز اول گل تکان تکان گل

گر استر غلا استر گل

ای بیدار دزی هلال ماشی سکنجی بند اند می حریر آغاشی
نماز اتمه نیج اولدی ترغمن تیز نینه سینمه خرشی
تایامه روزگار صولدن دوشدی گوزون و کولدی یاشی
گویا بوزمانه نون چناسی بجهنم غمده قوبلدی دیشی
دنیا که محبتی الودور اومیده اوندی باخمه تنی دماغی
نعمت صطفی بو یوردی اصحابه که ای گروه ناشی
انتم شهادتتون جهلا فی انار نهافت نصرتش
سن ایزم ای عجب چهار دم اوتدن نیری بنر وار زحاشی
روزی غمیشنی چار اورکن قنمت ایوب خد معاشی
پر شخص دیوی خد منجون دوندردی لوبسیایه ماشی
نولسون جیتی دیر برشین گور بغده اوجاغی فارشدور آشی

اولماز اولماز اول گل تکان تکان گل

گر استر غلا استر گل

(ترکیب بند)

۱
بشارت برادر
منه دور جوج
یرو تا بیل اولور
دالده دوشن کور
دولده آق خوابه دوش
نارسده تا دون
تیسر اولور دوشن کور
۲
بخت
بختی کین اوزیر
غریب

ساقی دروایان سپکین سو قلمده خوشم غبارنی بو
 گز قیده در گنه جوانوخ گرا خه گله گنه گیسچن سو
 قیش گندی بشار سیلنی بیسل چینه سالوب هیامو
 بس غنچه کی با چاغ نقابون اوزون گونور و دایا چک
 بیسات اگر قویاردی فرقی آسوده اوجوب قویاردی ییگو
 گوردی گلی بمبله وفا سیر ویرانه نیشل اندی باقیو
 بمبل چینه خوب لواسین باقیو ایوب حسنیه سیر سو
 سن بول تا پارام او بارگاهه گر گمشد دن اوتنه دوز گردو
 خوشنق دیر منه سلمان ایگاشن یوسوز اولیدی دوزد
 اوزگه تا نوز منی اوزد نک ای گوز لریمه با تایدی قافو
 آخ قالمادی دیز لریمه کت چو که ی گوز دمه کت قارقو
 ای باشمکل ندور جوابم گرا دل صبح کونه سونو
 یوخ دا همه اوزگدن منجون اوز منیس علمیم اولوبه و قیقو
 نه اکوب گز گورسون
 اولماز کین اکیم اوزگه رین

ایمیلر بیج بیج و بیجک دی ای سوزی خشی اغزی کوچک
 قلمده مگر خوشم غبارون سسون گنه صوت و فصح و بیجک
 آه قالدی مجاز اوله حقیقت کم کم بر بالان خیال کر صاب
 دوشدی بو گل اوز لور گوز بدین اول گوز لرین ای گوزل کوچک
 من گوریم ای رودنی غنچه سن تک بی انچه اغزی کوچک
 گوردوم سنی من اوچا کوز آیدم سودیم سنی من ارمدم ایچک
 هر برده بوگون سیم سوز و دور عشقم سیم اولدی خلقه سوز چک
 زاهد با چا غایوین یخسون ای اوغی اولن یخمدن ال چک
 دی دجسلی نه در کمال نفه گرشال یوقون دون اولد با چک
 جینج حکیمه کول فتنه نه تابه چر ترا گرا لب پوچ کرچک
 اتمز کشی صبر کونگون چک یوز بول یسه اوز گاردن چک
 البته اولور پکس محکم هر قدر یسه هونک و چک
 ایلمنه بودری آغور لوغ باخ خلقه گیر جواب و چک
 مقصود تو شی باشمده بورکی
 گورد و مجاهد چوب گونوردی حورکی

نام نازک کوسم با
 نازک با نازک عا و دور

اش:

ساقی نولو آرزو چته بدن ال من گمتلیم ایامه دور گل
 قربان اولوم راحتی یو بانه بو عجب نری ایلمه معطل
 بورده ادرکیم دارد خدی گو نر اول بورده اولور دیم ادره اول
 توک جامه پرتاشوق اویلد ایز پری خشیه تبدل
 ایا یول اذراق خشیه چولاقدور آما آقاجی اوجا ایلم شل
 بوقیدی اگر آجوم ایامه مقصوده اذراق دکل تاوم ال
 دور اوز گیه بو علاقه کی کس دور باغ می نیش عشق دل
 نوک کوسکی شوق اویلد اولور خوشدور اولان دولانده منقل
 یونج نفیر اوزدن ادرک ایلور قییم بو سوزی قبول حول
 ذهنه ایق اولماق اوجن قوی آینه لوا طافه مشعل
 ساقی اگر تفت قییم بو شگی ایلم سنه گل

اون بانه قی قازان داشدش

بو طبلون اوسته قویوم داش

گنله یوسه طهرن

اگر اول قییم سنه قییم ایدر جسمه آشنایانی

اول خدائی که گو گلری یار اروب خور یوب پایله سوز بو ایوانی
 آرمه تو بنی قبول آیدای قاپون قودی یا نیشیطانی
 ویردی تاج کرمه آسانه اونه رام آیدای ادرک حیوانی
 اول حکیمی که پاشی صورته ایدی خلق نوع انانی
 اول روان قابله قیوب روحی ریشه کرده دولانه وروب فانی
 بس وجوب و جوبینه بران کایاتون حدوث امکانی
 نجه کون مکانی یوخ بران یار اوبه ورگنه ایدر فانی
 کانه و نه ونه ویرر زری اوز اوزه سالدی کفر و ایمانی
 بزه دوب قه سرکین باغی گل بجانن گلستانی
 اول کله آیدای حبلی شیدا سنی گل ازلرین غن لجنانی
 بمدیم جبه و خیار ندور دانوشقه و بوسوزده طولانی
 ناتی زعفران قی گورن انار سودگر گز درور رگمانی
 بید جیدور بو فوسری بازی ویردی عاشقده بودو بیانی
 نجه کون صونا کمن گیدرم ایدرم درک وصل جانانی
 سوز و شور اوجان اولور که اوجر ایدری یوسوزری خوشانانی

نخستین اولوم اوز گزیده اولور اولونون دردی یوخدورمانی
اوز کلامنده حضرت یزدانی

بویوروب گل بن عیجانان

یوخوره قالموشم سن کلباش از قلوب نزله یه یولداش

سن گرک یورنوم ایندی پیرش در میوم بویولی قاجوم پیرش

تا بادوم سنک کام مریه دن بو یخنده چچه دوز آش

گده نوم نخچوقف سیکده اوره قولوق اییدیم اولوم قرش

مسجه گتمم اولوب مسجه یغانی اجباردا و باش

اوشادوم بو گوز لر یسدر انغزم آبروی وصفه لرک دقش

دوشدور بول از لور گوزدن نخچوشون یزه گوزین یاش

سنک گل دریم بولوشنده بولکستانه گریه ایم کاش

کاف اولدوم منیم گناه دور باک نقیب روانی نقاش

باخارام کلام قورموروز نه شعور معاد وارنه معاش

اکرم چکبک ددی کو گره کیم کرشنده اکوب در ددورش

آینه قسم باشه بکرک کسکه برده دآشدور بادش

باشش اوشی اولمه بولکرن ممنون یان اولوم چکمه منت معاش

گر منمن نفیقه در توفیق ایسم ایسون کوکله فرداش

المی دوتسه بیهربینانه یوسوشاق ایلمن دوش

اتقانی توجه اینده دوزر کوه اولنده دانه خشنش

سنده برچرخ سعادتی تا پارام گرتا پوسنی گونون خشنش

یوخ دمل خشی بنده نخوش

رحمت حقندن اولدما یوس

سنکله اییدی قولوم قچمدر ساق هر زلفکر ایلم ندر دوماق

ایستوب روح قد سدن امداد بلده باغیوم گنه قورشق

قوز یوم هستی جا یوم اتگی عیله حسر نوم اولوم قزاق

گوزم بو چولی گونجه نفس گیدم بویولی اولونجه چولاق

ایشه گمز بو چوله آت والاغ بورده جان بوچی جسمه در شاق

بو اوجولور قانات سلا قوشلار بو اوجولور قاطر سالور دزاق

تا پمادی کس بو کاخا یز بول قلوب آواره خنقی بو طاق طاق

بو شولوق چوله پیش بخاروم من ایسیسم باشمه اولد توپراق